

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Ангел Кънчев“
UNIVERSITY OF RUSE „Angel Kanchev“

Юридически факултет
Law Faculty

СБОРНИК ДОКЛАДИ

на

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’10

СБОРНИК ДОКЛАДОВ

СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’10

PROCEEDINGS

of

the SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’10

Русе
Ruse
2010

ISSN 1311-3321

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Ангел Кънчев“
UNIVERSITY OF RUSE „Angel Kanchev“

Юридически факултет
Law Faculty

СБОРНИК ДОКЛАДИ

на

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС’10

СБОРНИК ДОКЛАДОВ

СТУДЕНЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ СЕСИИ – СНС’10

PROCEEDINGS

of

the SCIENTIFIC STUDENT SESSION – SSS’10

Русе
Ruse
2010

Сборникът включва докладите, изнесени на студентската научна сесия **СНС'10**, организирана и проведена във факултет „Юридически“ на Русенския университет “Ангел Кънчев”.

Докладите са отпечатани във вида, предоставен от авторите им.
Доклады опубликованы в виде, предоставленном их авторами.
The papers have been printed as presented by the authors.

ISSN 1311-3321

Copyright ©

- ◆ **СТУДЕНТСКАТА НАУЧНА СЕСИЯ** се организира от **АКАДЕМИЧНОТО РЪКОВОДСТВО** и **СТУДЕНТСКИЯ СЪВЕТ** на **РУСЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ (РУ)** с цел да се предостави възможност на студенти и докторанти да популяризират основните резултати от своята учебно-изследователска работа и да обменят опит.
- ◆ **ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ:**
  - **Съпредседатели:**
проф. д.т.н. Христо Белоев – РЕКТОР на РУ
Иван Калинов – ПРЕДСЕДАТЕЛ на СС
  - **Научни секретари:**
доц. д-р Ангел Смрикаров – Заместник-ректор на РУ
ASmrikarov@uni-ruse.bg
082-888 249
Радослав Линов – Заместник-председател на СС
R.Linov@abv.bg
082-888 390
  - **Членове:**
    - Факултет „Аграрно индустриален”**
доц. д-р Чавдар Везиров
vezirov@uni-ruse.bg
082-888 442
Цветелина Василева
cvete@abv.bg
    - Факултет „Машинно технологичен”**
доц. д-р Стоян Стоянов
sgstoyanov@uni-ruse.bg
082-888 572
Зорница Иванова
zori_doli@abv.bg
    - Факултет „Електротехника, електроника, автоматика”**
доц. д-р Русин Цонев
rtzonev@uni-ruse.bg
082-888 379
Надя Антонова antonowa14@abv.bg

Факултет „Транспортен“

доц. д-р Валентин Иванов

vdivanov@uni-ruse.bg

082-888 373

Иван Калинов i.kalinov@abv.bg

Факултет “Бизнес и мениджмънт”

доц. д-р Юлиана Попова

jppopova@uni-ruse.bg

082-888 813

Йордан Петров

yordan.petroff@gmail.com

Факултет „Юридически“

ст.ас. Боряна Милкова

b.milkova@mail.bg

082 84 52 81

Миглена Маринова

megs90@abv.bg

Факултет „Природни науки и образование“

доц. д-р Петър Сигалов

sigalov@uni-ruse.bg

082-888-754

Благовест Николов blago_nikolov_86@abv.bg

Факултет „Обществено здраве“

гл.ас. д-р Стефан Янев

jane6_bg@yahoo.com

тел. 082-821 883

Александър Атанасов

raceface@abv.bg

Филиал Разград

гл.ас. д-р Цветан Димитров tz_dimitrow@abv.bg

0887-631 645

Деница Бонева

deni4ka_boneva@abv.bg

Филиал Силистра

гл.ас. Галина Лечева

lina_acad.bg@abv.bg

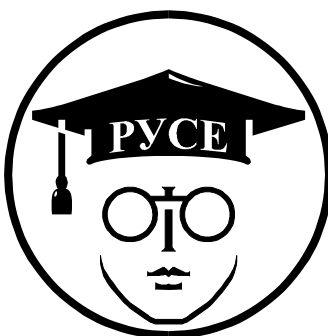
0897-912 702

Александър Господинов

lordsweet@mail.bg

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

1	Недействителност. Нищожност на договорите по чл. 26, ал. 2 ЗЗД ...	7
	автор: Александър Генков Конаков	
2	Общи исторически данни за митническия контрол в България 1879-1944 год.)	33
	автор: Александър Генков Конаков	
3	Придобиване на вещни права чрез правни сделки - същност и особености	41
	автор: Васил Стефанов Тънгаров	
4	Правото на информация за състоянието на околната среда	47
	автор: Вера Пепелникова	
5	Право на собственост върху земеделски земи	59
	автор: Вероника Ламбова,	
6	Учението на Платон за универсалните принципи на законодателстване отразени в неговия последен диалог „Закони”	65
	автор: Веселин Гецов Гръцманов	
7	Проблеми относно прилагането на закона за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление	74
	автор: Георги Иванов Иванов	
8	Менителница	78
	автор: Димитър Неделчев Костадинов	
9	Прирачението – същност и правни последици	87
	автор: Мерлин Мехмед Юдаев	
10	Владение, придобито въз основа на предварителен договор- същност и правни последици	91
	автор: Миглена Маринова Добрева	
11	Съдебно-счетоводни експертизи. Същност, значение, проблематика, бъдеще	101
	автор: Симеон Иванов	
12	Използване на съсобствена вещ от един от съсобствениците – същност и правни последици	112
	автор: Стелияна Боянова Димитрова	
13	Владение и държане – разграничение и правно значение на делението	117
	автор: Юлия Миткова Николова	

Юридически факултет

Недействителност. Нищожност на договорите по чл. 26, ал. 2 ЗЗД

Александър Генков Конаков

CONSEQUENCES OF VOIDNESS OF CONTRACTS UNDER ARTICLE 26 (2) OF THE BULGARIAN LAW ON OBLIGATIONS AND CONTRACTS: *The paper represents a deep analysis and a legal research on the invalidity of contracts according to art. 26 (2) of Law on obligations and contracts: "(1) Contracts contravening or circumventing the law, as well as contracts infringing good morals, including contracts on inheritance that does not exist as yet, shall be null and void. (2) Null and void shall also be those contracts that have an impossible subject, as well as the contracts which lack either consent or a form prescribed by law, or grounds. Fictitious contracts are also null and void. The grounds shall be presumed to exist until otherwise proved." The paper also distinguishes between voidable and invalid contracts under Bulgarian law. A voidable contract is one in which one party is bound to the contract, but the second party may repudiate the contract (For example, if the contract does not meet the essentials). At which time the contract is void. Whereas, an invalid contract, is one that does not meet the requirements of proper law to be a binding agreement. There are many reasons a contract can be found to be invalid – because of an impossible subject, lack of consideration, legal capacity or misrepresentation, because of lack of statutory form or other formalities, lack of legal grounds and so on.*

Key words: *Contract law, Contract theory, invalidity of contracts, voidness of a contract, null and void contract, invalid contract, impossibility, unconscionability, lack of consideration (legal capacity, misrepresentation), lack of statutory form (formalities), lack of legal grounds, consequences of the voidness.*

1. Обща характеристика на недействителността.

Нищожността на договора представлява засягането му от най-тежък порок, поради което той е напълно негоден да породи желаните от страните правни последици. Нищожността на договорите се определя от закона, а не от волята на страните (Решение от 26.01.1999 г. по в.а.д. № 25/1998 г.; Решение от 24.01.1995 г по м.а.д.1 № 57/1993 г.). Материята, уреждаща нищожността, е от публичен порядък (Решение от 02.04.2002 г. по в.а.д. № 106/2001 г., Търг. П., 2002, бр. 4, с. 116).

Общите основания за нищожност се съдържат в чл. 26, ал. 1 и 2 от ЗЗД, но съществуват и специални основания за това, предвидени в отделни разпоредби както на ЗЗД, така и на други нормативни актове. Те могат да касаят както сделката като цяло, така и само отделни уговорки в нея.

Общите основания за нищожност са формулирани с оглед на договорите, но въз основа на чл. 44 от ЗЗД намират съответно приложение и към едностранните волеизявления в случаите, когато законът допуска те да поразжат, изменят или прекратяват права и задължения (Решение № 1301/91 г., I ГО). Така например завеждателните разпореджения са нищожни не само когато нарушават разпоредбите на чл. 42-44 от ЗН, но и на основанията по чл. 26 от ЗЗД, например при противоречие със закона (Решение № 158/92 г., I ГО). Щом упълномощаването е направено обаче от дееспособно лице, което към момента на подписване на пълномощното не е могло да разбира или да ръководи действията си, тази едностранна сделка подлежи на унищожаване съгласно чл. 31 от ЗЗД. Основанието по чл. 26, ал. 2 от ЗЗД има предвид съзнателна липса на воля (Решение № 148/97 г., I ГО).

При наличието на специална уредба за нищожността на определени едностранни сделки, приложението на чл. 26 от ЗЗД е субсидиарно, т.е. допълнително, спомагателно, доколкото не се изключва от нея. Предвид функционалната връзка пък, която може да се установи между едностранни и двустранни сделки (договори), е възможно например упълномощаването да бъде обявено за нищожно, когато с него е дадена представителна власт за сключване на противна на закона сделка (Решение № 606/00 г., II ГО). От друга страна, недействителен е договорът, сключен от пълномощник след оттегляне на пълномощното, което е било известно на участни-

ците в сделката (Решение № 956/01 г., II ГО), като основанието според съда е липса на съгласие.

Решенията (например на общото събрание на търговско дружество) обаче са особен вид сделки, за които не се прилага общият режим на ЗЗД относно недействителността, вкл. критериите за нищожност и унищожяемост на договорите по ЗЗД. Тези норми въобще не се отнасят като специален към общ закон, тъй като двете групи сделки са коренно различни, а нашето законодателство не познава обща уредба на сделките. Причината за тази неприложимост е, че решенията не могат да се приравнят на договори (вкл. многостранни) по ЗЗД между членовете на търговското дружество. От друга страна, за разлика от едностранните изявления, предвидени в закон, за тях липсва текст, подобен на чл. 44 от ЗЗД, предвиждащ приложимостта към тях на правилата за договорите, вкл. за недействителността му. Отношенията между членовете на търговското дружество не са насрещни, а са спрямо юридическото му лице. Поради това решенията са задължителни и за онези членове, които не са участвали на общото събрание, както и за тези, които са участвали при приемането им, но изрично са изразили своето несъгласие. Облигационните връзки между членовете и между тях и органите са производни от валидното членствено правоотношение. За тях се прилагат специфичните критерии на ТЗ за недействителността, при които например не е позната унищожяемостта. Например приетите при противоречие с императивни норми на закона или предписания на учредителния акт и при пороци в процедурата по свикването, кворума и реда за приемането им решения не са нищожни, а са незаконосъобразни (процесуална и материалноправна незаконосъобразност), т. е. отменяеми в сроковете по чл. 74 от ТЗ. От друга страна, за разлика от общия режим на договорите по ЗЗД, нищожността на решенията на общото събрание не може да се релювира безсрочно, а само в сроковете, посочени в чл. 74, ал. 2 от ТЗ. Нормата, съдържаща се в чл. 74, ал. 1 от ТЗ, е специална по отношение на чл. 26, ал. 1 от ЗЗД и дерогира (отменя) последната (Опр. 2 -2 -99-V ГО по ч. гражд. д. № 3/99 г. на ВКС, Търг. П, 1999, бр. 5, с. 81).

Специфичен режим на недействителност е установен и за правни актове, които не представляват сделки на гражданското право в тесен смисъл. В семейното право е познат както нищожният, така и унищожяемият брак. Според по-старата практика принципно е допустим искът за обявяване нищожност на дадено осиновяване, защото системата на недействителност при осиновяването по семейното право, макар и да се отличава от системата на недействителност относно договорите (чл. 26-35 от ЗЗД), обхваща и нищожното осиновяване, онова, което засяга структурните елементи на този правен акт (Решение № 1485/67 г., II ГО; Решение № 132/64 г., ОСГК). Обратно, по-новата практика приема, че СК не познава фигурата на нищожното осиновяване, респ. иска за установяване на недействителността, а само специфичните основания за унищожаване и прекратяване на осиновяването по СК.

1.1. Понятие за недействителност на правната сделка.

Сделките (Договорите) се сключват, за да се породят желаните от страните правни последици и действия. За да настъпят обаче те, е необходимо сделката да отговаря на изискванията на законите, най-вече на изискванията на хипотезата на дадена правна норма или норми, относно нейното сключване и съдържание. Гражданското право скрепява с правно действие само тези договори, които му съответстват. Случаите на несъответствие между сделки и правни норми могат да бъдат най-различни. Така може страните да са постигнали действително съгласие, но то да не е изразено по предписания от закона начин, напр. писмено. Възможно е обаче съгласието да е оформено писмено, но то да има за съдържание извършването на действия, които са забранени от закона. В други случаи волеизявлението може да не е напълно редовно - то може да е направено при грешка или измама, възможно е волеизявлението да е направено от недееспособно лице. Възможно е

волеизявлението да има съдържание, противно на закона или на добрите нрави или с него да се преследват противозаконни цели. Във всички тези и подобни случаи говорим за недействителност на правната сделка. А недействителността означава, че има сделка, изявена е воля, но поради определен неин недостатък, тя не може да произведе исканото действие, не поражда правните последици, които са присъщи, свойствени и характерни за дадената категория сделки и са желани и целени от страните. От недействителността се пораждат други правни последици - напр. конвентиране, реституиране на даденото в изпълнение, отстраняване на ощетяването на другата страна и др.

И така: недействителните сделки са сделки с дефект, недостатък, порок, предвиден в закона. Затова недействителността е правопрепятстващ или правопрекратяващ юридически факт, който не позволява сделката да породи желаното, търсеното от страните правно действие или породеното правно действие може да отпадне с обратна сила.

1.2. Правна уредба на проблема.

Липсата на ГК и съответно с това на обща част има за последица и липса на цялостно и пълно уреждане на правния институт на недействителността на договорите. Налице са общи правила за недействителност на договорите - чл. 26-35 от ЗЗД, но те не са единствени. Преди всичко трябва да се посочи, че съществуват и специални разпоредби за недействителността, които се съдържат в други части на ЗЗД, напр. чл. 38, ал. 2, чл. 40, чл. 94, чл. 113, чл. 135 и т.н. Освен това има особени правила за недействителност на някои сделки, като напр. Завещанията (чл. 42-44 ЗН), унищожавемост на синовяването (чл. 106, ал. 1, т. 1; ал. 2 от СК), унищожавемост на брака (чл. 46-48 от СК), разпоредби от ЗЗК и др. Особени правила има и за решенията на правните общности - етажна собственост, съсобственост, кооперации и др. юридически лица. Някои от специалните правни норми установяват допълнителни, казуистично уредени основания за недействителност.

1.3. Терминологични уточнения.

Основният термин, който се използва в законодателството ни за обозначаване на сделките с недостатъци, е недействителност. Него срещаме като заглавие на подраздел в глава II на общата част за договорите, срещаме го и в отделни текстове: чл. 26, ал. 4, чл. 38, ал. 2, чл. 94, ал. 1, чл. 113, чл. 135, чл. 170, чл. 206, ал. 3, чл. 209, чл. 361, ал. 2 от ЗЗД и др. Ако се съпоставят обаче случаите на употреба на този термин, ще се констатира, че законодателят не си служи много последователно с него. Терминът „недействителност“ има две значения по действащото законодателство. От една страна, под недействителност се разбира коя да е сделка, която има някакъв недостатък. Това значение на термина ни го разкрива като родово, като общо понятие и в този смисъл той е употребен напр. като заглавие на подраздела, който започва с чл. 26 – „недействителност на договорите“ и в самия чл. 26, ал. 4 ЗЗД. От друга страна, а това е по-често срещано, недействителността се използва като синоним на нищожността, това значение се отдава на недействителността напр. в чл. 38, ал. 2, чл. 40, чл. 94, ал. 1, чл. 113, чл. 135 ЗЗД и пр. В езика на законодателя обикновено недействителността е равнозначно на правно безсилие - от сделката не възниква желаното действие. От теоретично гледище обаче терминът недействителност е необходим, за да обхване всички случаи на сделки с недостатъци, и затова заглавието на подраздела е една здрава опора за това разбиране. В закона няма общо определение на недействителността. Както вече се изтъкна, недействителността предполага сделка. Тази сделка обаче има дефект. С оглед на правното действие на този недостатък сделката може или да не породи желаните правни последици, които обикновено произтичат от такива сделки въз основа на правната норма, или пък може да породи исканите правни последици, но те могат да

бъдат отменени с ретроактивна, т.е. обратна сила по искане на определена страна. Недействителна е сделката поради недостатък, който тя има в себе си. Този недостатък е юридическият факт, който не дава да се породи желаното от страните действие, затова той е един правопрепятстващ или правопрекратяващ юридически факт. Понеже този факт води до унищожаване правното действие на сделката, той се означава още и като анулиращ факт, той превръща сделката в една правна нула за страните. Изводът е, че недействителността е последица от недостатък на сделката, а не от самата сделка. Придаването на недостатъка правопрекратяващо действие спрямо желаното от страните действие се дължи на това, че недостатъкът на сделката нарушава закона. Недействителната сделка е едно правонарушение, едно неправомерно действие. С допускане на недостатъка страните нарушават изискванията на закона и затова те не получават правното действие, към което са се насочили. Но ако сделката не поражда правно действие, то недействителната сделка може да породи друго правно действие: не желаното от страните, а предписаното от закона. Затова може да се каже, че недействителната сделка е юридическо нищо с оглед на желаното от страните, но тя е юридическо нещо за правния ред. От момента, че гражданското право урежда недействителността на сделките, то има предвид правните последици на недействителността като нов юридически факт.

1.4 Отграничения от близки правни институти.

Недействителността на сделките трябва да се отграничи преди всичко от действителността на другите правни действия и на първо място между тях трябва да се посочат административните и съдебнопроцесуалните актове, съдебните решения, присъдите, определенията и др. Може да се каже, че недействителността е общ проблем на юридическите актове и затова може да се разглежда от аспекта на Обща теорията на правото. Спецификата на юридическите факти обаче слага отпечатък върху режима на недействителността, затова не бива да се смесват отделните правни режими по видове юридическите факти и по-специално недействителността на сделките с недействителността на негражданскоправните актове. Напр. нотариалният акт по обстоятелствена проверка не подлежи на унищожаване по реда на чл. 27 и сл. ЗЗД, той е само оборимо доказателство за право на собственост и няма характер на сделка (Решение № 491/62 г., I ГО).

На първо място, налице е разликата между недействителността на сделките и **незавършените сделки**. Незавършена е тази сделка, на която липсва елемент от фактическия състав, и поради това тя не произвежда действие. Незавършените сделки са неключени сделки. С тях правото изобщо не се занимава, защото пред тях няма юридически факт. Извършени са определени действия, които могат да съставляват приготвяне за сделка, начало на сделка, но сделка като вид юридически факт изисква реализиране на нейните съставни части: недостигът на елементи дисквалифицира юридически факт като такъв. Макар и изложеното да е ясно и несъмнено, законодателят окачествява като недействителни някои случаи на незавършени сделки. В тези случаи законодателят не обявява незавършените сделки за завършени, а приравнява незавършените сделки на недействителни. Това го прави не защото някой може да помисли, че незавършената сделка е завършена, а за да предупреди страните по сделките и всички трети лица, че това, което те извършват, не може да произведе желаното действие. Разчита се на превантивното действие на приравняването. Трябва да се подчертае обаче, че и когато законодателят не извърши такова приравняване, правният резултат не се изменя. Така според чл. 26, ал. 2 ЗЗД обявени са за нищожни сделки, които имат невъзможен предмет, липсва съгласие, форма, основание. Но това са все съществени белези на сделката и липсата е равнозначна на липса на сделка. Ето защо, като се отграничават недействителните сделки от незавършените, не трябва да се забравя, че по практически съображения законодателят може да нарече някои незавършени сделки недействителни. То-

ва обаче трябва да представлява изключение от общото правило.

На второ място, **недействителните сделки** трябва да се различават и от тези **сделки, които са във висящо състояние**, напр. сделките, които, за да произведат желаното действие, трябва да бъдат одобрени от друг гражданскоправен субект или държавен орган, да се регистрират, да бъдат преценени за законосъобразност, целесъобразност и пр. Приема се, че една сделка е във висящо състояние, ако желаните правни последици не могат да възникнат, докато настъпи този факт, който допуска правното действие. Дотогава няма още правно действие, а следователно и сделка и няма смисъл правото да се занимава с такива сделки. Може ли вече да се породи действието, тогава може да се постави и въпросът за недействителността. Разликата между незавършените и висящите сделки е тази, че на първите липсва елемент от фактическия състав на самата сделка, а във вторите фактическият състав на сделката е налице, но липсва някой от обуславящите действието на сделката факти, а това са факти, осъществявани от други лица, а не от страните по сделката. При сделки във висящо състояние и особено при смесени фактически състави трябва отделно да се преценява действителността на самата сделка и на допълнителните волеизявления.

На трето място, има разлика и между недействителността и **развалянето на сделките**. Недействителността предполага сделка с недостатък. При развалянето трябва да има действителна сделка, но задълженията по нея не се изпълняват от страните, затова законът позволява те да бъдат развалени. При недействителността сделката противоречи на хипотезата на правната норма, а при развалянето поведението на страните трябва да нарушава диспозицията на правната норма, в която се уреждат правните последици от сделката. И двете обаче представляват последица от правонарушение, затова общото между тях е, че както недействителността, така и развалянето имат поначало обратно действие. Последното трябва да се обясни с непримириемостта на закона към правонарушенията, с желанието му поначало да ги заличи от правния мир, когато това е възможно.

Разграничението между недействителност и разваляне на сделките е проведено и в съдебната практика. Така например Върховният съд приема, че не може при алтернативно предявяване на иск за разваляне поради неизпълнение на задълженията и за недействителност на договора, искът да бъде уважен и на двете основания - едното изключва другото (Решение № 1001/67 г., I ГО). Може да бъде развален само действителен договор (Решение № 1187 по гр. д. № 988/91 г. на ВС, I ГО).

На четвърто място, не бива да се смесва недействителността на сделките с **отмяната им**, която се урежда напр. в чл. 22, ал. 1, чл. 101 и чл. 227 ЗЗД. Отмяната е твърде близка до развалянето и тези по чл. 227 и чл. 211, ал. 2 ЗЗД изцяло се покриват с него въпреки употребения термин. Отмяната като термин се използва главно при едностранни сделки, когато с едностранно волеизявление може да се предизвика правен резултат. Това значение има отмяната в чл. 22, ал. 1 и чл. 101 ЗЗД, а също по при завещанията - чл. 38 и сл. ЗН.

На пето място, недействителността се различава и от **сделките, сключени под условие**. При тях по волята на страните по сделката нейното действие, изменението на правните и последици или прекратяването и се поставя в зависимост от бъдещо несигурно събитие. Сделката не е недействителна дори да не породи правните си последици или ако те се заличат с ретроактивна, обратна сила.

Не на последно място, недействителните правни сделки не трябва да бъдат смесвани с **неправомерните деяния, с престъпленията** или с действията от **непозволено увреждане**. В някои случаи една и съща сделка може да бъде едновременно както недействителна, така и неправомерно деяние. Така например, уговарянето на възнаграждение срещу обещанието да се лиши от живот или да се нарани друго лице е и нищожно съглашение по чл. 26, ал. 1 от ЗЗД, и престъпление по смисъла на НК.

1.5 Функции на недействителността.

Недействителността на сделките изпълнява множество и разнообразни функции. Една от тях е **да се защитават** установените в Република България **обществен ред, правна сигурност и морално-етични правила и принципи**. Законността изисква сключването на сделките да става съобразно с предписанията ѝ, затова нарушението на тези предписания се санкционира с недействителността. По този начин се защитава самият правен ред, а заедно с това и отношенията в гражданския оборот. Тези отношения трябва да са законосъобразни, на тази основа може да има доверие и справедливост, сигурност в правата и задълженията, които възникват така масово.

Но недействителността има така също **превантивна и възпитателна функция**. Чрез нея се постига повишаване на дисциплината в гражданския оборот, издигане правното съзнание на гражданскоправните субекти. Това е **предупредителната функция** на недействителността - щом правните субекти не могат да постигнат желаното от тях правно действие със сделката, която нарушава закона по начин на сключване или по съдържание, те трябва да се въздържат от такива сделки.

Недействителността обаче се установява и **в интерес на гражданскоправните субекти**. Чрез нея се защитават техните интереси, когато те допускат недостатъци във волеизявленията си, когато волеизявленията се правят от недееспособни лица или пък те се правят при условия, които могат да накърнят интересите им. Тогава за тях възниква възможността да предизвикат заличаване на правото действие на сделката, за да избегнат това.

2. Видове недействителност.

Недействителността на сделките може да се класифицира според различни критерии: правните последици; интереса, който се отчита и защитава; количествения обхват; общото или конкретното определяне на недостатъците от закона; начина за настъпване - на основание на конкретна преценка или *ex lege* и др.

В зависимост от последиците на недействителността законът различава следните видове недействителност: нищожност и унищожаемост, висяща недействителност и относителна недействителност.

2.1 Нищожни сделки.

Нищожните сделки страдат от най-тежките пороци. Те не поражат правните последици, които страните целят с тях. Недействителността е начална. Нищожността се предявява с отрицателен установителен иск или с възражение. Нито установителният иск, нито възражението за предявяване на нищожността се погасяват по давност. Всеки правен субект може да се позове на нищожността. Нищожната сделка по правило не може да се санира и потвърждава. Порокът на нищожната сделка не отпада с последващо изменение на закона освен, ако новият закон има обратна сила.

По изключение нищожните сделки могат да се валидират. За това е необходимо: а) приемане на специален (валидизационен) закон, който може да предвиди саниране на нищожните сделки за в бъдеще или с обратно действие; б) изрично посочване от закона на определени валидиращи (трансформирани) юридически факти. Такива факти са потвърждаване от мнимия представяван на сделка, сключена без представителна власт (чл. 42, ал. 2 ЗЗД), попадане в дела на наследника на отделни наследствени предмети, с които той предварително (преди делбата) се е разпоредил (чл. 76 ЗН) и др. В тези случаи сделките са нищожни, но с настъпването на определен от закона факт (потвърждаване, включване на отчуждената вещь или право в дела на прехвърлилия ги наследник) сделките се валидират автоматично и с обратно действие - считат се за действителни от момента на сключването им.

2.2 Унищожяеми сделки.

Унищожяемите сделки страдат от пороци на волеизявлението. Те пораждат правни последици от момента на сключването си. В полза на страната, чиято воля е опорочена, се поражда потестативното, преобразуващо право да предизвика отпадане на правните последици на сделката. Преобразуващото право се упражнява по съдебен ред - чрез конститутивен иск или с възражение. Правото да се унищожи сделката чрез иск се погасява с тригодишна давност. При едно от основанията - крайната нужда - давностният срок е едногодишен. Давността започва да тече от различен момент - деня, в който лицето е навършило пълнолетие, запрещението е било вдигнато, грешката или измамата са били открити, заплашването е престанало, а останалите случаи - от деня на сключването на договора. Възражението не се погасява по давност. Ако искът или възражението за унищожяемост бъде уважено, действието на унищожяемостта е обратно към момента на сключването на сделката. Когато договорът е сключен при крайна нужда, съдът може да допусне унищожаването изцяло или само за в бъдеще. Унищожяемите сделки могат да са потвърдени - чл. 35 ЗЗД. Потвърждаването трябва да се извърши от страната, която има право да иска унищожаването. Потвърждаването може да се извърши или чрез писмен акт, в който е посочено основание за унищожяемостта, или чрез доброволно пълно или частично изпълнение от страната, чиято воля е опорочена, при положение, че тя знае основание за унищожяемостта към момента на потвърждаването. Сделка, унищожяема поради крайна нужда, не може да се потвърждава.

Когато договорът бъде признат за нищожен или бъде унищожен, всяка от страните трябва да върне на другата страна всичко, което е получила от нея - чл. 34 ЗЗД.

2.3 Висяща недействителност.

Висящата недействителност (Schwebende Unwirksamkeit) е налице, ако извършената сделка може да породи правно действие при наличието на допълнителен юридически факт, установен от закона. Дотогава сделката е недействителна. След настъпването на допълнителния юридически факт сделката става действителна. Висяща недействителност е налице например при сделката, сключена от представител без представителна власт - чл. 42, ал. 2 ЗЗД (виж по-горе случаите, в които една нищожна сделка може да се валидира).

2.4 Относителна недействителност.

При **относителната недействителност (Relative Unwirksamkeit)** сделката е действителна и произвежда действие. Тя обаче е недействителна по отношение на определено от закона трето лице. Относителната недействителност може да се обяви с конститутивен иск - чл. 135 ЗЗД. Тя може да настъпва и по право - чл. 452 ГПК.

Редица цивилисти обаче като проф. Мария Павлова, проф. Симеон Тасев, проф. Александър Джеров, проф. Георги Стефанов и др. отличават недействителните сделки от висящата и относителната недействителност.

Според своя количествен обхват недействителността на сделките се дели на пълна и частична. **чл. 26, ал. 4 ЗЗД** урежда само частичната нищожност, но текстът следва да се тълкува разширително и да се прилага и при частичната унищожяемост на сделките.

2.5 Пълна недействителност.

Пълна недействителност има, когато недостатъкът засяга целия фактически състав на сделката, всички лица, които участват като една страна по сделката, или отделни нейни уговорки (клаузи), които обаче нямат самостоятелно значение. Възможно е също отделна уговорка от сделката да има самостоятелно значение, но по

преценка на законодателя нейният недостатък да опорочава цялата сделка. Така например съгласно чл. 209 ЗЗД продажбата с уговорка за изкупуване е недействителна.

2.6 Частична недействителност.

Частичната недействителност е налице, когато недостатъкът засяга само отделни елементи от фактическия състав на сделката (отделни уговорки със самостоятелно значение) или не всички лица, които съставляват едната страна по сделката. Частична недействителност има в три случая: а) когато недействителните клаузи (реквизити) по право са заместени от императивни правни норми; б) когато може да се предположи, че страните биха сключили сделката и без недействителната ѝ част; в) когато законът изрично квалифицира като недействителни само отделни клаузи (реквизити) на съответната сделка. И в трите случая недействителността на отделните части не води до недействителност на цялата сделка. В първия случай недействителната част се премахва и сделката се попълва, като на мястото на тази част се включва съответното законово правило. Така например Върховният съд приема, че е частично нищожна спогодбата за създаване на етажна собственост, в която е включена клауза, определяща дяловете на етажните собственици в общите части на сградата несъразмерно на съотношението между стойностите на притежаваните от тях в изключителна собственост етажи и части от етажи. В тази хипотеза трябва да се приложи чл. 40, ал. 1 ЗС (Решение № 135/92 г. по гр. д. № 1090/91 г. на ВС, I ГО).

В останалите два случая сделката остава с намален състав (обем). Във втория случай трябва да се търси предполагаемата обща воля на страните и съобразно конкретната обстановка да се направи изводът, че недействителната част има второстепенно значение за тях. В третия случай тази преценка е направена от законодателя, което ограничава договорната автономия на страните и компетентността на съда. Така например недействителна е само уговорката, с която се изключва или ограничава отговорността на длъжника при умишлено или с груба небрежност изпълнение на неговите задължения, а останалата част от договора поражда правно действие (чл. 94 ЗЗД); недействителна е само уговорката, с която продавачът се освобождава от отговорност за скрити недостатъци, но договорът за продажба има правни последици в останалата си част (чл. 193, ал. 3 ЗЗД) и др.

3. Нищожни правни сделки.

3.1 Същност.

Нищожна е тази сделка, която още със сключването ѝ не може да породи желаното от страните правно действие. При нищожността сделката е обременена с най-тежък порок и затова тя е напълно правно безсилна. Нищожните сделки биват наричани по чужди правни системи **абсолютно недействителни** или казват, че при тях има **начална нищожност**. В много случаи ЗЗД си служи и с термина **недействителност като синоним на нищожност** или пък се казва описателно „**договорът няма сила**“. Изобщо при все още съществуващата терминологична неprecизност на законодателя меродавно за причисляването на даден вид недействителност към нищожността трябва да бъде действието ѝ, а не използваните в нормативния акт думи и изрази.

3.2 Признаци на нищожността.

Нищожността има следните юридически признаци:

а) Тя води до **пълна** невъзможност сделката да произведе желаното от страните действие. Тази невъзможност е **начална**. **Всеки** може да се позове на нищожността. При разглеждане на спорове съдът е длъжен служебно да следи за нищожността и да констатира такава сделка независимо от желанията на страните - съдът

е дължен да обяви сделката за нищожна (така 127-60, АП, с. 38; 278-61, АП, с. 40; 336-63, АП, с. 53).

б) Нищожната сделка не може да се **заздрави (санира)**. Порокът на нищожността е толкова голям, че при него няма обратимост. Ако по-късно отпадне основанието за нищожност, напр. при сключването на договора е в сила закон, който изисква писмена форма за действителността му, но по-късно този закон бива отменен, договорът си остава нищожен (Решение № 696/70 г., I ГО). Правилото е, че това, което е още в началото порочно, не може с течение на времето да се заздрави.

По изключение обаче със закон може **да се валидират** нищожни сделки при спазване на определени условия. В тези случаи валидирането може да има обратно действие или действие занаяпред. Характерни са в това отношение валидизационните закони, приемани периодично след освобождението от турско робство до 1947 г., с които се обявяваха за действителни нищожни продажби на недвижими имоти, извършени, без да е спазена нотариалната форма (без да е имало правило като чл. 19, ал. 3 ЗЗД).

Щом нищожната сделка не може да бъде заздравена, за страните остава само една възможност - **да я сключат наново**, като се съобразят обаче с всички императивни изисквания на закона. Естествено тази сделка ще има действие само занаяпред, а не обратно действие към момента на сключването ѝ. Друго е положението при валидирането със закон на нищожни сделки, когато те придобиват действие от сключването им.

в) Нищожността настъпва с извършването на порочната сделка. Сделката по право е нищожна, без да е необходимо някаква съдебна намеса, установяване и обявяване на нищожността.

3.3 Основания за нищожност.

Основанията за нищожността на един договор или на едностранно правна сделка са посочени изрично в чл. 26 ЗЗД. Както изяснихме, ЗЗД третира общо правните сделки. Въпреки че нормата говори само за договори, тя е валидна за всички правни сделки по силата на чл. 44 ЗЗД. Логиката на всяко основание може да изключи възможността и двата вида правни сделки да попадне в нейния обхват.

Наред с общите основания за нищожност в гражданското законодателство са уредени множество специални норми, които постановяват нищожност, като напр. чл. 38, ал. 2, чл. 40, чл. 226, ал. 2 и ал. 3 ЗЗД, чл. 130, ал. 4 СК, чл. 42-44 ЗН и др.

Само и единствено законодателят е този, който може да предвиди основанията за нищожността на една правна сделка. Страните по нея не могат да го направят. Тук сме в една императивна област.

Първа алинея на чл. 26 ЗЗД посочва, че са нищожни „договорите, които противоречат на закона или го заобикалят, както и договорите, които накърняват добрите нрави, включително и договорите върху неоткрити наследства“. Втората алинея гласи: „Нищожни са и договорите, които имат невъзможен предмет, договорите, при които липсва съгласие, предписана от закона форма, основание, както и привидните договори. Основанието се предполага до доказване на противното.“

4. Нищожност на договорите по чл. 26, ал. 2 от ЗЗД – обща характеристика и особености.

При нищожните сделки по чл. 26, ал. 2 от ЗЗД фактическият състав на сделката е осъществен, има волеизявления, но при нарушаване на съществени изисквания на закона за действителността на сделката. Така повечето цивилисти като например проф. Витали Таджер, проф. Любен Василев, проф. Мария Павлова и други приемат, че по чл. 26, ал. 2 от ЗЗД основанието за нищожност е липса на елемент от фактическия състав на договора.

Всички основания за нищожност, както по ал. 1, така и по ал. 2 на чл. 26 ЗЗД са правопрепятстващи юридически факти.

5. Невъзможен предмет.

Нищожни са договорите, които имат невъзможен предмет. Това е първото основание, първата от петте хипотези за нищожност, визирани във втората алинея на чл. 26 ЗЗД.

5.1 Значение на предмета.

Предметът на сделката е обектът на правоотношението. Тук се включват вещите, нематериалните блага, определено поведение (действие или бездействие), имущество (напр. наследство) и др., които се целят от едно или от повече волеизявявания. В същото време предметът се явява и елемент на правоотношението, а не на фактическия състав на сделката. С него са свързани правните последици – субективните права и задължения, които тя поражда.

Тук е мястото да отбележим, че субективните права и правните задължения могат да възникнат само и единствено за нещо, което е възможно, т.е. проблемът касае сделки с провopоpаждащо или правопроменящо действие, а при двустранните договори е достатъчно да е невъзможна една от престациите, за да е налице невъзможен предмет.

Според повечето учени трябва да се прави разлика, отграничение между невъзможен и неопределен предмет на сделката. Според проф. Г. Стефанов обаче нищожни поради липса на предмет са и сделките относно неопределени (неопределени) вещи. Такива са вещите, определени единствено по своя род или без определено количество, когато по своето естество те биха имали ценност за другата страна само в някакво количество. В подобни случаи длъжникът би се освободил от задължението си, като направи една незначителна престация - напр., ако някой се е задължил само да достави жито или вино, той би могъл да се освободи от задължението си като предаде няколко зърна жито или няколко капки вино.

Според Върховния съд нищожни са предварителните договори, които не съдържат уговорки относно съществени условия на окончателния договор. Върховният съд приема също, че нищожно поради липса на предмет е приемане на наследство, ако преди това наследникът се е отказал от него. Както и обратно, ако наследникът е приел наследството чрез конклюдентни действия, последвалият изричен отказ от него е нищожен (Решение № 80 по гр. д. № 1206/91 г. на ВС, I ГО и Решение № 17/94 г. по гр. д. № 594/93 г. на ВС, I ГО).

5.2 Начална невъзможност.

Невъзможен е предметът, който не може да съществува или да се изпълни. Тук е налице първоначална липса, първоначална невъзможност на обекта, на предмета, първоначална неосъществимост. Тя може да се дължи на обективни или на субективни причини; може да е фактическа или правна, но трябва да съществува още от момента на сключване на сделката, да е налице от обективна гледна точка. Невъзможността не трябва да е частична, а пълна, цялостна. При частична невъзможност на предмета сделката е действителна.

Невъзможността (липсата) на предмета трябва да е налице при сключване на сделката, а не да е настъпила впоследствие, в който случай тя подлежи на разваляне. Така например, ако при сключване на договора за продажба вещта е погинала, договорът е нищожен (чл. 184, ал. 1 ЗЗД). Това не изключва възможността да се сключват сделки за бъдещи вещи, при което те ще имат алеаторен характер. Но законодателството може да санкционира някои сделки относно бъдещи вещи - съгласно чл. 226, ал. 2 ЗЗД договорът за дарение на бъдеща вещь в нищожен.

Когато сделката има за предмет определено поведение, тя е нищожна, ако действието е обективно (абсолютно) невъзможно, т.е. невъзможността трябва да е по отношение на всички, а не само за страните. Така например сделката е действителна, ако някой се задължи да изработи лично определена вещь, а му липсват каквито и да е било умения и знания за това.

Невъзможността не е недопустимост на изпълнението. Ако имаме недопустимост, може да се търси противоречие със закона.

5.3 Правна и фактическа невъзможност.

При фактическата невъзможност пречките произтичат от уникалността на обекта (напр. незаместима вещь е унищожена), или от състоянието на науката и техниката, на научно-техническия прогрес към момента (напр. към момента на сключване на лицензионния договор за ноу-хау техническата информация е станала общо-достъпна).

Примери за този вид нищожност дава практиката на Върховния съд. Нищожен е договорът за ремонт на кола, която контрагентът не притежава при сключване на договора (Решение № 176/69 г. ВС I ГО). Но не е нищожен, поради липса на предмет, вторият договор за продажба на още 1/3 ид. ч. от застроено дворно място срещу поемане на задължение за издръжка и гледане, след като преди това е прехвърлена 1/3 от същия имот срещу издръжка и гледане. Основанието на страните е да се изравнят престациите, поради което не е налице нищожност (Решение № 1747/69 г. I ГО).

При правната невъзможност пречката се състои в липсата на правен акт, който да уреди статуса на обекта (напр. одобрен архитектурен проект).

Право на надстрояване може да се учреди, ако по подробния устройствен план се предвижда по-голяма етажност на сградата от наличната. Договорът за учредяване на право на надстрояване на сграда, за която по план не се предвижда надстрояване, е нищожен (Решение на ОСГК № 73/86 г.). По същата логика трябва да приемем, че договор за пристрояване на сграда е нищожен, поради липса или поради невъзможен предмет, ако по действащия подробен устройствен план не се предвижда или допуска разширяване на застроената площ.

Не може да се сключи договор за продажба на части от поземлен имот с размери, по-малки от минимално предвидените размери в чл. 19 ЗУТ. Такъв договор има невъзможен предмет (Решение № 1430) 55 г., ВС IV ГО). Не може да се сключи договор за разделяне на апартамент в противоречие с изискванията на строителни правила и норми, поради невъзможен предмет (Решение № 1012/59 г., ВС I ГО).

5.4 Пълна и частична, окончателна и временна невъзможност.

За да е нищожна една сделка по чл. 26, ал. 2 ЗЗД, невъзможността на предмета трябва е пълна и окончателна. Ако невъзможността е частична, би следвало да се прецени дали са налице предпоставките за частична нищожност, съгласно разпоредбата на чл. 26, ал. 4 ЗЗД. Проф. М. Павлова приема, че при частичната невъзможност сделката ще е действителна, ще поражда правно действие, но може да се развали по съдебен ред - по аналогия с чл. 89 ЗЗД. При всички останали случаи сделката е действителна.

А ако невъзможността е временна, задължението възниква и отношенията ще се уредят по правилата на забавата на длъжника.

5.5 Виновна и безвиновна невъзможност.

Хипотезата на чл. 26, ал. 2 ЗЗД не прави разлика между виновна и безвиновна невъзможност, тъй като за нищожността не е от значение субективния фактор – дали страните знаят или не за невъзможността на предмета. Според проф. Филип Рачев текстът на чл. 26, ал. 2 ЗЗД има предвид единствено обективната невъзможност.

Вината за погиването на вещта по време на преговорите или укриването от другата страна, че вещта е погинала, са израз на недобросъвестност и са основание за отговорност, обезщетение за вреди по чл. 12 ЗЗД.

5.6 Отграничения.

Невъзможният предмет трябва да се отличава от непозволения предмет. Забраненият от правото предмет може да бъде най-различен, напр. забрана за внос или износ на определени стоки, за наркотици, оръжия, взривни вещества, ядрен материал, исторически ценности, редки животни и растения и т.н. В тези случаи законът забранява или установява лицензионен (разрешителен) режим за сделки с такива предмети.

Сделки със забранен предмет са не само тези, при чието сключване предметът е непозволен, изрично забранен от определена правна норма, а също и сделки те по повод на вещи, извадени от гражданско обръщение (напр. вещи, които са изключителна държавна собственост - подземни богатства, крайбрежната плажна ивица и др.). В други случаи тези обекти са частично извадени от гражданския оборот. Така например предприятията и части от тях, изкупени чрез приватизационен търг или конкурс, не могат да се продават в продължение на 5 години от изплащането им, а не могат да бъдат предмет на обезпечение до окончателното им изплащане (чл. 41, ал. 2 ЗППДОП). Подобни ограничения се съдържат и в ЗСПЗЗ по отношение земята на оземлените по реда на този закон лица - те не могат да сключват отчуждителни сделки в срок от 10 години от придобиването, както и договори за наем или аренда в срок от 5 години (чл. 20, ал. 2 и § 6 ЗСПЗЗ). Ако сделките относно определени предмети са позволени, но при допълнителни условия (напр. разрешения от държавни органи), които не са налице, съответната сделка е нищожна на основание чл. 26, ал. 1 ЗЗД - поради противоречие със закона, тъй като предмет има, но той е незаконен (непозволен).

6. Липса на волеизявление или съгласие.

Нищожна е правната сделка, при която липсва съгласие. Това е второто основание за нищожност по чл. 26, ал. 2 ЗЗД. Съвсем логично е, че тази нищожност е възможна само при договорите. Външно погледнато, проблемът е сравнително елементарен. Но въпреки това и той поставя някои по-специфични особености.

Тук става дума за договорите. При едностранни сделки не може да се търси съгласие. За тяхната наличност е необходимо едно волеизявление. Ако и него го няма, не е налице правна сделка. В настоящия случай търсим синхрон между две насрещни волеизявления, целящи взаимно покриване, каквито имаме само при договорите.

Според проф. Л. Василев има липса на съгласие и когато не е постигнато такова относно съществените елементи на договора: напр. разминаване по предмета на сделката, по продажната цена и пр.

Във всички случаи липса на волеизявление или съгласие имаме, когато обективираното изявление не отговаря на вътрешното намерение.

6.1 Несъзнавана липса на волеизявление.

Нищожни са сделките, сключени от малолетни (лица под 14 години) или от поставените под пълно запрещение, тъй като за правото те нямат воля. Техните волеизявления са правно ирелевантни, въпреки че са обхванати от хипотезата на чл. 27 ЗЗД. Вместо тях валидни правни действия могат да извършват родителите или настойниците им.

Но според проф. Ф. Рачев подобни сделки, сключени от малолетни лица и от поставени под пълно запрещение не са нищожни по чл. 26, ал. 2 заради липсата на

съгласие, а са унищожяеми по чл. 27 ЗЗД като сделки, сключени от недееспособни лица. Ето защо ще разгледаме този въпрос малко по-подробно.

Съгласно законната уредба и доктрината недееспособни са две групи физически лица: пълна недееспособност - малолетните и поставените под пълно запрещение; ограничена дееспособност - непълнолетните и поставените под ограничено запрещение. Дееспособността на едно физическо лице е абсолютна предпоставка за валидно сключване на правни сделки. На базата на разглеждания текст трябва да приемем, че правните сделки, сключени от недееспособно лице, са унищожяеми, но не и нищожни. Но дали такова тълкуване на нормата е правилно и законосъобразно?

За да се стигне до едно точно тълкуване на пр. 1 на чл. 27 ЗЗД, тя трябва да бъде съпоставена с чл. 26, ал. 2 от същия закон. Нищожни са сделките, „при които липсва съгласие“. Има ли съгласие, ако един пълнолетен гражданин сключи договор с едно седемгодишно дете? И същото положение ли имаме при сключен договор с едно седемнадесетгодишно лице? Параграф 105 BGB-Германския граждански законник разпорежда, че волеизявлението на малолетния е нищожно, т.е. при него няма възможност за постигане на съгласие. Това разрешение трябва да се възприеме и у нас. Не може да се постави знак на равенство между непълнолетния и малолетния.

Там, където липсва воля, не може да се говори за наличие на съгласие. В тези случаи става дума за нищожност. Поради това, когато е налице волеизявление на малолетен, то не е правно релевантно. Правна сделка, сключена с малолетен, независимо от неговата възраст, е нищожна. По смисъла на чл. 26, ал. 2 ЗЗД съгласие с малолетен не може да се постигне. Той не може да прави волеизявления, признати от правото. Същото положение имаме и при правна сделка, при която действа лице, поставено под пълно запрещение. Липсва съгласие при волеизявление от страна на лице, поставено под пълно запрещение. Такава правна сделка също е нищожна. Тази правна последица настъпва от момента, когато едно лице бъде поставено под пълно запрещение с влязло в сила решение. Следователно, щом имаме правна сделка, в която участва лично малолетен или поставен под пълно запрещение, не може да намери приложение нормата на чл. 27 ЗЗД. Такива сделки могат да бъдат само нищожни, защото при тях няма съгласие.

От името на малолетното дете действа неговият законен представител или настойник, в случаите на чл. 109 СК. От името на поставеното под пълно запрещение лице действа неговият настойник. Само той може да участва в един договор и с него да се получи съгласие.

Друго е положението с непълнолетния или с поставения под ограничено запрещение от момента на влизане в сила на съдебното решение. Тук вече може да се говори за унищожяемост на сключена с тях сделка. Тогава влиза в действие разпоредбата на чл. 27, пр. 1 ЗЗД. Може да бъдат унищожени правните сделки, извършени лично от недееспособните, без съгласието на законните им представители.

Но и тук се налага едно уточнение. Недееспособният в периода на 14-18-годишната си възраст и приравнения към него поставен под ограничено запрещение има право сам да сключва обикновени дребни сделки за задоволяване на текущите си нужди и да се разпорежда сам с това, което е придобил със своя труд (чл. 4 ЗЛС). Тук той не се нуждае от съгласието на родител или попечител. Поради това тези сделки не попадат в приложното поле на чл. 27 ЗЗД. Само онези сделки, за които е необходимо съгласие, а то липсва, подлежат на унищожаване. Без значение е, дали сделката е сключена от лице на 15 или на 17 години. Самата недееспособност е достатъчно основание за унищожаване на правната сделка. Друго не е необходимо да бъде доказано. Поради това е без значение, дали непълнолетният е имал необходимата психическа зрелост, или не.

6.2 Съзнавана липса на волеизявление.

Имаме няколко случая на съзнавана липса на волеизявление.

Не е налице съгласие, когато волеизявлението е направено на шега. Шега е, когато волеизявлението не е дадено сериозно и е направено по начин и при условия, които го характеризират така. Изхожда се от обективен критерий. Прави се изявление, което не съответства на желаното. Изявява се воля, която не съществува. Изявителят само моментно като шега, като хвалба казва нещо, за да се покаже пред трето лице, да създаде впечатление, че говори сериозно, но е убеден, че насрещният много лесно ще разбере същността на изявлението. Ако насрещното лице осъзнае същността на изявлението (разпознаваема шега), той ще схване, че в случая няма действително изразена воля, а само **шега (Scherzerklärung)** и затова няма нищожност. Ако от шегата са причинени вреди, за тях може да се търси обезщетение. Както при хвалба, така и при шега е без значение мотивът на волеизявлението. Например на маса, след поемане на алкохол, едно лице след редица хвалби прави предложение за сключване на договор. Или при разговор между приятели едно лице прави предложение, съпроводено с намигване на око. Тук се съчетава волеизявление с определено поведение или обстановка, което по обективните данни сочи, че е налице шега. Поради това адресатът на волеизявлението трябва да може да го схване правилно.

Ларенц и Брокс поддържат тезата, че ако волеизявителят констатира, че насрещният приема на сериозно шегата, той е задължен да се изясни. В противен случай няма шега. Също така, ако контрагентът поиска потвърждение и го получи, тогава няма шега.

Към тази хипотеза на **несериозно волеизявление** трябва да отнасяме и случаите, когато напр. от катедрата при преподаване лекторът направи предложение за сключване на договор или с учебна цел се състави договор, менителница или чек; когато на представление от сцената един актьор отпрати волеизявление към публиката или към друг актьор за сключване на договор. В тези случаи липсва воля за пораждаване на правоотношение.

Друг случай е изявяване на воля с **т.нар. скрита резерва или мислена уговорка (reservatio mentalis)**, че не се желае това, което се изявява спрямо третото лице. Потвърждава се предложението за покупка на една стока, но всъщност няма воля за купуване на вещта. Ако при тази скрита резерва третото лице знае за нея, няма нищожност на сделката. Ако това не е налице, тя може да бъде от значение, само като стигне до предложителя, не по-късно от приемането съгласно чл. 13 ЗЗД. Трябва да се изясни мисловната уговорка. В противен случай е налице съгласие.

Насилието е основание за нищожност на сделката, когато тя е сключена в резултат на пряка **физическа принуда (vis absoluta)** спрямо едната страна - напр. подписване на договор при насочено огнестрелно или хладно оръжие, нанасяне на бой, малтретиране. Актуални случаи на насилие са отвлечане на лицето или на негови близки, привличане чрез измама и лишаване от свобода на лицето, докато не подпише и др. Приема се, че при насилието въобще няма воля. По това то се различава от заплашването (т.нар. морално насилие), при което се въздейства чрез психическа принуда и има воля, но тя е опорочена. В този случай чрез предизвикване на основателен страх от причиняване на зло, едно лице се мотивира да сключи сделка, която без това психологическо манипулиране не би сключило. Заплашването води до друга правна последица - унищожаемост на съответната сделка.

Това становище е възприето от нашата цивилистика. Може да се поддържа обаче и друго - по правило при насилието също има проявена воля, тъй като насиленият прави избор (напр. да умре или да бъде измъчван, съответно да сключи сделката). Тази воля обаче е опорочена. В последна сметка се оказва, че трудно се намират основания за провеждането на ясна разлика между насилие и заплашване. Още повече, че законодателството не ги разграничава. Следва да се има предвид и

това, че на практика може едновременно да се въздейства върху физиката и психиката и да е трудно или дори невъзможно да се определи под въздействието на насилието или на заплашването е сключена сделката. Следователно не всяко въздействие върху физиката води до нищожност на сделките. Тази последица следва да настъпва само когато по безспорен начин се установи, че действително в резултат на упражненото насилие въобще не е проявена воля - напр. когато едно лице хваща ръката на друго и насила я движи, за да подпише договора. Във всички останали случаи, в които насилиният (измъчваният физически) сключи сделката поради болки и страдания, тази сделка е унищожима, тъй като е проявена воля, но тя е опорочена.

Липсата на представителна власт също е вид липса на волеизявление. Това основание е уредено в чл. 42 ЗЗД. Липсата на представителна власт за лице, което действа от чуждо име, е равна на липса на предпоставка за сключване на сделка, затова тя е нищожна. Правилото на чл. 42 ЗЗД се отнася само за договорното представителство, а не и за законното представителство. При юридическото лице пък то не може да има приложение за органите представители, които имат неограничена представителна власт в рамките на предмета на дейност на дадената организация. Но и при тях може представителният орган да упълномощи други лица, а те също могат да действат без представителна власт.

Особеното за това основание за нищожност е, че законът допуска потвърждаване на сключената сделка от представлявания - чл. 42, ал. 2 ЗЗД. Това е единственият случай на възможност за потвърждаване на нищожна сделка, затова тя представлява случай на висяща недействителност.

6.3 Липса на съгласие.

Липса на съгласие може да има само при двустранните сделки. То е налице при несъвпадение на волеизявленията, при неточно предаване на текста (напр. от технически средства – телеграми, телекси, SMS-си, имейли и т.н. или пратеник, които не се предали точно волеизявлението на едната страна), ако няма две насрещни, противоположни по съдържание волеизявления, ако те не се отнасят за един и същ предмет и др. Липса на съгласие има и в случаите на влагане на различно значение на използваните термини, тогава говорим за т.нар. скрито несъгласие, което граничи с грешката. Разбира се, всички тези договори са нищожни по ал. 2 на чл. 26 ЗЗД.

6.4 Примери от съдебната практика.

Върховният съд на Република България има две решения, които заслужават да бъдат отразени тук.

Съгласието на другия съпруг за отчуждаване на семейното жилище трябва да бъде дадено предварително. За валидността на сделката СК изисква съгласуване на волята на три лица. „Щом такова съгласуване не е осъществено при самото й сключване, сделката е нищожна.“ Нищожността тук се извежда от липсата на съгласие (Решение № 1709/73 г., I ГО). Това становище се потвърждава отново и през 1985 г. с Решение № 225/85 г. на I ГО, когато съдът отново застава на становището, че при липса на съгласието на другия съпруг, макар и семейното жилище да е собственост само на съпруга - продавач, договорът е нищожен. Според нас нищожността в този случай е налице поради нарушаване на материалния закон, но вярно е и също така, че липсва и съгласието на едно лице.

7. Липса на форма.

Нищожна е правната сделка, при която липсва предписаната от закона форма за действителност (не и за доказване) или съществен елемент (реквизит) от съдържанието и. Това е третото по ред основание за нищожност на правна сделка, пред-

писана от втората алинея на чл. 26 ЗЗД. Намираме го и в други европейски законодателства и затова то изисква по-аналитично разглеждане.

7.1 Изисквания за форма.

Не всяка правна сделка трябва да бъде сключена в определена форма. За да се стигне до нищожност, следва формата да бъде предписана от закон. Тук се налагат две пояснения. Както в ал. 1 на чл. 26 ЗЗД нищожност имаме не само при противоречие със законово правило, но и с норма, намираща се в подзаконов нормативен акт напр., така и тук трябва да запазим същата логика. Понятието „закон“ означава правна норма от закон или от друг нормативен акт.

Но е възможно, без да има нормативно изискване, страните предварително да уговорят специална форма за сключване на един договор. И се поставя въпросът, дали неспазване на уговорената от страните форма ще доведе до нищожност на правната сделка. Естествено, че не (обр. чл. 293 ал. 2 ТЗ). Член 26 ЗЗД иска спазване само на предписана от закона форма. И тази редакция е съвсем ясна.

Немското законодателство, практика и доктрина се различават в това отношение от нашата норма. Според тях освен по разпореждане на закона, и страните имат право да уговорят задължителна форма на един договор по силата на автономията на волята. Затова волята на страните следва да бъде призната. По пътя на тълкуването трябва да се установи, дали страните са определили конкретна форма за валидността на сделката, или като средство за доказване. Само спазването на **уговорената форма (forma conventionalis)** прави сделката валидна. Ако тя липсва, е налице нищожност. Това различие спрямо нас идва от § 125 BGB, съгласно който „липсата на предвидената с правна сделка форма също има при съмнение за последица нищожност“. Нормата е императивна, което показва, че от сделката, неспазила предвидена от закона форма, не произтичат никакви правни последици. Дали страните признават сключения между тях договор, няма никакво значение.

При нас подобна норма не съществува. Спазва се само предвидената от закона форма.

В разглеждания случай не би могло да се говори за саниране на липсата на форма. Не е ли спазена законно предвидената форма, нямаме сделка. Ако впоследствие уговореното се оформи по надлежния начин, имаме нова правна сделка, която може да породи желаните правни последици, но не и саниране. Нищожност означава, че нищо не е настъпило в правния мир, за да може да бъде впоследствие санирано.

Българското законодателство е допускало едно изключение, което е повтаряно. След Освобождението винаги е в сила изискването за нотариална форма на договорите за прехвърляне на недвижими имоти. Частните договори са били нищожни. Но има случаи, когато със закон такива сделки са били валидирани, като страните са били задължени в определен срок да ги впишат в нотариалните книги. Изискването е било, да е налице писмен частен договор, сключен преди влизане на съответния закон в сила, който в определен срок да бъде вписан. За пример може да посочим Закона за урегулиране неоформените с нотариален акт покупко-продажба на недвижими имоти - ДВ, бр. 85/20 г. (Решение № 111/85 г., ОСГК). Тук обаче имаме законно регламентиране и саниране, при спазване на ново изискване.

Обективното ни право познава два вида форма: **за действителност (forma ad solemnitatem или ad substantiam)** и **за доказване (forma ad probationem)** - установена от процесуалните норми. При първата предписаният начин за оформяне на волеизявлението е съществен елемент на сделката, на нейния фактически състав. Това изискване лежи в съответна императивна форма на нашето законодателство. Когато не се спази формата ad substantiam, т. е. формата, въздигната в съществен и необходим елемент от фактическия състав на съответната сделка или вид правна сделка, настъпва нищожност.

Неспазването на доказателствената форма не води до нищожност на сделката. Тя не е изискуема за валидността на сделката. Но когато се стигне до съдебен спор, там вече липсата на форма няма да бъде благоприятно за съответната страна. Тя няма да може да докаже основателността на своята претенция, освен при изрично съгласие на противната страна за допускане на свидетелски показания, т.е. неспазването на формата за доказване е пречка субективните права от сделката да се защитят по съдебен ред.

Пример за първия вид форма е предварителен договор за продажба на недвижим имот (чл. 19 ЗЗД), продажба на недвижим имот (чл. 18 ЗЗД), отстъпване право на строеж на съсобственик или близък родственик (чл. 183 ЗУТ) и др., а за втория вид форма - договор за продажба или делба на движима вещ.

При формата *ad substantiam* се стига до нищожност, когато тя не е спазена и когато е засегната от съществени пороци или непълноти (завещание, написано на пишеща машина или саморъчно написано със зачерквания, без подпис).

7.2 Липса – хипотези.

Поради липса на форма е възможно цялата правна сделка (при пълна липса на предписаната от закона форма) или само определена нейна част да е нищожна. Това е въпрос на законодателната уредба към времето на сключването на договора и на конкретна преценка.

Специфична хипотеза на липса на предписана от закона форма е т.нар. опорочена форма (чл. 70 от ЗС) – напр. когато някое от действията на нотариуса е нищожно.

7.3 Примери от съдебната практика.

Най-често в съдебната практика се обявяват за нищожни договорите за продажба на недвижими имоти, сключени в обикновена писмена форма. Но и когато съответното нотариално действие е нищожно на основание чл. 576 ГПК, нищожна е и сделката, оформена с порочния нотариален акт.

Тук практиката на Върховния съд избобилства със случаи на нищожност поради липса на форма.

В Решение № 650/93 г. на I ГО на ВС се приема, че прехвърляне на наследствени права с договор за гледане и издръжка в писмена форма с нотариална заверка на подписите е нищожно поради липса на форма, тъй като законът – чл. 18 ЗЗД изисква за този договор нотариален акт.

Опорочаването на нотариалния акт, поради нарушаване на чл. 576 ГПК във връзка с чл. 583, ал. 2 ГПК – не е назначен тълковник на глухата и неграмотна продавачка – води до нищожност на продажбата, поради несъблюдаване на формата (Решение № 1062/93 г., I ГО).

В Решение № 43/70 г. на ОСГК ВС приема, че съставянето на протокол от общото събрание на ЖСК и подписването му не са елементи от решението на ОС като воля на мнозинството, а само форма за доказване на протичането на събирането и на взетите от него решения. Следователно, недостатъците при подписването на протокола не дават основание да се счита решението на ОС за изключване на член-кооператор за нищожно.

„Когато някои от съдоговарящите не може да подпише, поради неграмотност или поради недъгавост, в такъв случай вместо подпис неграмотният или недъгавият полага отпечатък на десния си палец, а документът се приподписва от двама свидетели. Поради това, щом е спазена формата, но поради наличие на условията на чл. 579, ал. 2 ГПК, изброени и по-горе, вместо подпис е положен отпечатък на пръст, формата е спазена" (Решение № 2161/69 г., I ГО).

Нищожността на предварителния договор, поради липса на форма, относно продажбата на недвижимия имот не води до нищожност на същия, относно уговореното имотът да се ползва възмездно (Решение № 1840/78 г., I ГО).

8. Липса на основание.

Нищожни са договорите, при които липсва основание. Това е четвъртата хипотеза, визирана от чл. 26, ал. 2 ЗЗД. Съгласно цитираната правна норма „основанието се предполага до доказване на противното“, т.е законът установява една обобщаваща презумпция за съществуване на основание при всяка правна сделка.

8.1 Приложно поле.

Липсата на основание има за последица нищожността единствено на каузалните сделки. Така наред с понятието „основание на правна сделка“ в доктрината се използват и думите „причина“ или „кауза“. След като разграничаваме каузални от абстрактни сделки, може да се търси основание само при каузалните сделки. Такова изискване за абстрактните правни сделки не може да се постави (напр. за чек, запис на заповед и т.н.). И щом като по дефиниция при тях не се изисква основание, те не могат да бъдат нищожни поради нейната липса.

Член 26 ЗЗД изисква не противозаконност на основанието, а липсата му. Съвсем правилно проф. Л. Василев счита, че „за основание може да се постави въпрос само при ония сделки, чрез които се извършва разместване на имущество между определени страни - продажба, наем, заем, превозен договор, застрахователен договор и т.н. При сделки, чиито правни последици не са насочени към имуществено разместване между страните не може да се постави въпрос за окачествяването им, нито като абстрактни, нито като каузални сделки“.

Основанието е типичната цел на конкретен вид сделки, тяхната непосредствена правна цел. Те се сключват точно заради това основание. Когато се предоставя една имуществена облага, това е причината за сделката. И тази цел при този вид сделки, тази кауза, е необходим елемент от фактическия състав. Основанието не се посочва изрично при всяка сделка. За него се съди от съдържанието на конкретната сделка.

8.2 Липса – хипотези.

Не е необходимо основанието да е изрично указано, да е формулирано изрично в съдържанието на правните сделки, но трябва да може да се изведе, да се разбере от него.

Липсата на основание не трябва да се смесва с незаконното и противоморалното основание, които също водят до нищожност на сделките, но поради противоречието със закона или заради накарняване на добрите нрави по ал. 1 на чл. 26 ЗЗД.

8.3 Примери от съдебната практика.

Ето пример от съдебната практика за сделка, сключена без основание. Старица, болна от рак в напреднал стадий, сключва договор за издръжка и гледане. Заболяването е било известно на приобретателя. Шест дни след сключването на договора прехвърлителката умира. Върховният съд приема, че договорът е нищожен поради липса на основание - умиращата няма нужда от грижи и издръжка (Решение № 2809/83 I ГО). Но пак според практиката на Върховния съд не е нищожен договорът за издръжка и гледане, ако преди него е сключен между същите страни договор за прехвърляне на друг имот също срещу задължението за издръжка и гледане. Това следва от алеаторността на договора (Решение № 151 по гр.д. № 1235/91 г. на ВС, I ГО).

Върховният съд е счел, че сключен договор за прехвърляне на имот срещу задължение за гледане и издръжка на лице, което е напълно здраво и разполага с

достатъчно средства, е нищожен, понеже липсва основание (Решение № 100/67 г., I ГО). Това виждане не следва да бъде споделено. Всяко лице може да сключи такъв алеаторен договор. Никъде няма изискване едно лице да може да прехвърли имот срещу издръжка и гледане, ако е възрастно, немошно или с ограничени парични възможности. Така би се ограничила автономията на волята в договорното право. Щом като двете престации са налице и са дефинирани, имаме валиден договор.

Същото отделение на ВС е приело нищожността на алеаторен договор (прехвърляне на имот срещу задължение за гледане и издръжка), понеже с него не се поемало задължение за цялостна издръжка, а само за конкретен обем от грижи (Решение № 1881/67 г., ВС, I ГО). И тук не бихме могли да приемем нищожност, поради липса на основание. И това решение съответства на периода, през който е постановено, резултат от прекалено нахлуване в личната сфера на човека. Автономията на волята и в двата случая създава възможност за такива правоотношения.

9. Привидни договори.

Нищожни са привидните договори, съгласно последното основание, намерило място в чл. 26, ал. 2 ЗЗД. Привидните сделки се наричат още и симулативни сделки. Те се разглеждат, както в общата теория на правото, така и в общата част на гражданското право.

9.1 Понятие.

Привидна сделка е налице, когато двете насрещни волеизявления са дадени симулирано. Външно страните показват желание за пораждане на определени правни последици, но вътрешно те не ги желаят. Контрагентите дават вид, че осъществяват с желание и вътрешна убеденост елементите на един фактически състав, а всъщност не желаят неговото извършване, като целят заблуждаване на трети лица. Например страните сключват договор за продажба на един недвижим имот, за да лишат кредиторите на продавача от удовлетворение, и се уговарят, че правните последици на сделката няма да настъпят. Страните извършват дарение, вместо продажба, за да платят по-ниска държавна или местна такса. Тук психическите преживявания на страните са двойни. От една страна, имаме всички онези преживявания, които са характерни за сключената привидно правна сделка. Наред с тях съществуват и други преживявания в съконтрагентите, свързани с желанието правната сделка да има привидно значение и от нея в действителност да не се породят правните последици от извършването ѝ. Всъщност основните психически преживявания са вторите. Първите преживявания стават известни на третите лица, докато вторите остават само между страните по правната сделка. Това е целта на симулацията - да се сключи привидна правна сделка за пред трети лица.

Привидна сделка е налице, когато двете страни са съгласни, че само външно изглеждат желание да е налице сключената сделка, без да имат такава воля, и не желаят да настъпят в действителност правните последици на тази правна сделка. Отношенията между страните са ясни. Предложителят и приемателят имат еднакви желания. Тук не е налице измама или шега. Няма и грешка. Между договарящите има пълен консенсус за преследваната цел. Те целят да заблудят или измамат едно трето лице (например кредитор или данъчен служител). Този момент обаче не е елемент от нейния фактически състав. Необходим е само първият момент - уговорката да не настъпят съответните правни последици. Не е необходимо някое трето лице да е в течение на действително желаното и уговореното (например нотариус, административна служба или друг правен субект). Привидната сделка е винаги законна сделка и съответства на законните изисквания.

9.2 Правна уредба.

Привидната сделка по съществото си не е регламентирана от гражданското законодателство. Но нищожността ѝ е изрично прокламирана в правото. чл. 17 ЗЗД урежда последствията и съотношението между двете сделки – привидната и прикритата.

9.3 Отграничения.

Не е привидна онази сделка, при която липсва този анимус, но има грешно квалифициране на правните последици. Една сделка не се определя в своя вид от даденото ѝ от страните название, а от нейното съдържание. Нямаме привидна сделка, когато страните желаят нормално настъпващите правни последици, но не искат страничните.

Не е привидна правна сделка **фидуциарната сделка**. Тук страните желаят пораждането на съответстващите на правната сделка правни последици, но искат те да бъдат само временно и условно. Уговорката е впоследствие да се възстанови първоначалното положение между приобретателя и праводателя. При фидуциарните сделки приобретателят получава собствеността само юридически, не и икономически. Той може да ползва придобитите права само съобразно уговорката. Базата на този вид сделка е доверието. Фидуциарните сделки са действителни.

Привидната сделка се различава от **сделката, сключена при мислена уговорка (скрита резерва)**. При последната имаме несъвпадение между воля и външния ѝ израз. При привидната сделка има пълно съвпадение между воля и изявата ѝ.

Привидната сделка се различава от **сделката, сключена при измама**. При последната единият от участниците в нея е въведен в заблуждение, за да бъде мотивиран да сключи сделката. Такава сделка е унищожяема по чл. 27 ЗЗД. При симулативните сделки измамата е предназначена за трети лица и такъв род сделки са нищожни по чл. 26, ал. 2 ЗЗД.

Привидната сделка се отличава и от **относително недействителната сделка по чл. 135 ЗЗД**. Последната е действителна между страните. Тя може да бъде обявена за недействителна спрямо увредени с нея кредитори на прехвърлителя по съдебен ред при предпоставките по чл. 135 ЗЗД.

9.4 Видове привидни сделки. Съчетаване на привидна и прикрита сделка.

Познати са два вида симулативни сделки.

При първите се сключва една правна сделка, за да настъпят привидно съответните правни последици, които не са търсени и желани от страните. Привидна в този смисъл е сделката, която длъжникът по едно облигационно задължение сключва с трето лице и с която му прехвърля свой недвижим имот, за да го освободи от посягане върху него от страна на кредитора за неизпълнено задължение.

При втория вид се сключва една **привидна сделка** с пълното съзнание и разбиране за това от договарящите страни. Наред с нея страните сключват и **втора сделка - прикрита**, от която желаят да настъпят съответните правни последици. Има случаи, когато едно лице иска да надари друго, но по известни съображения не желае да се разбере това, и сключва договор за покупко-продажба. Дарението се прикрива от продажба.

Според проф. Л. Василев и проф. Ф. Рачев в първия случай имаме **абсолютна симулация**, а във втория – **относителна (релативна) симулация**.

За относителната симулация е необходимо привидната и прикритата сделка да имат близко по характер правно действие. Така например съчетанието между прикрит договор за дарение и привиден договор за продажба е възможно, защото и двата договора имат прехвърлително (вещно) действие и правят правоприемника

собственик. Предпоставка на относителната симулация са още идентичността на страните по двете сделки, идентичният им предмет и едновременното им сключване.

Относителната симулация може да се разкрие и от всяко лице, което има интерес от това. Така например кредиторът може да върне отчуждената вещь в имуществото на своя длъжник, като в исковата си молба съедини двата иска - за обявяване на симулацията и Павловия иск. С първия иск ще се атакува привидната сделка, а с втория – прикритата (ако тя е дарение, ще трябва да се докаже само увреждането, а не и знанието на дарения за това).

Прикритата сделка трябва да е действителна. Ако тя е непозволена, ще е на лице заобикаляне на закона. Но сама по себе си относителната симулация не е неправомерен юридически факт.

На практика относителната симулация се използва, когато законът изисква определена форма като условие за действителността на сделката, чиито правни последици се желаят, но не се иска узнаването им от други лица. Възможно е дори една и съща сделка едновременно да съдържа елементи на относителна и абсолютна симулация.

Ето един пример от съдебната практика. С нотариален акт се подарява жилищна сграда с дворно място. Впоследствие се предявява иск за разкриване на симулацията, като в исковата молба се претендира, че действителната уговорка между страните е да се продаде само дворното място без жилищната сграда. Върховният съд приема, че по отношение на мястото симулацията е относителна - дарението прикрива продажба, въпреки че уговорената цена не е била платена. Договорът за продажба е прикритата сделка, която като действителна, може да се развали поради неизпълнение. По отношение на жилищната сграда Върховният съд приема, че симулацията е абсолютна, тъй като според показанията на свидетелите и изявленията на пълномощниците, участвали в сключването на сделката, за сградата няма уговорка, че тя се дарява или продава. Сградата остава в собственост на дарителя, въпреки че в нотариалния акт е отразено, че се дарява (Решение № 695/85 г. по гр. д. № 150/85 г. на ВС, II ГО).

9.5 Приложно поле.

Привидните (симулативните) сделки могат да се появят в много области на гражданското право. Те намират своето приложно поле при облигационните и вещноправните сделки (например привидна продажба, дарение и пр.). В други правни области са напълно изключени. В семейното право нямат място. Няма симулативен брак, симулативно осиновяване, симулативно назначаване на попечители. Ако се сключи брак, макар и с друго скрито обещание между страните, той винаги ще бъде брак. И неговите правни последици ще бъдат регламентирани от императивните правила на закона. Не може да имаме привиден административен акт или привидно съдебно решение.

9.6 Сключване и действие на привидната сделка. Предявяване на привидността.

За сключване на привидните сделки са необходими две волеизявления - едното се обективира външно (напр. в нотариален акт) и става достояние на третите лица, а другото, с което се заявява, че не се желае правното действие на първото волеизявление (сделката), остава известно само на страните и се съдържа в размените между тях **обратни документи (contre lettre)**. Волеизявленията са две, защото не може с едно и също волеизявление едновременно да се желае (макар и привидно) и да не се желае правното действие на сделката. Но тези две волеизявления не са самостоятелни и не образуват съдържанието на две отделни сделки. Те

са неразривно свързани, имат смисъл само в тяхното диалектическо единство и противоречие и съставляват една сделка - привидната.

Според Д. Бъров при симулацията са налице две сделки - един явен (симулиран) договор и един таен (дисимулиран) договор, с който се обезсилват правните последици на явния договор. Това становище доминира в по-старата френска цивилистика. То е възприето и в решения на нашия Върховен съд (Решение № 152/85 г. по гр. д. № 820/84 г. на ВС, I ГО). А според проф. В. Таджер при симулацията волеизявлението е едно, но то се раздвоява. От юридическо гледище няма две волеизявления и две сделки.

Обратните документи (насрещните писма) са необходими за гарантиране на страните по привидната сделка с оглед нейното доказване. Без тях свидетелските показания са недопустим освен, ако има писмено доказателство, удостоверяващо волеизявление на насрещната страна пред държавен орган, което прави вероятно твърдението, че сделката е привидна (чл. 165, ал. 2 ГПК). Обратните документи трябва да се разменят между страните. Ако документът остане у издалата го страна, той не може да служи като доказателство, тъй като този факт говори за неговата недостоверност. Волеизявленията на страните могат да се съдържат и в един двустранно подписан документ, като те си разменят оригинала и копията. Насрещните писма трябва да показват действителното положение и да изразяват нежеланието на страните за пораждаване на правните последици. Не е задължително в тях изрично да се посочва, че сделката е привидна (симулирана). Могат да се употребят и други равнозначни изрази като „не се прехвърлят права“, „сделката е невалидна“, „сделката няма действие“, „не ставам собственик“ и др. При неяснота и двусмисленост трябва да се търси действителната обща воля на страните според правилата за тълкуване на сделките. За допустимостта на свидетелските показания е достатъчно насрещното писмо да прави само вероятна симулацията на сделката, а не изцяло да я доказва.

Насрещното писмо може да служи като доказателство както в полза на привидния праводател, така и в полза на привидния правоприемник. То има силата за частен документ по смисъла на чл. 180 ГПК и съставлява доказателство, че изявлението, което се съдържа в него, е направено от подписалото го лице. Вярно е, че насрещното писмо има за цел да гарантира преди всичко интересите на привидния праводател - напр., ако съществува опасност от последващо отчуждаване от привидния правоприемник или ако негови кредитори насочат претенциите си срещу привидно прехвърленото право. Но не трябва да се отрича и възможността на привидния правоприемник да разкрива симулацията, като си служи с насрещното писмо, издадено от праводателя. Друг е въпросът, че по правило привидният правоприемник няма интерес (или би имал само морален интерес) от това разкриване, както и това, че на практика обикновено обратният документ се издава само от привидния правоприемник. Според Върховния съд насрещното писмо е едно и винаги изхожда от длъжника (следва да се разбира привидният правоприемник) и се притежава от кредитора (следва да се разбира привидният праводател).

Третите лица, срещу които обикновено е насочена симулацията (частни правоприемници, кредитори, наследници), могат да ползват свидетелски показания и без по делото да е представено насрещно писмо или друго писмено доказателство (чл. 165, ал. 2 ГПК).

Привидността може да бъде разкрита както от страните по сделката, така и от третите лица с иск за обявяване на симулацията или с възражение срещу иск за изпълнение на привидната сделка. Този иск е установителен и не се погасява по давност. Ако той е предявен от трети лица, те могат да ползват свидетелски показания за доказване на симулацията. Искът за обявяване на привидността следва да се различава от отменителния иск, който може да се предяви от кредиторите срещу фидуцарните сделки на длъжника. Отменителният иск принадлежи само на тези

кредитори, чиито вземания са възникнали преди сключването на съответната сделка, а искът за обявяване на привидността може да се води от всички кредитори. При последния иск е без значение увреждането на кредиторите (неговото доказване или презюмиране), както и възмездността или безвъзмездността на сделката.

Исковата молба за установяване на привидността на сделка, с която се учредяват, прехвърлят или изменят вещи права върху недвижими имоти, подлежи на вписване в нотариалните книги – чл. 114, б. „а“ ЗС, чл. 11, б. „а“ Правилник за вписванията.

Искът за разкриване на привидността не се погасява по давност. Решението на съда, с което се уважава искът, има установително действие. То подлежи на отбелязване в нотариалните книги – чл. 115, ал. 2 ЗС.

Разбира се, при действащата нормативна уредба позоваването на привидността може да стане и извънсъдебно. Според проф. Г. Стефанов обаче при това основание за нищожност би следвало тя да настъпва само по съдебен ред, поради видимите белези на действителност, които съдържа привидната сделка, и особеностите при доказване на симулацията.

9.7 Правни последици от привидната сделка.

Последиците от правната сделка лесно се уреждат между страните. Но от тази правна сделка може да са се породили права за трети лица. Тези отношения се регламентират от втората и третата алинея на чл. 17 ЗЗД: „Правата, които трети лица са придобили добросъвестно от приобретателя по привидното съглашение, се запазват, освен ако се отнася до права върху недвижими имоти, придобити след вписването на иска за установяване на привидността“. От тази втора алинея на чл. 17 ЗЗД произтичат две последици.

Принципът е, че правата на добросъвестния приобретател се запазват. Естествено е, че добросъвестността трябва да бъде налице към момента на сключване на правната сделка от приобретателя. Прехвърлителят е страна по привидната сделка и следователно неговата добросъвестност не може да се търси и изисква. Добросъвестността се предполага до доказване на противното. В ал. 2 на чл. 17 ЗЗД под „трети лица“ се разбират онези правни субекти, които са частни правоприменници. Сделки, с които се прехвърлят права върху недвижими имоти, са с голяма значимост с оглед обекта, поради което са изрично уредени. Те се запазват, ако са извършени до вписване на иска за установяване на привидността. Но ако са извършени след вписването на този иск, това правило не се прилага.

Третата алинея на чл. 17 ЗЗД разпорежда, че правилото на ал. 2 „се прилага и спрямо кредиторите на приобретателя по привидното съглашение, които са наложили запор или възбрана върху предмета, до които то се отнася“.

Тези две разпоредби са необходими, тъй като привидните сделки се сключват с оглед конкретни трети лица, а други трети добросъвестни лица биха могли да придобият права върху обекта на привидната сделка.

9.8 Примери от съдебната практика.

Върховният съд е имал възможност да вземе становище по двете алинеи в няколко свои решения.

Член 17, ал. 2 ЗЗД защитава правата и на купувачите по предварителни договори за покупко-продажба на недвижим имот, сключен с привидни носители на правата на собственост върху недвижим имот, освен ако преди сключването на предварителния договор истинският собственник на имота, предмет на покупко-продажбата по предварителния договор, е вписал иска си за установяване на привидността (Решение № 2609/1965 г., I ГО).

Когато предварителният договор е сключен от трети добросъвестни лица с приобретателя по привидното съглашение преди истинския носител на правото на

собственост върху имота, предмет на договора, да е вписал иска си за установяване на привидността, чл. 363, ал. 1 ГПК не е пречка съдът да уважи иска по чл. 19 3ЗД против приобретателя по привидното съглашение, независимо от това, че при разглеждане на иска по чл. 19 3ЗД вече има влязло в сила решение, с което е била установена привидността (Решение № 2471/1966 г. на I ГО).

Влязло в сила решение не може да се оспорва от страната като постановено по привиден процес. Спогодбата в съдебното производство е договор между страните. Няма законно основание да се отрече възможността за разкриване, привидността на спогодбата. Законът позволява такова разкриване (Решение № 597/73 г., I ГО).

Когато вещното право е прехвърлено привидно и без основание, сделката е нищожна. Ако тя е оформена като покупко-продажба и някоя от страните твърди, че прикрива дарение, тя трябва да докаже съществуването на договора за дарение (Решение № 271/77 г., I ГО).

Искът е предявен за отменяване на дарения, две от които прикрити като продажби, с оглед възстановяване на запазени части на ищците. Отменяването на завещание или дарение в частта, нарушаваща запазената част на наследника, може да стане в обикновено исково производство, включително и за разкриване на привидността на прикриващата сделка (Определение № 95/83 г., ВС I ГО).

Продажбата на недвижим имот, прикрита като дарение, извършено в надлежна форма е действителна (Решение № 695/85 г., ВС II ГО).

В тази логическа връзка трябва да спрем вниманието си на ал. 1 на чл. 17 3ЗД: „ако страните прикриват сключеното между тях съглашение с едно привидно съглашение, прилагат се правилата относно прикритото, ако са налице изискванията за неговата действителност“. Това разрешение съответства и на вижданията на доктрината в Германия.

Зад симулираната сделка често лежи друга правна сделка, наречена дисимулирана. Както определя чл. 17 3ЗД тази правна сделка ще предизвика съответните правни последици при условие, че тя е перфектна, т.е. ако отговаря на всички изисквания за нейната валидност. И тук има съвпадане между волята на законодателя и тази на страните. Вярно е, че дисимулираната (прикритата) сделка се извършва скрито. Тя, според желанието на страните, не следва да бъде видима или явна за други или другите правни субекти. Но ако тази правна сделка е формална, тя не може да остане скрита. В останалите случаи въпросът ще се реши конкретно, на база правилото на чл. 17, ал. 1 3ЗД.

И тук Върховният съд има няколко по-характерни решения.

Съдът не може да обявява за нищожна някоя сделка, само защото е била симулативна. Съдът е длъжен да установи, дали се отнася до абсолютна, или до относителна симулация и да изясни характера на дисимулираната сделка; едва тогава, ако се установи абсолютна симулация, да обяви сделката за нищожна, а ако се установи относителна симулация, да постанови приложение на правилата относно дисимулираната сделка (Решение № 183/1961 г., IV ГО).

Искът по чл. 19, ал. 3 3ЗД може да се уважи и срещу привидния собственик (Решение № 20/1970 г. ОСГК).

Съдът е длъжен да разкрие, дали зад сделката не се крие друга (Решение № 4740/1983 г. ВС I ГО).

9.9 Подставено лице (сламен човек, дървена глава).

Съчетание между прикрита и привидна сделка има и при фигурата на т.нар. **подставено лице (на нем. - Strohmänn, на фр. - homme de paille, на итал. - testa di legno)**. В тази симулация участват три лица и се сключват три сделки, като целта не е да се укрие прикритата сделка с оглед на нейния тип, а едната страна по сделката. Така например сключва се договор за продажба между А и В, които договарят, че правото на собственост привидно ще се придобие от Б (подставеното лице).

Сделката между А и В е действителна, но прикрита с оглед страната на купувача. Сделката между А и Б е привидна също с оглед на тази страна и като такава е нищожна (Според проф. Л. Василев тази сделка като волев акт не е привидна). Сделката между В и Б е прикрита. Тя е договор за услуга, с който Б се съгласява да се използва неговото име вместо това на В (все едно, че го дава под наем или заем за послужване срещу възнаграждение или безвъзмездно). Според проф. В. Таджер тази сделка е упълномощаване, което е привидно и е известно на третите лица. Така приема и проф. Л. Василев. Но нали тогава няма да се постигне целта на симулацията, тъй като пълномощникът (привиден или не) действа от името на упълномощителя (в примера В). Договорът между В и Б е известен и на А, но не и на третите лица. А може да се позове на този договор и да упражни пряко правата си срещу В - действителния купувач, без да е необходимо някакво прехвърляне от Б на В. Без такова прехвърляне и В може да иска изпълнение от А - страните са непосредствено задължени една спрямо друга. Като действителен собственик В може да претендира предаване на привидно придобитата от Б вещь.

Специални закони могат да обявят сделките, сключени чрез подставено лице, за нищожни (в примера сделката между А и В). Така постъпва § 5 на вече отмененият ЗППДОП, който обявява придобивните приватизационни сделки за нищожни, ако са осъществени чрез подставено лице. Прикритата сделка (между А и В) може да е нищожна и поради заобикаляне на закона.

Подставеното лице има някои общи черти с косвения (скрит, индиректен) пълномощник, но следва да се разграничава от него.

Върховният съд приема, че при покупко-продажба на вещь чрез подставено лице приобретателят на вещта не може да се ползва от разпоредбата на чл. 17, ал. 2 ЗЗД, ако е знаел, че съконтрагентът му е само формален, но не и действителен собственик. Когато прикритата сделка е нищожна, поради противоречие с императивни норми, формалният собственик по симулативната сделка не е придобил никакви права върху имота (Решение № 69/1969 г., I ГО).

ЛИТЕРАТУРА

- [1] **Закон за задълженията и договорите** (Посл. акт. – ДВ, бр. 43 от 20.05.2005 г.) с предговор, коментари и препращания от Кристиан Таков;
- [2] **Таджер, В.** Гражданско право на НРБ – обща част, дял II, София, 2001 г.;
- [3] **Василев, Л.** Гражданско право – обща част (нова редакция от проф. д-р Чудомир Големинев), Варна, 1993 г.;
- [4] **Павлова, М.** Гражданско право – обща част, София, 2002 г.;
- [5] **Стефанов, Г.** Гражданско право – обща част, София, 1995 г.;
- [6] **Джеров, ал.** Гражданско право – обща част, София, 2003 г.;
- [7] **Рачев, Ф.** Гражданско право, София, 2001 г.;
- [8] **Бъров, Д.** Учебник по гражданско право с увод в правото, Свищов, 1948 г.;
- [9] **Бодри-Лакантинери.** Кратък курс по гражданско право. Обща теория за задълженията и договорите, София, 1920 г.;
- [10] **Цончев, Кр.** Симулацията в гражданското право, София, 1974 г.;
- [11] **Таков, Кр.** Как се решава частноправен казус, София, 2007 г.;
- [12] **Попов, П., Конов, Т.** Въпроси на недействителните сделки, сключени от недееспособни в съдебната практика – ПМ, 1985/5;
- [13] **Хорозов, Г.** Основания за нищожност на сделките по чл. 26, ал. 2 ЗЗД – Паз. пр., 2003/4 (приложение);
- [14] **Цончев, Кр.** Насилие и заплашване. Нищожност и унищожаемост – СП, 1974/10;
- [15] **Русчев, Ив.** Курс лекции по Гражданско право – Обща част;
- [16] **Тасев, С.** Курс лекции по Гражданско право – Обща част.

За контакти:

Александър Генков Конаков, студент V курс в Юридическия факултет на Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.: 0884432586, e-mail: alek9@abv.bg

Общи исторически данни за митническия контрол в България 1879-1944 год.)

Александър Генков Конаков

GENERAL HISTORICAL DATA ABOUT CUSTOM CONTROL IN BULGARIA (1879-1944): The paper is devoted to History of Bulgarian customs from 1879 till 1944. Customs lays claim to being the oldest government department in the Third Bulgarian state, coming into being on 7 July 1879 with the second decree, issued by prince Alexander I Battenberg (5 April 1857 – 23 October 1893), the first prince (knyaz) of modern Bulgaria, the Bulgarian Customs were established, almost immediately after the Liberation of Bulgaria from Turkish slavery. Customs has always provided the Government with revenue and over the years, tariffs and taxes collected by Customs became a major source of revenue. Customs has also been used by Bulgarian governments to impose various controls over the movement of people and goods and the production and distribution of particular products. Moreover, Customs exercises controls over restricted and prohibited imports.

Key words: History of Bulgarian state and law, Custom and currency law, customs, custom control, custom service, custom administration, custom duty, custom officer, custom official, custom union, custom post.

1. ОБЩИ БЕЛЕЖКИ.

Първите исторически сведения за митническа дейност по нашите земи водят началото си към село Дебелт. Плодородните земи на запад от Мандренското езеро са били гъсто заселени от дълбока древност. Първите малки селища са се появили по тези места още през бронзовата епоха (II хил. пр. н.е.). По-късно, през желязната епоха, върху хълмовете, заобиколени с блата, над долното течение на Средецка река се е развил голям тракийски център. При Дебелт е свършвал водният път, по който търговци от далечни страни са докарвали своите стоки в Тракия. През I в. на мястото на старото селище е била основана римската колония Деултум. Особено важна е била ролята на Дебелт по време на Първата българска държава. По времето на хан Крум (812 г.) той се превърнал в силна гранична твърдина. В продължение на половин век в разположената наблизително митница е бил приеман данъкът, плащан от императорите на Византия на българските владетели. По време на разкопките са били намерени десетки оловни печати (моливдовули), принадлежащи на висши административни, религиозни и военни чинове от IX век. Най-старата митница е била в Несебър. Пунктът е съществувал още преди Освобождението.

Превозът на стоки преди повече от 130 години се е извършвал с каруци. С малки кораби са изнасяни предимно дърво, дървени въглища, жито, сол, кожи, мед и восък, а са внасяни захар, памук, маслини, портокали и платове. За историята на бургаската митница няма много запазени документи, тъй като при наводнение през 1989-та година архивът е бил унищожен. Знае се обаче, че в началото е имало примитивно митническо скеле широко 4-5 метра.

Първата контрабанда е регистрирана още през септември 1877 г. на пристанището в Свищов от възрожденеца Найден Геров, който е бил назначен от настъпващата руска армия за началник на първия митнически пункт.

Оловни печати (моливдовули) принадлежали вероятно на митническите власти от първата половина на IX в.

След дебаркирането на руските войски в Свищов, турските митнически власти предават изрядно документацията и архива си. Започва работа нов митнически пункт за безмитно извозване на доставките за настъпващата армия. Началникът Найден Геров с писмо от 7 септември 1877 година до главнокомандващия княз Владимир Черказки обяснява причините за задържането и забавянето на някои стоки за продоволствие на армията. В него се съобщава за първата констатирана контрабанда, при която търговецът Ботелман внесъл тютюн с документ за войската, но отво-

рил магазин в Свищов и започнал да го продава в своя полза, пише в писмото на Найден Геров.

След Освобождението едни от първите митничари в Русе са Захари Стоянов и Никола Обретенов.

2. МИТНИЧЕСКИ ВЛАСТИ И МИТНИЧЕСКИ КОНТРОЛ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО.

Търновската конституция, приета на 16 април 1879 г. от Учредителното Събрание на Третата българска държава, определя структурата и правомощията на Министерския съвет. С Указ № 1 от 5 юли 1879 г. княз Александър I Батенберг назначава министрите и председателя на Министерския съвет на първото българско правителство след Освобождението, а веднага след това с Указ № 2 от 7 юли 1879 г. учредява митниците и митарствените пунктове. Ето защо тази дата се приема като рожден ден на българските митници. Съображенията, с които веднага след назначаване на правителството са учредени митниците, са да се запазят интересите на Княжеството. В документа пише: "Да се уреди нужното число митници и митарствени пунктове на южната граница на Княжеството..." Постановява се облагането с мито на чуждестранните стоки и безмитен внос от Източна Румелия и Македония. "Да се пропушат без всяко мито местните произведения на Източна Румелия и Македония", гласи трета точка от княжеския указ.

3. ПОЛАГАНЕ НА ОСНОВИТЕ НА МИТНИЧЕСКАТА СЛУЖБА.

С Указ № 23 на княз Александър I от 17 юли 1879 г. се определят структурите на 6-те регламентирани от конституцията министерства. Във финансовото се създава Отделение за митниците, което да подготвя законовите и подзаконовите нормативни актове и да ръководи митническата администрация. Започва изграждането на митническата администрация. В следващите месеци се извършват промени в организацията на съществуващите митарствени учреждения и се откриват митниците по южната граница на княжеството. Издават правилници и наредби, чрез които продължава организацията на митническата дейност. В първоначалното устройство на Министерството на финансите се извършват промени, които засягат и митническото отделение. С указ № 340 от 5 май 1881 г. то се слива с Отделението за косвените налози и има дълга обща история с него, като запазва и наименованието му.

4. МИТАРСТВЕНИЯТ УСТАВ НА БЪЛГАРСКОТО КНЯЖЕСТВО.

Проектът на устава е подготвен още през юни 1879 г. С малки поправки той е гласуван от Народното събрание през 1880 г. и утвърден с Указ № 721 от 12 декември същата година. Митарственият устав става законодателната основа за дейността на митниците през първите пет години от тяхното създаване. Според член първи митниците са "особени учреждения, намиращи се на пунктове на границата, чрез които се допуска внасяние и изнасяние на стоки за търговия с иностранны господарства и които се намират под непосредствената власт на министъра на финанците". Понататък се регламентират законово всички аспекти от дейността на митарствените учреждения, правилата за внос, износ и транзит, както и наказанията за тайно прекарване на стоки.

Митарственият устав отговаря на тогавашните европейски законови стандарти и дава ценни сведения не само за развитието и дейността на българските митници, но и за икономиката, търговията, транспорта и бита на младата българска държава. Той остава в сила до 1884 г., когато е приет първият български митнически закон. Някои от неговите норми са актуални и продължават да намират приложение и днес.

5. ПЪРВИЯТ БЪЛГАРСКИ ЗАКОН ЗА МИТНИЦИТЕ.

Проектът на закон за митниците е внесен в Народното събрание на 29 октомври 1884 г. Според вносителите, макар и "да не представлява нещо съвършено ново, той съдържа в себе си капитални изменения на Митарствения устав". В мотивите към законопроекта са отбелязани по-важните от тях: променя се редът за побързото и правилно съдебно решаване на дела за нарушаване на митническия закон; антрепозитите (митническите складове) се разделят на видове и градските и общинските управления получават право да построяват помещения за антрепозити, от които те ще имат особен приход; улеснява се изтеглянето на паричните залози за обезпечаването на митническите сборове на транзитни и други стоки.

Законът е приет на 3 декември 1884 г. и утвърден с княжески указ № 3 от 8 януари 1885 г. Основен момент в него е регламентирането на дейността на митниците, респектът към митническата институция и нейните служители, стремежът за изграждане и издигане на техния авторитет. С този закон се цели също да се насърчат някои отрасли на зараждащата се българска промишленост. Законът остава в сила до 1906 г. Претърпява само едно изменение и допълнение през 1899 г., което внася важни и съществени подобрения в организацията на митниците.

6. МИТНИЧЕСКА ПОЛИТИКА, СТАТИСТИЧЕСКИ ДАННИ И СЪЕДИНЕНИЕТО НА КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ С ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ.

Още от началото на своето съществуване страната започва да води гъвкава и доста смела за времето си митническа политика както по отношение сключването на търговски договори, така и във връзка с организиране дейността на митниците и уреждане на различни по характер митнически въпроси. В годините след Освобождението се редуват периоди на спад и на подем в търговската дейност, разместване и преразпределяне на търговските потоци във връзка с изграждането на железопътната мрежа в страната. Това оказва влияние върху работата на митниците, но те продължават да реализират значителни приходи.

Според Статистика за търговията на Княжество България за 1883-1884 г. митниците на Княжеството през 1884 г. са 25: на *Черно море* - Варна и Балчик, на *Дунав* - Видин, Лом, Никопол, Рахово, Русе, Свищов, Силистра и Тутракан, на границата с *Източна Румелия* - Буйново, Вакарел, Габрово, Пирдоп, Самоков, Тича (Чатак), Троян и Трявна, със *Сърбия* - Дъсчено-Кладенец, Кула и Цариброд, с *Турция* - Кочериново и Кюстендил, в *Добруджа* - Чифут-Кьой и вътрешна митница София.

След провъзгласяване на Съединението на Княжество България с Източна Румелия на 6 септември 1885 г. една от първите задачи, с които правителството се заема, е незабавното вдигане на митническата граница между обединените български земи. Митниците на румелийската граница, разположени по протежението на Стара планина, Вакарелската и Самоковската продължават да функционират до 25 октомври 1885 г., а от 1 ноември с.г. се закриват окончателно. Така общият им брой на двете територии от 37 намалява на 24.

Със закриването на тези митници южната граница на княжеството остава открита не само за румелийските, но и за турските произведения, както и за тези на други държави, внасяни през Турция в Източна Румелия. Във фискално отношение тя има известна защита само откъм Черно море, където дотогава са функционирали две митници - в Бургас и Анхиало, и два митнически клона - в Месемврия и Созопол.

След въвеждане на княжеските фискални закони и в новата територия правителството предприема мерки за откриване на митници на сухопътната граница с Турция и организиране на тяхната работа. До края на март на 1886 г. се създават новите сухопътни митници на турската граница: в Батак с клон в с. Каменица, в Чепеларе с клон в с. Тополово, в Кованлък с клонове в Кочашлии и Кале Каладжиларе, в с. Сотир, в с. Хебибчево (Любимец) и с. Кавак-махле като клонове на Харманлийската железопътна митница и във Вакъв с клонове в с. Голям Дервент и Кайбиларе.

Малко по-късно са създадени митници и при всички железопътни станции. Откриват се две големи митници - в Пловдив и Харманли, и митарствени пунктове в Кратуница, Палазлий, Керменлий, Хаджиелес, Търново-Сеймен, Радне-махле, Карабунар, Нова Загора, Каяджик и Ямбол, в Татар Пазарджик и Шипка.

През 1888 г. се построяват сгради за митниците в Харманли и Пловдив, като обмיתяването на вноса се насочва само в тях. Веднага след това се закриват тези в Татар Пазарджик, Нова Загора и Ямбол и се превръщат в митарствени пунктове, като заедно с другите пунктове функционират още известно време за извършване на операциите по износа. Митницата в Нова Загора се възобновява през март 1889 г., но скоро след това тя и останалите митарствени пунктове по гарите на железопътната компания се закриват.

С построяването на железопътната линия Ямбол-Бургас започва борба за насочване на търговията на Южна България към Бургас и така митническите приходи да влизат в българската, а не в турската хазна.

7. ПРАВИЛНИКЪТ ЗА МИТНИЦИТЕ ОТ 1900 ГОДИНА.

В него за първи път се разглежда в детайли цялостната дейност на българските митници. Приложени са и повече от 180 страници образци на митнически декларации, актове, депозитни листове, позволителни за товарене, ведомости и всякакъв род документация, свързана с дейността на митниците. Заедно с многобройните си приложения той представлява истинска енциклопедия за организацията, управлението, личния състав и многостранната дейност на българските митници в началото на ХХ в.

8. ЗАКОНЪТ ЗА МИТНИЦИТЕ ОТ 1906 ГОДИНА.

В последните години на ХІХ в. правителството решава да замени адвалорния митнически режим, по който се събират митата на вносните стоки от Освобождението, със специфичен. Първата специфична митническа тарифа се приема от Народното събрание на 17 декември 1904 г. и започва да се прилага от началото на 1906 г. Промяната на системата за митническото облагане довежда до противоречия с някои членове от действащия дотогава закон. В него липсват и клаузи, отразяващи новите моменти в митническата политика на българското правителство, както и промените, които сключените нови търговски договори с отделни страни внасят в митническия режим. Това налага коренното му ревизиране. На 11 януари 1906 г. се приема нов Закон за митниците, утвърден с Указ № 73 на княз Фердинанд на 19 февруари същата година. Най-характерните особености в системата на митническото облагане съгласно разпоредбите на новия закон са:

➤ Потвърждава се правилото, според което "вносянето и изнасянето на стоки и други предмети през държавната граница се допуска само по определените пътища, които водят за митниците, техните клонове и пропускателни пунктове", а пренасянето на стоки и предмети извън посочените места се смята за контрабандно дело;

➤ Изчерпателно (лимитативно) се изброяват случаите, в които се разрешава безмитен внос на стоки;

➤ Изменения в тарифите не могат да се извършват без предварително одобрение от Народното събрание; предоставя се обаче право на министъра на финансите в случай на крайна нужда да намалява и отменя временно митата на определени вносни стоки, между които храни, медикаменти, предмети и покъщнина на пострадали при стихийни бедствия. Той може също да забранява временно вноса и износа на стоки, да увеличава вносни мита, да издава наредби за сключени митнически съюзи със съседни държави или за пограничната търговия с тях, да открива и закрива митници, митнически клонове и пропускателни пунктове и да ги премества от едно място на друго.

Специално място в закона е отделено на организацията и управлението на митниците. Значително по-високи изисквания, включително и за по-висок ценз, се поставят пред кандидатите за митнически служители. За първи път към Министерството на финансите се създава Дисциплинарен съвет, който разглежда предложенията за уволнения на митнически служители и единствен има право на окончателно решение. Урежда се статутът на митническата стража, като ѝ се определя нова роля - тя се поставя не само при самите митници и техните клонове, но и при пограничните постове, т.е. на самата черта на границата при военната стража. Уточнени са също правата и задълженията на митническите посредници, посочени са и условията, на които трябва да отговарят. Отделна глава е посветена на новосъздадените химически лаборатории.

Една от най-важните институции, уредена в закона, е Експертната комисия, която се произнася по споровете относно тарифирането на стоките. Ревизионна комисия разглежда жалбите относно митническите наказателни постановления и митническите актове.

Приложното поле на митническия контрол съгласно закона обхваща вноса и износа по вода, суша, по железниците, пощата, както и вноса и износа при транзитно преминаване на територията на страната. Детайлно са разгледани основните функции на митниците, свързани с обмитвяването, преглеждането и облагането на стоки и пътнически вещи, както и със събирането на недовзетите и връщането на надвзетите суми. Последните глави са посветени на "възбуждането на преследване и решаване на дела по нарушаване на този закон", на продажбата на конфискуваните стоки и разпределението на "добитите от тях суми".

Законът за митниците от 1906 г. остава в сила цели 42 години. Отменен е 4 години след 9 септември 1944 г. Малко държавни учреждения могат да се похвалят с толкова продължително действие на основния си закон. Разбира се, духът на променящото се време налага редица изменения и допълнения или приемането на отделни закони за осъвременяване на някои аспекти от пряката дейност на митниците - преди всичко митническите тарифи, уредбата на касовите служби на митниците, задълженията и правата на митническите ръководители и служители, както и наказанията, на които подлежат при нарушения.

9. ОТДЕЛЕНИЕТО ЗА МИТНИЦИТЕ.

Организацията на митническата служба, с малки изменения, се запазва дълго време така, както е уредена веднага след Освобождението. Отделението за косвените налози, на което е възложено да изпълнява и службата на митнишко отделение, "се ръководи по Закона за митниците и по обичая". За по-доброто управление на службата отделенията във финансовото министерство се подразделят на бюра. Техният брой в Отделението за косвените налози през отделните години е различен, като митническото и акцизното остават основни бюра при всички реструктурирания. От 1 януари 1909 г. Отделението за косвените налози се разделя на две отделения - за митниците и за косвените налози. Към тях се присъединяват закритите отделения за общинските налози - към първото, и за държавните привилегии - към второто. Така се образува Отделение за митниците и общинските налози. В началото на 1911 г. Отделението за митниците става самостоятелно и включва три бюра. В проекта за бюджет за 1911 г. като подведомствени на отделението са посочени 21 митници и 24 митнишки клона с общо 286 души личен състав и митнишка стража с персонал от 749 души. Със заповед на министъра на финансите от 26 ноември 1913 г. към отделението се създава Централна химическа лаборатория, в която се извършват контролни анализи на спорните при обмитвяването стоки.

Въпросът за заплащането на митническите служители се разглежда и гласува от Народното събрание. Заплатите, макар и сравнително малки, веднъж влезли като разходно перо в държавния бюджет, се плащат доста по-редовно, отколкото тези на

учителите например. Съгласно Закона за митниците на митническите служители се изплащат и възнаграждения от постъпилите през годината суми от глоби и конфискации.

Интересна кадрова политика на постоянно разместване на служителите в митниците из страната води държавната администрация. Целта е митничарите да нямат възможност да създават контакти на дадено място, които да ги подтикват към нарушения. Другата причина е, че професионалистите не са толкова много и това налага подсилването на някои оголени поради напускане на служители митници и клонове, тяхното закриване или откриване на нови.

През 1922 г., с определение № 4262 от 11 май е регистрирано официално от съда.

10. ДРУЖЕСТВО НА МИТНИЧЕСКИТЕ ЧИНОВНИЦИ.

Първите стъпки всъщност датират още от 1906 г., когато влиза в сила новият Закон за митниците. Тогава българските митничари правят първите си опити за организирано сдружаване. Въпреки първоначалния ентузиазъм няма данни дружеството да е функционирало. В края на 1909 г. се прави нов, по-успешен опит за митническо сдружаване. На 16 януари 1910 г. се създава единна професионална организация - Дружество на митническите чиновници в България. Уставът му влиза в сила на 5 февруари 1910 г. По време на войните обаче настъпва период на застой. Дружеството се възражда отново през 20-те години на миналия век под името Дружество на митническите чиновници в България. След 1944 г. то прекратява своята дейност. Едва през 1998 г. е проведено учредително събрание, с което се възстановява. Под името "Сдружение на митническите служители в Република България" е регистрирано на 1 март 1999 г. с Решение на СГС по дело № 9218 от 1998 г.

11. ПРОМЕНИ В ОТДЕЛЕНИЕТО ЗА МИТНИЦИТЕ.

На основата на Бюрото за нарушенията през 1925 г. се създава Бюро за преследване на контрабандата, което функционира по-малко от година. През 1926 г. се открива Административно бюро, в което се включват дейностите по преследване на контрабандата и по приложение на митническото законодателство, с изключение на това, което засяга митническите тарифи. Тяхното приложение остава грижа на тарифното бюро. Така структурата на Отделението за митниците в началото на 30-те години на XX в. включва: административно бюро, бюро за тарифите, контролата, информации и статистика и контролна химическа лаборатория. Отделението ръководи дейността на 38 митници и 18 митнически клона.

Световната икономическа криза в края на 20-те - началото на 30-те години на миналия век не отминава и България, засяга и българските митници. С цел намаляване разходите от бюджета през 1929 г. правителството взема решение за съкращаване на държавния апарат. Митническите учреждения са намалени с 8, а персоналът - с 14 души и още трима старши и 10 младши стражари. По-късно, през 1934 г., за втори път се закрива и Пловдивската митница. Работата ѝ се възстановява през 1936 г.

През 1937 г. Министерският съвет дава съгласие финансовото министерство да закупи моторна лодка за 100 хил. франка (320 хил. лв.), която да служи за митническа охрана на Дунава.

От началото на 1938 г. отделението става Отдел за митниците. Към него се създава специална група за преследване на контрабандата по подобие на тази на Отдела за акцизите и е определен нейният състав. С оглед на значителното увеличение на износа и за по-добрата охрана на митническата граница през същата и през следващите години се увеличи персоналът на някои митници.

12. РЕГЛАМЕНТИРАНЕ НА РАЗЛИЧНИ АСПЕКТИ ОТ МИТНИЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ.

Повечето изменения и допълнения на митническия закон до войната се отнасят до регламентиране на цялостната дейност на митниците, а наредби и правилници я разглеждат в детайли. В този период в Отделението за митниците няколко пъти започва подготовка на нов закон за митниците, тъй като старият от 1906 г. - въпреки многобройните изменения и допълнения, вече не отговаря на изискванията. Предвижда се също успоредно с него да бъде подготвен и нов правилник, тъй като последният още от 1900 г. има сила и значение само дотолкова, доколкото не противоречи на закона. В крайна сметка отново се внасят изменения и допълнения в съществуващия, защото промените не търпят отлагане. През 1939 г. се приема Правилник за касовата служба, с който се въвежда нов начин за осъществяване на контрола. Прилага се от началото на 1940 г. най-напред в Софийската първокласна митница.

13. В ГОДИНИТЕ НА ВОЙНАТА.

В навечерието и по време на Втората световна война вносът и износът на България все повече се обвързва с Германия. Това обуславя приемането на голям брой законови митнически разпоредби, покровителстващи в детайли търговията между двете държави. С влизането на България във войната се налага абсолютна централизация на вноса и износа, въведени са и редица забрани за износа на стоки и материалите, необходими за снабдяване на местното население и войската.

След връщането на Южна Добруджа в българските граници (1940) и образуването на т.нар. Беломорска област (1941) под административния и военен контрол на България се приема Закон за освобождаване от такси и мита на внасяните строителни материали за новите постройки, изградени за българските заселници в Южна Добруджа и Беломорието, съгласно Наредбата-закон за държавните привилегии. Този закон е последван и от други (за безмитно внасяне на материали за мините в Тракия и Македония, за строежи на кораби в Кавала; на платове и обувки за ученици и учители и т.н.), което е в унисон с покровителствената държавна политика.

Митническата администрация работи в коренно различна обстановка. Военното време налага използването на повече усилия, труд и жертви за изпълнение на задачите. Митническите наредби и разпоредби се приспособяват към новите изисквания за експедитивност, икономичност и опростеност, по-голяма инициативност и самостоятелност при разрешаване на поставените въпроси. От март 1941 г. отделът се преименува в Дирекция на митниците. От началото на 1944 г. в дирекцията започва да функционира митническа инспекция, която контролира не само отделните митници, но и делата на длъжностните лица. Нейна задача е да следи за правилното прилагане на митническите закони и изпълнение на разпорежданията на министерството.

След бомбардировката на 10 януари 1944 г. Дирекцията на митниците се евакуира в Полски Тръмбеш и оттам продължава да ръководи митническата дейност, а Софийската пощенска митница - в Кунино. Част от Столичната митница се пренася в Драгоман, а неразтоварените вагони се пренасочват към Пловдив. Стоките от антирепозитните складове се изнасят в други части на града. Разпределят се и се разпращат по митниците ценните материали и бланки. Вземат се мерки за съхранение на отчетните и касовите книжа, а парите и ценностите се предават в БНБ в края на всеки работен ден. Разрушителните бомбардировки от март 1944 г. засягат административното здание на митницата, без помещение остава стражата, изкъртени са вратите на част от магазините, много стоки са запалени и унищожени или затрупани и смазани под срутената рампа. При бомбардировката на 17 април е запалена и митницата. Служителите от дежурната успяват да локализируют пожара и да запазят част от магазините. Незасегнатите пратки и колети се пренасят в с. Шияковци, недалеч от Костинброд. В двора на манастира, където на открито под мушамы са склади-

рани стоките, остават да дежурят и работят в палатки и митническите служители. Дирекцията и двете митници се реевакуират в София в края на октомври - началото на ноември 1944 г.

ЛИТЕРАТУРА

[1] **Тодоров, Ивайло.** Лекции по валутно и митническо право, четени в ЮФ на РУ „Ангел Кънчев”, Русе, 2009 год.

[2] **Йочев, Евгени.** Законодателството в Царство България – 1879 - 1944 год.: Конституция, закони, мотиви, доклади, укази, наредби, наредби-законали, „Отворено общество”, София, 1999 год.

[3] **Токушев, Димитър.** История на новобългарската държава и право – 1878-1944 год., „Сибир”, София, 2001 год.

[4] **Манолова, Мария.** История на държавата и правото – Трета българска държава – 1878-1944 год., ЮЗУ “Неофит Рилски”, София, 1994 год.

[5] **Андреев, Михаил.** История на българската буржоазна държава и право – 1878 – 1917год., Фототипно издание на „Софи-Р”, София, 1993 год.

[6] **Цолов, Чавдар.** Хан Крум строил първата митница – статия във в-к „Монитор”, 2009 год.

[7] **Търновска Конституция.**

[8] **Указ № 1 от 5 юли 1879 г. на княз Александър I Батенберг.**

[9] **Указ № 2 от 7 юли 1879 г. на княз Александър I Батенберг.**

[10] **Указ № 23 от 17 юли 1879 г. на княз Александър I Батенберг.**

[11] **Указ № 340 от 5 май 1881 г. на княз Александър I Батенберг.**

[12] **Указ № 721 от 12 декември 1880 г. на княз Александър I Батенберг.**

[13] **Законът за митниците** (приет на 3 декември 1884 г., утвърден с княжески указ № 3 от 8 януари 1885 г., в сила до 1906 г.).

[14] **Правилник за митниците от 1900 г.**

[15] **Законът за митниците** (приет на 11 януари 1906 г. и утвърден с Указ № 73 на княз Фердинанд на 19 февруари с. г., остава в сила до 1948 г.).

[16] **Решение на СГС от 1 март 1999 г. по дело № 9218 от 1998 г.**

За контакти:

Александър Генков Конаков, студент V курс в Юридическия факултет на Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 0884432586, e-mail: alek9@abv.bg

Придобиване на вещни права чрез правни сделки - същност и особености

Васил Стефанов Тънгаров

Терминът ВЕЩНО ПРАВО може да се употребява с различни значения - като съвкупност от правни норми, уреждащи вещни правоотношения, (относно притежаването и упражняването на права върху вещь). Като субективно право, като възможност за действие (власт) на едно лице върху вещь. Като наука изследваща вещно-правни норми. Като учебна дисциплина.

Предмет - субективните вещни права имат слените особености – вещното право е вид субективно гражданско право. То е притезателно (*притезателно право - вид субективно право, което дава власт на неговия носител да изисква от останалите субекти извършването или неизвършването на нещо*), имуществено, прехвърлимо, абсолютно и безсрочно право.

Обект на вещното право са вещи – материални предмети, реално съществуващи и обособени. Съдържанието на вещното право се състои във възможността на носителя да упражнява въздействие върху вещта. Въздействието на носителя извършва сам по своя воля. Връзката между носителя на вещното право и вещта е лицева-та страна на вещното право. Тя е главното в правоотношенията. На всяко субективно право противостои правно задължение, като необходима част от правоотношението. При вещното право правното задължение се състои в бездействие, в пасивно поведение на всички други лица. Трябва да се въздържа от въздействие върху същата вещь. Вещното право има абсолютен характер – означава, че вещното право следва вещьта, където и да се намира тя, дори когато премине в ръцете на друг собственик. Собственикът си остава такъв дори и да не владее вещьта. Вещните права дават право на предпочитание. Те могат да се противопоставят на всички лица придобили по-късно облигационни или вещни права върху същата вещь (първият по време и по-силен по право). Вещните права са ограничени на брой и са установени от закона. Субектите не мога да учредяват свободно други вещни права. Носителят на вещно право задоволява своя интерес чрез въздействие върху вещьта като я владее, ползва и разпорежда с нея. Може да не ги извърши, да се откаже от правото си. Вещните отношение са отношения между равнопоставени субекти.

Вещното право е призната или установена и гарантирана от закона възможност на едно лице да упражнява власт върху определена вещь за задоволяване на неговия интерес и да иска от всички други лица да си въздържа от въздействие върху същата вещь. Като обективно право вещното право е съвкупност от правни норми

СПОСОБИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ВЕЩНИ ПРАВА

ПОНЯТИЕ И ВИДОВЕ ПРИДОБИВНИ СПОСОБИ. ПРИДОБИВАНЕ ЧРЕЗ ПРАВНА СДЕЛКА

❖ Видове придобивни способности

Юридически факти, с проявлението на които правните норми предвиждат възникване или прекратяване на вещни права, се означават като способности за възникване и прекратяване на вещни права. Характерно за способите за придобиване и прекратяване на вещни права е това, те са установеният закона. Правните субекти нямат свободата да уговарят други юридически факти или фактически състави, с които да придобиват или изгубват вещни права. Това се налага с оглед правната сигурност в граждански обмен, където непрекъснато се придобиват или изгубват вещни права. Значителни на брой и разнообразни са юридическите факти, които водят до придо-

биване или прекратяване на вещни права и те се срещат в цялото гражданско законодателство. Тук ще разгледаме само тези от тях, които са уредени от Закона за собствеността и намират приложение за всички видове вещни права.

Съгласно чл. 77 от ЗС „Правото на собственост се придобива чрез правна сделка, по давност или по други начини, определени от закона“. Член 85 от ЗС сочи същите способности за придобиване на вещни права. Член 78-86 от ЗС уреждат придобиването по давност; чл. 92-93 от ЗС - приращението; чл. 94-96 от ЗС - преработването и присъединяването. Преди да се разгледат отделните способности, налага се те да се класифицират по най-обобщени критерии. Тези критерии могат да бъдат следните:

Според липсата или наличието на правоприемство способите за придобиване на вещни права биват: първични и производни.

Първично придобиване имаме тогава, когато фактическият състав за придобиване на право на собственост или вещно право върху чужда вещ, не изисква съществуването на това право у друго лице. Например, придобиването по давност. Тук е достатъчно да се установи фактическата власт с намерение да се свои вещта.

Производно (деривативно) придобиване имаме, когато в придобивания фактически състав, се включва преходно съществуване на вещно право у друго лице, което то прехвърля на приобретателя. Затова още се казва, че тук е налице правоприемство. За да стане например купувачът на един имот собственик, необходимо е неговият праводател (продавачът) да е бил собственик. Ако той не е собственик и купувачът не ще стане собственик, защото никой не може да прехвърли това, което няма. От своя страна посоченото правоприемство бива два вида: учредително и прехвърлително.

При учредителното правоприемство (конститутивна сукцесия) се учредява ограничено вещно право в полза на правоприемника, въз основа на съществуващо право на собственост, което се запазва. Например собственикът учредява върху своя имот право на строеж, право на ползване или на преминаване в полза на друго лице.

При прехвърлителното придобиване (транслативна сукцесия) праводателят прехвърля на друго лице изцяло своето съществуващо право, което в пълен обем се придобива от правоприемника.

Според приложното поле способите за придобиване биват: общи - чрез които се придобиват вещни права върху всякакъв вид вещи; и специални, чрез които могат да се придобиват вещни права само по отношение на определен вид вещи. Например, придобиване на движима вещ или ценна книга чрез добросъвестно владение по чл. 78 от ЗС.

С оглед наличието на владение като предпоставка за придобиване на вещни права, може да има придобиване, основано на владението. Например за да се придобие право на собственост или вещно право върху чужда вещ, е необходимо върху нея да е упражнявано владение през определен период от време. Такива способности са придобивната давност, чл. 78 от ЗС и др. Може да има и придобиване, независимо от владението - например чрез правна сделка, приращението, преработване и т.н.

Във връзка с придобиването на вещни права още веднъж следва да се подчертае, че не бива да се смесват способите за придобиване на владение и способности за придобиване на вещни права. Вярно е, че между тях има връзка - който придобие вещно право трябва да придобие и владението, за да може да упражнява своето вещно право. Например, при продажба купувачът получава и владението на вещта. Но при продажба на индивидуално определена вещ, собствеността преминава върху купувача от момента на постигане на съгласие (чл. 24 ЗЗД), макар вещта да не е предадена. Купувачът става собственик, въпреки че не е получил владението. Възможна е и обратната хипотеза - купувачът е приел владението върху определена вещ, на която още не е станал собственик. Например продажбата на изплащане с

уговорка, че продавачът запазва собствеността си до окончателно плащане на цената. Явно е, че има разлика между придобиването на вещни права и на владение. Законът урежда фактически състави за придобиване на вещни права, а не и способности за придобиване или прекратяване на факти. А известно е, че владението е факт, а не право.

❖ Придобиване чрез правна сделка

Придобиването на вещни права чрез правна сделка е derivativен (производен) способ, защото при него вещното право преминава върху приобретателя, само ако праводателят е имал това право. *Nemo dat quod non habet* - никой не може да даде това, което няма.

Този способ е бил познат и на римското право с тази особеност, че прехвърлянето на собствеността при продажба се е осъществявало с два отделни акта - чрез манципация (*mancipatio*), продажба в брой на роби, впрегатни животни и италиански земи.

Той бил тържествен акт, извършван в присъствието на пет свидетели. Последниците били тези, че собствеността преминавала върху приобретателя. Вторият начин бил *in iure sessio*. Това бил особен процес, една безспорна юрисдикция, при която приобретателят и отчуждителят се явявали пред магистрата и приобретателят, държейки в ръка вещта заявявал, че е собственик и така собствеността преминавала от отчуждителя към приобретателя (*traditio*). Традицията била най-разпространения способ за прехвърляне на собствеността между живи. Това се извършвало чрез прехвърляне на владението върху вещта, извършено с намерение за отчуждаване и придобиване което се основавало на една предшестваща правна сделка - продажба, дарение, замяна.

Европейските законодателства постепенно, за улесняване на обмена, опростяват прехвърлянето на вещни права с правна сделка. Още френският граждански кодекс установява принципа, че собствеността се прехвърля по силата на постигнато съгласие, без да е необходим отделен акт на предаване на владението. Приобретателят ставал собственик, макар вещта да не е предадена. Това е така нареченият принцип за вещно действие на облигационния договор. Този принцип, възприет в италианския граждански кодекс, а чрез него и у нас, в чл. 30 от ЗЗД 1982г. е преутвърден в правилото на чл. 24 от ЗЗД - при договори за прехвърляне на собственост или прехвърляне на друго вещно право върху определена вещ, прехвърлянето или учредяването става по силата на самия договор, без да е нужно да се предаде вещта. При родово определени вещи собствеността се прехвърля, щом вещите бъдат определени по съгласие на страните, а при липса на такова, когато бъдат предадени (чл. 24, ал. 2 от ЗЗД). И понеже при ал. 1 на чл. 24 от ЗЗД собствеността преминава със самото съгласие, собственикът носи и риска от случайното погиване на вещта (*res perit domino* - рискът е за собственика.) Той ще е длъжен да престира, да плати, макар и да не може да получи погиналата вещ.

Най-често сделки за придобиване право на собственост и на вещни права са двустранни сделки - продажба, замяна, дарение, договор за издръжка и гледане. Но право на собственост може да се придобива и с едностранна сделка, като завещание. За да произведат своето вещно действие, те трябва да са действителни и да са сключени в определена от закона форма. Член 18 от ЗЗД постановява, че договорите за прехвърляне на собственост или за учредяване на други вещни права върху недвижими имоти трябва да бъдат извършени с нотариален акт. Прочие, всички актове, прехвърлящи собственост или учредяващи вещни права върху недвижими имоти, се вписват съгласно чл. 112 от ЗС в нотариалните книги. А съгласно Кодекса за търговско мореплаване, в корабния регистър се вписват сделки относно прехвърлянето право на собственост и други вещни права върху търговски кораб. Сделката

трябва да е действителна. Ако тя е недействителна, отношенията се уреждат съобразно правилата на чл. 26 до 35 от ЗЗД.

➤ Изключение от принципа, че собствеността преминава с постигането на съгласие, има в следните случаи:

- При продажба на бъдещи вещи: Сделката за бъдеща вещь е действителна, но купувачът не става собственик, просто защото вещта не съществува. Ще стане, когато тя възникне като индивидуално определена вещь в бъдещето.

- При продажба на алтернативно определени вещи. Например продава се вила или лека кола. В такъв случай продавачът дължи и двете вещи, но задължението му се погасява с престиране на една от тях (чл. 130-132 от ЗЗД).

- При продажба под отлагателно условие. Продажба с уговорка за опитване или преглеждане е уредена в чл. 204 от ЗЗД. Докато купувачът не одобри вещта, продавачът още е собственик.

- При предварителен договор по чл. 19 от ЗЗД. Този договор няма вещно действие, той не прехвърля правото на собственост, с него се поема само едно задължение за договаряне.

- При сделка с клауза за неотчуждаемост. Тази хипотеза е обсъждана в литературата. Например, при продажба продавачът уговаря, че купувачът няма право да отчуждава придобитата вещь. Подобна уговорка обаче поражда само облигационно действие - при неизпълнение продавачът ще може да търси евентуални вреди. Такава клауза и днес е допустима по силата на чл. 9 от ЗЗД, който обявява свободата за договаряне.

Във връзка с производното придобиване на вещи права в литературата е разискван и въпросът за придобиването на плодовете от една вещь на собственика. Поддържа се становището, че „от момента на отделяне на плодовете от вещта-майка те се превръщат в самостоятелна движимост" и че „от този момент се създава нова собственост върху нова вещь", че „придобиването на собствеността става по производен начин", т.е. новото право произтича от правото на собственост върху вещта-майка. Приема се, че собственикът на растението е и собственик на плодовете, докато те не са отделени.

Това становище се основава на презумпцията на чл. 92 от ЗС, че собственикът на земята е собственик и на постройките и насажденията върху нея. Струва ми се, че този извод не е точен. Систематическото място на чл. 92 от ЗС е в раздел VIII от ЗС „Придобиване и изгубване право на собственост", раздел 4 „Приращения".

Действително се касае за придобиване право на собственост, но по смисъла на чл. 92 от ЗС то не възниква по силата на правоприемство, а по силата на закона, т.е. по един първичен оригинален начин. Сам авторът на друго място разглежда приращението като един от първичните способности за придобиване право на собственост. [2] Що се касае до плодовете, то е достатъчно да обърнем внимание на чл. 93 от ЗС, според който те принадлежат на собственика на вещта. Няма значение дали са отделени или не. Те следват правното положение на плодоносната вещь. Не може в случая да се съгласим, че възниква ново право на собственост, просто защото няма друго лице приобретател. Собственикът на вещта става собственик и на плодовете от нея пряко на основание на своето право на собственост - придобива ги пряко по разпореждане на закона (чл. 93 ЗС). Тук липсва отношение на правоприемство, защото няма правоприемник, нито праводател. Ако приемем, че собственикът на отделените плодове е правоприемник, излиза, че той черпи правата си не от своя праводател, а от себе си. Ето защо придобиването на плодовете от собственика на вещта, става *ex lege*, по първичния начин.

Тъй като прехвърлянето на право на собственост и други вещи права чрез различни видове правни сделки, е предмет на облигационното право, в по-нататъшното изложение ще се разгледат главно първичните и особените способности за придобиване на вещи субективни права.

❖ Прекратяване

Чл. 99. Правото на собственост се изгубва, ако друг го придобие или ако собственикът се откаже от него.

Правилата за придобиване право на собственост и други вещни права върху чужда вещ ще намерят съответно приложение и за загубването им. При всяко придобиване на определено вещно право, същото това право се прекратява за друго лице. Затова способите за придобиване са и способности за прекратяване от гледна точка на праводателя. Така е и при първичните способности. Придобиването по силата на закона е прекратяване пак по силата на закона на вещното право на досегашния негов титуляр. Отказ - чл. 99 урежда едно специфично основание за прекратяване на право на собственост. Отказът е едностранно волеизявление, с което се прекратява право на собственост. чл. 100 - Отказът от правото на собственост върху недвижим имот има действие само ако е извършен в писмена форма с нотариално заверен подпис и ако е вписан.

Особени способности за прекратяване на вещни права

1. Конфискация - тя по смисъла на чл. 44 от НК е принудително и безвъзмездно отчуждаване в полза на държавата на принадлежащото на виновния имуществено или на част от него, на определени имущества на виновния или на части от такива имущества.

Предмет на конфискацията могат да бъдат само определени имуществени права на дееца. В обхвата на конфискацията влизат само вещни и облигационни права. Вещното право, което се отнема, трябва лично да принадлежи на дееца без значение обема на правото. Може да се конфискува и само идеална част, принадлежаща на дееца. Конфискацията е приложима само към налични вещи, които деецът притежава към момента на постановяване на присъдата. Бъдещи права, както и такива, които вече не му принадлежат не могат да са обект на конфискация. Конфискацията винаги е безвъзмездно отнемане на вещи в полза на държавата. Трябва да се различава от отчуждаването, тъй като то, макар и да има принудителен характер, е възмездно и не е свързано с извършване на престъпление или административно нарушение.

2. Реституция - тя е отделен и специфичен способ за придобиване на право на собственост от частни лица, чрез прекратяване на държавна или общинска собственост по определен ред и при наличието на определени предпоставки. Целта е да се прекрати държавната собственост върху определени обекти, като се възстанови правото на частна собственост. Необходимо е правото на собственост да е било придобито от държавата и то по принудителен начин. Както и обектите да съществуват реално. Тези обекти са посочени в специални закони.

3. Приватизация - също е способ за превръщане на държавна собственост в частна, но само на стопански обекти, придобити от държавата не по принудителен начин.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Придобиването на вещни права чрез сделка е деривативен (производен) способ, защото при него вещното право преминава върху преобретателя, само ако праводателят е имал това право. Никой не може да даде, това което няма. Собствеността се прехвърля по силата на постигнатото съгласие без да е необходим отделен акт на предаване на владението. Преобретателят може да стане собственик, макар вещта да не е предадена. Това е така наречения принцип за вещно действие на облигационния договор. Съгласно чл. 24 от ЗЗД при договори за прехвърляне на собственост или друго вещно право върху определена вещ, прехвърлянето или учредяването настъпва по силата на самия договор без да е нужно да се предаде вещта. При родово определени вещи собствеността се прехвърля, щом вещите бъ-

дат определени по съгласие на страните, а при липса на такова, когато бъдат предадени. Собствеността преминава със самото съгласие и собственикът носи и риска от случайното погиване на вещта. Той е длъжен да плати, макар и да не може да получи погивалата вещ. Сделки за придобиване на право на собственост и на вещни права са двустранните сделки – продажба, замяна, дарение. Право на собственост може да се придобива и с едностранни сделки – завещание. За да произведат своето вещно действие, сделките трябва да са действителни и сключени при определена от закона форма. Всички актове, прехвърлящи собственост и учредяващи вещни права върху недвижими имоти се вписват в нотариалните книги. Сделката трябва да е действителна.

Изключение от принципа, че собствеността преминава с постигането на съгласие има в случаите:

При продажба на бъдещи вещи, сделката за бъдещата вещ е действителна, но купувачът става собственик едва, когато тя възникне като индивидуално определена вещ в бъдещето;

При продажба на алтернативно определени вещи – продавам пияно или лека кола. Така продавачът дължи и двете вещи, но задължението му се погасява с претиране на една от тях;

При продажба под отлагателно условие – продажба с уговорка за опитване или преглеждане и докато купувачът не одобри вещта, продавачът още е собственик;

При предварителен договор – той няма вещно действие и не прехвърля право на собственост.

Придобиването на плодовете от една вещ от собственика – поддържа се становището, че от момента на отделяне на плодовете от вещта майка, те се превръщат в самостоятелна движимост и от този момент се създава нова собственост върху нова вещ. Придобиването на собствеността става по производен начин – новото право произтича от правото на собственост върху вещта-майка. Приема се, че собственикът на растението е собственик и на плодовете, докато те не са отделени. Според ЗС плодовете принадлежат на собственика на вещта без значение дали са отделени или не. Според други не възниква ново право на собственост, защото няма друго лице преобретател. Собственикът на вещта става собственик и на плодовете, пряко на основание своето право на собственост. Тук липсва правоприемство, тъй като няма правоприемник и праводател. Придобиването на плодовете от собственика на вещта става по първичен начин.

ЛИТЕРАТУРА

- Проф.д-р Георги Боянов-„Вещно право”, Авалон, София, 2004г.
- Катя Стойчева-„Българско вещно право”, Русе, 2004год.
- www.lex.bg
- *Божидар Василев* - „Облигационно право”, Софи-Р, 1992год.
- *Александър Кожухаров* - „Облигационно право”-Софи-Р, 1992год.

За контакти:

Васил Стефанов Тънгаров, студент 3 курс редовно обучение,
тел. връзка: 0899 504455

Правото на информация за състоянието на околната среда

Вера Пепелникова

This report examines the common characteristics of the right to information as a constitutional right. The statement of the report examines legislation organization of right to information, both national and international law.

Legal information is a special type of social information by which to provide legal knowledge society.

In modern society, information is seen as a key factor in the management of society. Simultaneously, it provided for the participation of citizens in decision – making and simultaneously indicates a degree of democratic civil society.

Emphasis is placed on the right of access to public information about the environment. A distinction is made between objective and subjective right to information. Statement of the report follows the right to information about the environmental situation in the environmental policy of the European Union. Deals with the international instruments that set the beginning of a new understanding of the matter objectively and subjectively right to information.

Next in the exhibition addresses the problem of dissemination of information on the environment. Identify sources of legal information and their classification of information itself.

The report indicated a need for public right of access to information. Are considered important public interest justifying the existence of a access to information.

Key words: *information, right to information, the constitutionally enshrined right environment, right to environmental information*

ВЪВЕДЕНИЕ

Опазването на околната среда е основен проблем на съвременното общество. През 70-те години на миналия век се счита, че между човека и природата е нарушена хармонията и че е необходимо да се вземат спешни мерки за възстановяване на редица разрушени природни обекти. Счита се, също така, че трябва да се възприеме някакъв общ принцип, който да концентрира в себе си желанието да се съхрани съществуващото и да се осигури благоприятна околна среда за бъдещите поколения.

Променя се глобалната политика и стратегията свързана с опазването на природата, като в същото време се изработват и основните принципи на екологичната политика, както на национално така и на международно ниво. Независимо от приетите международни договори, до скоро липсваше определение на понятието „околна среда“. За първи път това понятие се използва през 1992 год. когато Европейската общност се преобразува в Европейския съюз и се променя договорът на Европейските общности, наричан Единен Европейски пакт, в който се включва самостоятелна глава – „Околна среда“. Установени са четири основни принципа, фиксирани в разпоредбите на чл. 130, 130 s, 130 t--ЕЕА.

130 t:

- а) замърсителят плаща;
- б) обществото има право да бъде информирано за състоянието на околната среда;
- в) националните правителства се задължават да включат в своето законодателство определение за понятието „околна среда“;
- г) факторите, които въздействат върху нея;
- д) въвежда се правото на информация за състоянието на околната среда - като основно право на гражданите.

Едно от важните условия за качеството на управление на околна среда е наличието на определен обем от информация, необходим за вземането на решения в законодателен план и реализиране на заложените в конкретните норми разрешения.

Правната информация може да се разглежда като особен вид социална информация, като част от общия проблем за правото на информация.

В съвременното общество информация се разглежда като основен фактор в управлението на обществото. Едновременно с това тя е и условие за участие на гражданите при вземане на управленски решения и е индикатор за степента на демократичност на това общество. Понастоящем все по-настойчиво се поставя въпросът за регламентиране както на правото на получаване на информация, така също и нейното използване. Ето защо в модерните демократични общества правото на информация е конституционно закрепено и гарантирано. В чл. 41 от Конституцията на РБ правото на информация е прокламирано като едно от основните права на гражданите. („Чл. 41(1) Всеки има право да търси, получава и разпространява информация“).

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Терминът „правна информация“ започва широко да се използва във връзка с автоматизацията на информационните служби в областта на правото. Този термин обхваща целия обем от нормативни разпоредби, които са необходими при решаване на въпросите, възникващи в хода на правотворческа и правоприложна дейност, т.е. целия информационен фонд, чиято систематизация и обработка е основна задача в цивилизованото общество. В областта на правото съществува тенденция терминът „правна информация“ да се използва в неговото по-широко значение – с него се означава не само съществуващият информационен фонд, но и съвкупността от знания, сведения, представи и съобщения за него. Във връзка с изясняването на връзката между правото на информация за състоянието на околната среда и социалното действие на екологичното законодателство разширяването на понятието „правна информация“ е целесъобразна необходимост.¹

Като един от видовете социална информация правната информация по един специфичен начин отразява определени обществени отношения. При нейното „подаване“ се използват най-различни комуникационни канали, всеки от които има самостоятелно значение в общия механизъм на правното информизиране.

Правното информизиране се осъществява по два основни начина – целенасочено и нецеленасочено.

⚡ Целенасочено правно информизиране - това е процесът на систематично разпространение на правната информация чрез специално създадените за това средства. Целият процес на предаване на правна информация е насочен към нейните получатели – адресати на правните предписания. Това са отделните граждани, различните социални групи, обществото като цяло. Предадената в процеса на правно информизиране информация се възприема и акумулира под формата на правни знания. Усвояването на правните норми е част от процеса на правната социализация.

В областта на опазването на околната среда информацията заема особено място. В най-новите международни документи, регламентиращи правния режим по опазване на околната среда, правото на информация е въздигнато във висок ранг. Юридическата регламентация е подчинена на изискването, че обществото трябва да бъде информирано.

⚡ Нецеленасочено правно информизиране – започва от сравнително ранна възраст (в хода на социализация) и продължава до края на живота. Този процес се осъществява чрез непосредствените междуличностни контакти, чрез прякото участие на хората в социалните процеси. В процеса на социализация наред с останалите социални норми – религиозни, морални, обичайни и т.н. – личността започва да усвоява определени правни норми. Представата за правото, за правните норми и принципи се формира в рамките на основните нормативни системи, действащи в обществото. Всяка личност притежава елементарни правни знания, които в начал-

¹ Вж. Наумова, С., Основни въпроси на екологичното право, С., 2007 г., с. 91 и сл.

ния етап на правната социализация не са строго обособени от знанията за останалите социални норми.

Самият процес на правна социализация на индивида преминава през различни етапи, в който личността усвоява определена правна информация. В първоначалния етап на правната социализация, когато определено значение имат малките неформални и формални групи (семейство, училище, приятелски кръг и т. н.), натрупването на правни знания се извършва по-скоро без особено активното участие на личността. Едва по-късно – в процеса на цялостна социална дейност, когато правната информация е необходима с оглед изпълнявана социална роля, личността сама търси начини за получаване на такава информация.

Възприемането на нови правни норми е свързано със съпоставянето им с вече познати и възприети от личността правни и други социални норми.

2. Юридическите термини „право на информация“ и „право на информация на околната среда“ се утвърдиха в правната доктрина в резултат на развитието на общата система за защита правата на човека. Основните международни документи на ООН в тази насока (Международният пакт за гражданските и политическите права, както и Международният пакт за икономическите, социалните и културните права), въпреки своята универсалност не въздигат правото на информация за състоянието на околната среда в основно право. Установяването на субективното право на гражданите на информация за състоянието на околната среда е ново явление както за националните законодателства, така и за международното право. В някои страни липсва цялостна концепция за нормативната уредба в това отношение.²

Международна уредба

Правото на достъп до информация на гражданите от държавните органи е основно право и се урежда като част от свободата на изразяване и информация. На свободата на изразяване и информация съответства задължението на държавата да се въздържа от действия, които го пречат. На правото на достъп до информация съответства задължението на държавата да уреди достъпа със закон.

Редица международни актове, по които Република България е страна, създават задължение за защитата на правото на достъп до информация. В чл. 19 от Всеобщата декларация за правата на човека е записано: “Всеки човек има право на свобода на убеждение и на изразяването му; тази свобода включва правото безпрепятствено да се придържа към своите убеждения, както и правото да търси, да получава и да разпространява информация и идеи чрез всички средства и без оглед на държавните граници“. Това право се урежда и от чл. 19 от Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП) и Конвенцията за правата на детето от 1989. В този дух са и разпоредбите на Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ) и практиката на Европейския съд по правата на човека. Важна в тази насока е и Препоръка R(81)19 на Комитета на министрите на Съвета на Европа от 25.11.1981г., уреждаща принципите, които стоят в основата на правото на достъп до информация.

“Свобода на информация” и “право на достъп до информация”.

На своята първа сесия през 1946 г. Общото събрание на ООН приема единодушно резолюция за свободата на информацията, която гласи: “Правото на информация е основно човешко право и е условие за всички свободи, към които Обединените нации се стремят“. Различните международни документи определят съдържанието му в по-широк или по-тесен смисъл. Той варира от по-широкото съдържание на свободата на изразяване и информация като цяло, през свободата да се търси, получава и разпространява информация към по-тесното съдържание на свободата да се търси и получава информация. Краткото определение на “свободата на ин-

² Вж. Пенчев, Г., Право на информация за състоянието на околната среда в Република България, С., 1996 г.

формацията” се определя като право на всеки да преглежда или копира документи, намиращи се у държавните органи, т.е. да има право на “достъп до информация”.

Конституционна уредба

Българската Конституция урежда правото на всеки на достъп до информация, съдържаща се у държавните органи. чл. 41 ал. 2 от Конституцията гласи:

“Гражданите имат право на информация от държавен орган или учреждение по въпроси, които представляват за тях законен интерес, ако информацията не е държавна или друга защитена от закона тайна или не засяга чужди права.”

Освен, че правото на информация е признато на всеки, то е и всеобхватно - обхваща цялата информация, съдържаща се у всички органи с изключение на изрично определената от Конституцията като ограничена за достъп. Редица европейски държави имат аналогична конституционна разпоредба като Швеция, Холандия, Испания, Португалия, Австрия, Унгария, Естония, Белгия, Румъния.

Правото на информация защитава множество различни интереси. Трудно е да се определи интересът във всеки конкретен случай. Предоставянето на правомощие на администрацията да преценява доказан ли е или не, интересът крие опасност от злоупотреба. На практика искащият информация не е запознат със съдържанието ѝ, за разлика от държавния орган, което също затруднява обосноваването на интереса. Също така позитивното право не предвижда преценка дали съществува интерес от упражняването на основно човешко право.

Условието исканата информация да не е изключена от правото на достъп и редът, по който съответният закон изисква да се упражнява правото на достъп до информация определят законовия обхват на интереса.

В РКС №7/96 Конституционният съд препоръчва създаването на закон за достъпа до информация: “... пряко извлечено от конституционния текст, може да бъде обосновано задължение на държавата да регламентира законодателно достъпа до информация, като това задължение може да бъде степенувано и да се разграничат напр. задължение на държавните органи да публикуват официална информация (т. нар. “активна прозрачност”) и задължение да се осигури достъп до източници на информация (т. нар. “пасивна прозрачност”).”

Закон, който да урежда такова всеобхватно право в България все още няма. Уредено е само право, даващо достъп до информация в отделна сфера на управление. Такава уредба има в гл. 2 на Закона за опазване на околната среда. Новоприетият Закон за документите за самоличност също предвижда право на достъп до информационните фондове с лични данни. Процесуалното основание за защита на правото на информация е установено в АПК. Редица други закони и подзаконови нормативни актове уреждат по някакъв начин в отделни случаи правото на достъп до информация в отделни сфери на управление. В тази връзка заслужава да се посочи правото на достъп до публичните регистри. Законът за администрацията урежда право на гражданите на информация, която се съдържа у администрацията на държавната власт. Уредени са две хипотези - даването на информация във връзка с осъществяването на дейността на съответната администрация и даването на информация извън първата хипотеза. Задължението, насрещно на правото на информация, тежи върху администрацията не само на изпълнителната, но и на другите власти.

3. Един от основните международни актове, поставящ началото на ново осмисляне на въпроса за обективното и субективното право на информация е Декларацията, приета на Конференцията на ООН по околна среда и устойчиво развитие, състояла се през 1992 год. в Рио де Жанейро, Бразилия. В принцип № 10 от Декларацията се посочва, че “... На национално ниво всеки трябва да има достъп до оная информация, която е в притежание на властите и която засяга околната среда.”

Публикуваният през 1994 год. от Съвета на Европа „Модел на закон за опазване на околната среда”, в който се предлага определена структура. В проектозаконна се съдържа една цяла самостоятелна глава (VI), посветена на правото на информация и на участието на обществеността в ООС.

⚡ Провъзгласяване на правото на гражданите на информация за състоянието на ОС като субективно право;

⚡ Разграничение между възможно достъпна информация за състоянието на ОС от тази, която е търговска тайна.

⚡ Установяване на принцип за безвъзмездност при предоставяне на информация за състоянието на ОС или ниски по размер такси.

Важно значение в тази насока има Конвенцията от Орхус (Дания) за достъп до информация, участие на обществеността в процеса на вземане на решения и достъп до правосъдие по екологични въпроси. В нея за пръв път се определя конкретната правна рамка както за достъп до информация, така и за последиците при прилагането на разпоредбите на националните законодателства. Конвенцията е ратифицирана в РБ на 02.10.2004 год.

В Конвенцията се дават легални дефиниции на основни понятия, свързани с правото и достъпа до информация, а именно „екологична информация”, „общественост” и „заинтересована общественост”.

У нас първият устройствен закон – ЗООС, приет от ВНС през 1991 год., съдържаше самостоятелна глава „Право на информация”. В този смисъл може да се каже, че той е първият модерен екологичен закон от гледна точка на нови устройствени правила на правната уредба на този важен въпрос. В сега действащата законодателната уредба на правото на информация за околната среда е установена отделна глава – това е Глава втора, озаглавена „Информация за околната среда”. Новият закон е в съответствие с основната директива в тази област – 90/313/ЕИО за свободата на достъпа до информация за околната среда.³

Сред основните директиви на ЕС, имащи пряко отношение към правото на информация за състоянието на околната среда, могат да се посочат онези от тях, които са повлияни най-вече от Орхуската конвенция за достъп до информация, участие на обществеността в процеса на вземане на решения и достъп до правосъдие по екологичните въпроси.

На първо място това е Директива на Европейския парламент и Съвета 2003/35/ЕО, с която се въвеждат изискванията на Орхуската конвенция за достъп до информация, участие на обществеността в процеса на вземане на решения и достъп до правосъдие по екологични въпроси. Относно участието на обществеността в описаните в конвенцията процедури, както и достъпа на тази общественост до правосъдие по екологични въпроси, същите са в съответствие с други две директиви – 85/337/ЕИО и 96/61/ЕО.

Цялата политика на ЕС в областта на достъп до информация се характеризира със стремеж да улесни националните законодателства при предприемането както на законодателни, така и на организационни мерки в процедурите за достъп на гражданите до информация.

Правото за ефективно участие на гражданите в процедурите по вземане на решения по въпроси, свързани с околната среда е разширен, след като на 25 юни 1998 г. се подписа Конвенцията на ИКЕ-ООН за достъп до информация, участието на обществеността в процеса на вземането на решения и достъпа до правосъдие по въпроси свързани с околната среда (Конвенцията от Архус). Сред основните цели на Конвенцията от Архус е желанието да се гарантират правата за участието на гражданите и на техните сдружения, организации или групи във вземането на решения

³ Посочената директива е отменена с чл. 11 от Директивата на Европейския парламент и Съвета 2003/4/ЕО

по въпроси, свързани с околната среда. Това ще допринесе за защитата на правото на всеки на живот в околната среда, която е подходяща за личното му здраве и благосъстояние, както и осигуряването на достъп до съдебни или други процедури, оспорващи материалната или процесуалната законосъобразност на решения, действия или бездействия по въпроси, свързани с околната среда. С оглед привеждане на правото на ЕС в съответствие с Конвенцията е приета Директива 2003/35/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 26 май 2003 г. за осигуряване на участие на обществеността при изготвянето на определени планове и програми, отнасящи се до околната среда и за изменение по отношение на участието на обществеността и достъпа до правосъдие на Директиви 85/337/ЕИО и 96/61/ЕО на Съвета. Изменението на посочените да се гарантира, че те са напълно съвместими с разпоредбите на Конвенцията.

В съответствие с Директива 2003/35/ЕО държавите членки, следва да приемат закони и подзаконови разпоредби, които да гарантират, че гражданите са информирани за провежданите процедури, свързани с планове и програми, които могат да окажат въздействие върху околната среда, както и за тяхното изменение или преизглеждане. Следва да им бъде предоставена възможност да изразяват коментари и мнения преди вземането на решения по плановете и програмите, както и да се гарантира достъп до правосъдие по отношение на законосъобразността на взетите решения. От изложението е видно, че ефективното участие на гражданите в провежданите процедури е обусловено от предоставените им в тази връзка права, които се изразяват в право на информация, право на изразяване на мнения и препоръки и право на оспорване законосъобразността на взетите решения. Гражданите следва да бъдат своевременно информирани за започването на всяка конкретна процедура по вземане на решения, свързани с планове и програми, които могат да окажат въздействие върху околната среда още в най-ранен етап от тяхното провеждане. Отделно от това в рамките на разумни срокове заинтересованите граждани имат право да представят мнения и препоръки, относно предлаганите планове и програми, т.е. да участват в провеждането на консултации с компетентните органи и лицата, по чиято инициатива е започнала конкретна процедура. Мненията и препоръките, изразени от заинтересованите граждани при провеждането на консултации, във всеки един случай следва да бъдат взети предвид от компетентните органи при постановяване на решението. Точните условия за информирането на гражданите (например чрез пускане на бюлетини по пощата в определен радиус или публикуване в местни вестници) и за провеждането на консултации (например писмено или чрез обществено допитване) се определят от държавите членки. Заинтересованите граждани, също така имат право да оспорват материалната или процесуалната законосъобразност на решенията, действията или бездействията на компетентния орган, свързани с провеждането на процедурите, пред съд или друг независим и безпристрастен орган, определен от държавата членка съгласно нейното законодателство. Установените във връзка с упражняване на посоченото право, процедури следва да бъдат честни, справедливи, своевременни и същевременно да не бъдат възпрепятстващо скъпи.

Предвидено е до 25 юни 2009 г. Комисията да изпрати на Европейският парламент и на Съвета доклад по прилагането и ефективността на Директива 2003/35/ЕО с оглед по-нататъшно интегриране на изискванията за опазване на околната среда. В това число е и обсъждане на възможността от разширяване на приложното ѝ поле чрез включване и на други планове и програми, отнасящи се до околната среда.

От изложеното по-горе е видно, че законодателството на ЕС въвежда широк кръг права на гражданите на ЕС във връзка с политиката, свързана с опазването на околната среда. Приетите нормативни актове обезпечават от една страна правото на гражданите на свободен достъп до информацията относно състоянието на компо-

нентите на околната среда и от друга страна осигуряват правото на ефективното им участие в процедурите по вземане на решения във връзка с дейности, които могат да окажат значително въздействие върху околната среда. В това число се включва и правото да се оспорват, пред съдебен или друг независим орган крайните актове, постановени във връзка с тези процедури. Предоставените на гражданите права не само способстват за ефективната защита на определен кръг обществени интереси и упражняването на контрол върху вземането на решения, но са насочени и към повишаване на загрижеността и по въпросите, свързани с екологичните проблеми и привличането им към активно участие в усилията за предотвратяване на по-нататъшно влошаване на състоянието на околната среда.

4. Има известна разлика между обективно и субективно право на информация.

Обективното право на информация е системата от общи правила, принципи и норми, които уреждат получаването, използването и пренасянето на информация. Това са всъщност правните норми, регламентиращи механизмите за търсене и получаване на информация.

Субективното право на информация е правото на всеки гражданин да търси и да получава различна по обем информация. Установяването на това право е ново явление в правната доктрина на съвременното общество.

Правото на информация за състоянието на околната среда е част от общото право на информация с неговите два аспекта – като обективно и като субективно право. Нормативната основа на правната уредба на тези два аспекта са:

- ⚡ Международните регламенти - директивите на ЕС;
- ⚡ Конституцията на РБ;
- ⚡ Подзаконовите нормативни актове;

С разпоредбата на чл. 5 ал. 4 от Конституцията се признава приоритета на международните договори, ратифицирани и влезли в сила, пред националното законодателство, което им противоречи.

За първи път правото на гражданите на информация се прокламира в Конституцията от 1991 год. чл. 41 въздига правото на гражданите на информация в основни субективно право. То обхваща правото на информация въобще, т.е. във всички сфери на обществения живот, но липсва конкретизация, отнасяща се до правото на информация за състоянието на околната среда, което имплицитно се съдържа в общата разпоредба на Конституцията.

Конкретизацията на това право се съдържа в новия ЗООС чл. 17 – „Всеки има право на достъп до налична информация за околната среда, без да е необходимо да доказва конкретен интерес”.

За първи път в закона с чл. 18 се въвежда разграничение между „налична първична информация”, „налична предварително обработена информация” и „наочно обработена информация”.

Към обектите на информация се отнасят тези данни, които са изрично изброени в ЗООС. Законодателят ги разделя в следните основни групи:

⚡ Данни, отнасящи се до състоянието на компонентите на околната среда;

⚡ Данни, отнасящи се до факторите, които замърсяват или увреждат околната среда, както и до резултата от действията, които водят или могат да доведат до замърсяване или увреждане на околната среда или на нейни компоненти;

⚡ Данни, отнасящи се до състоянието на човешкото здраве и безопасността на хората, условията на живот, културните обекти и съоръжения, доколкото те могат да бъдат засегнати от състоянието на компонентите на околната среда;

⚡ Данните за дейностите и действията, предприемани за опазване и възстановяване на околната среда.

Първата група данни се отнасят до качеството или количеството на отделните природни ресурси, както и до степента на шумово, вибрационно или електромагнитно натоварване на околната среда.

Втората група данни са свързани с промишлената, земеделската или търговската дейност на отделните правни субекти, която оказва или може да окаже въздействие върху състоянието на околната среда или отделни нейни компоненти. Тук се включват данните, свързани с процедурата по оценка на въздействието върху околната среда, както и данни, отнасящи се до третирането на битови и опасни отпадъци, а също и тези относно защитените природни обекти. Данни отнасящи се до антропогенното въздействие върху околната среда.

Третата група данни визира дейността на всички правни субекти, свързани с опазването или възстановяването на околната среда.

Новият закон е възприел и решенията, отнасящи се до субектите, имащи право на достъп до информация за състоянието на околната среда, така и до процедурата по предоставянето ѝ чл. 20 ал. 2 ЗООС или основанията за отказ на достъп до информация чл. 20 ал. 1 ЗООС.

Ограничението на правото на достъп до информация не се отнася до емисиите на вредните вещества в околната среда като стойности по показатели, определени в съответни нормативни актове.

Субектите задължени да събират и предоставят информация за състоянието на околната среда са посочени в чл. 21 ЗООС. От посочените субекти особено важна е дейността на МОСВ, тъй като осъществяваната от неговия министър и от съответните структури дейност е специализирана в областта на опазване на околната среда.

Важно значение има и разпоредбата на чл. 23. ал. 1 ЗООС „...при аварийни или други замърсявания, когато са нарушени установените с нормативен или индивидуален административен акт норми на изпускане на замърсяващи вещества в околната среда, лицата, извършили нарушението, както и лицата, отговорни за спазване на нормите, са длъжни незабавно да уведомят съответните областни управители, кметовете на съответните общини, РИОСВ, басейновите дирекции и органите на Държавна служба „Гражданска защита“.

Закона за опазване на околната среда е напълно съгласуван с по-общия Закон за достъп до обществена информация и по този начин запълва съществуващата преди приемането му празнота.

5. Класификацията на правната информация, както и на източниците на такава информация, може да се извърши по различни критерий. С оглед на субекта, който предава правна информация, тя може да бъде официална и неофициална.

⚖ Официална правна информация – това са сведения за правото, предавани от съответните правотворчески органи чрез официалните правни издания и различните средства за масова информация.

⚖ Неофициалната правна информация – това са сведенията за правото, разпространявани в процеса на междуличностните контакти.

Правната информация може да бъде систематизирана и несистематизирана. Систематизираната правна информация постъпва в обществото чрез специализираните правни издания, чиято основна функция е именно институционалното разпространяване на правни знания в определена за това форма. Несистематизираната правна информация се разпространява чрез неспециализирани източници, чиято основна функция не се свежда единствено до правно информиране.

Правната информация може да бъде класифицирана и с оглед на нейните адресати – гражданите, длъжностните лица, държавните органи, държавните служители и т.н. – специализирана и неспециализирана правна информация.

Източниците на информация се делят на първични и вторични. Първичните – това са самите правни норми, нормативни актове, а вторите – всички онези източници, които възпроизвеждат тяхното съдържание.

Най-общо източниците на правна информация могат да бъдат класифицирани в две големи групи с оглед на два критерия. Според субекта, който предава информацията, те биват два вида – официални и неофициални. Според официалната функция, която изпълняват източниците на правна информация, биват също два вида – специализирани и неспециализирани.

Официалните източници на правна информация – това са институционализирани средства за предаване на информация: официалните правни и др. издания, средствата за масова информация (преса, радио, телевизия), официалните разяснения от оправомощени за това органи.

Неофициалните източници на правна информация – това са неформалните (неинституционализирани) средства за предаване на информация: междуличностни контакти, осъществявани в различните социални групи, семеен кръг, познати, приятели, съседи, „правни авторитети“ в малките социални общности.

Специализирани източници на правна информация изпълняват единствено функция по автентично предаване на правна информация (Държавен вестник, сборници със закони и др. нормативни актове);

Неспециализирани източници на правна информация са онези, чиято функция не се свежда единствено до предаване на правна информация – средства за масова информация;

Официалните специализирани издания са най-надежден източник на правна информация. Те обаче имат сравнително тесен кръг адресати, тъй като тяхното използване изисква специална подготовка, умения и навици⁴.

Средствата за масова информация – преса, радио, телевизия като официален неспециализиран източник на правна информация – заемат особено място в механизъмът на правното формиране, тъй като са удобен и предпочитан канал за получаване на правни знания. Това се дължи на факта, че средствата за масова информация заемат особено място в социологическата структура на обществото и оказват непосредствено влияние върху формирането на личността, върху изграждането на нейните нагласи и ценностни ориентации.

6. Един от основните канали за разпространяване на информация за околната среда са Изпълнителната агенция по околната среда, териториалните структури на министерство – регионалните инспекции по околната среда и водите, дирекциите на националните паркове, басейновите дирекции, както и други административни структури от системата на изпълнителната власт, компетентни по глава втора на ЗООС.

Съгласно чл. 25 а (Нов – ДВ, бр. 77 от 2005 г.)

(1) от ЗООС – Компетентните органи и лицата по чл. 21 създават интернет страница и поддържат чрез нея информационна база данни за околната среда, която е безплатна и обществено достъпна.

(2) Базата данни по ал. 1 съдържа следната информация:

1. текстове на международни договори, конвенции или споразумения и законодателство, свързано с околната среда;

2. стратегии, планове и програми, свързани с околната среда;

3. доклади за напредъка или прилагането на актовете и документите по т.1 и 2, ако такива са изготвени или поддържани в електронен вид;

4. национални и регионални доклади за състоянието на околната среда, както и други доклади за състоянието на околната среда, предвидени в закона или в подзаконов нормативен акт;

⁴ Вж. Nauomova, S., Public Opinion About Law – East – West Conference on Legal Policy, Oxford, 1996.

5. данни или обобщени данни, постъпващи от мониторинга на дейностите, които оказват или могат да оказват влияние върху околната среда;

6. публични регистри по реда на този закон или на други специални закони в областта на околната среда;

(2) Информацията по ал. 2 периодично се актуализира.

Съгласно чл. 22 (1) (Изм. – ДВ, бр. 77 от 2005 г.) от ЗООС Министерският съвет ежегодно внася в Народното събрание доклад за състоянието на околната среда, предложен от министъра на околната среда и водите, който след приемането му го публикува като Национален доклад за състоянието и опазването на околната среда.

(2) Докладът по ал. 1 се внася в Народното събрание в тримесечен срок след предоставяне на данните и информацията от Националния статистически институт.

(3) (Нова – ДВ, бр. 77 от 2005 г.) – Регионалните инспекции по околната среда и водите ежегодно в срок до 30 април изготвят регионален доклад за състоянието на околната среда на съответната им територия за предходната година. Съдържанието и обхватът на регионалния доклад се определят с указания на министъра на околната среда и водите.

Съгласно чл. 23 (1) (Изм. – ДВ, бр. 102 от 2006 г., изм. – ДВ, бр. 52 от 2008 г.) от ЗООС – При аварийни или други замърсявания, когато са нарушени установените норми с нормативен или индивидуален административен акт, лицата извършили нарушението, както и лицата, отговорни за спазването на нормите са длъжни незабавно да уведомят съответните областни управители, кметовете на съответните общини, РИОСВ, Басейновите дирекции и органите на Министерството на вътрешните работи, а при промяна на радиационната обстановка – и Агенцията за ядрено регулиране.

(2) Компетентните органи по ал. 1 са длъжни незабавно да уведомят Министерството на здравеопазването и засегнатото население за настъпилото наднормено замърсяване, като предложат мерки за защита на човешкото здраве и на имуществото.

Друг основен източник на информация за околната среда са информационните центрове за обществеността към МОСВ и неговите структури.

Информацията за околната среда активно се разпространява за обществеността чрез организирани информационно образователни кампании.

Съгласно чл. 31 ЗООС Националните обществени радио и телевизионни оператори в своите предавания;

1. разпространяват информация за опазването и управлението на околната среда;

2. осигуряват защитата на правото на информация за състоянието на околната среда ;

3. популяризират знанията и научно-техническите постижения в областта на опазването на околната среда чрез излъчване на български и чуждестранни образователни програми.

Информация за състоянието на околната среда може да бъде получена и чрез:

- интернет страницата на МОСВ, на Изпълнителната агенция по околна среда, както и в интернет страниците на териториалните структури на МОСВ
- организиране на кампании по различни поводи;
- подаване на заявление за достъп до обществена информация;⁵

⁵ Процедура за предоставяне на достъп до информация за околната среда е уредена в гл.III на ЗДОИ.

За получаване на достъп до обществена информация се подава писмено заявление.

Заявлението трябва да съдържа:

- Трите имена, съответно наименованието и седалището на заявителя

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Обществените интереси, които обуславят съществуването на право на достъп до информация, са разнопосочни в зависимост от това „кой“ и „защо“ иска информация. Така достъпът на едни органи на власт до информация, съдържаща се у други, обезпечава ефективно държавно управление.

Достъпът до информация на страната по правоотношение обуславя ефективното упражняване на дадено субективно публично или частно право на тази страна – това може да е право на защита в рамките на граждански, административен или наказателен процес, правото на административна услуга, правото на сигурност в гражданския оборот по отношение на търговските сделки и сделките с недвижими имоти. Като отделен се обособява интересът на едно лице за достъп до личните му данни, които държавата съхранява, с оглед нанасяне на поправки на грешки или узнаване на информация неизвестна дотогава. Общественият достъп е основателен поради интереса от точното изпълнение на задълженията на съответната администрация, допринасянето за обществения дебат и информираността на обществото, предотвратяване на злоупотребата с власт и корупция, обезпечаването на ефективно участие на гражданите в процеса на вземане на решения, създаване на условия за информиран електорат. Именно този интерес, способстващ за функционирането на едно демократично общество, стои до голяма степен в основата на правото на достъп до информация като принадлежащо към групата на правата на човека.

Основният интерес, който правото на информация защитава е всепризнат като в международното право, така и във вътрешното право. Членовете на едно демократично общество трябва да знаят как избраните пряко или косвено от тях държавни органи изпълняват възложените им задължения във връзка с управлението на държавата, в частност задълженията във връзка с опазването на околната среда. Ефективното функциониране на администрацията е едно от средствата за постигане на тази цел, защото, както изтъква Джон Стюарт Мил – „Лошият навик е вечна пречка за човешкото развитие“.

От изключителна важност е следенето на индикаторите, показващи параметрите на околната среда, за да не се окаже късно предприемането на мерки за нейното оздравяване.

- Описание на исканата информация

- Предпочитаната форма за предоставяне на достъп до исканата информация.

Формите за предоставяне на достъп до обществена информация са преглед на информацията, устна справка, копия на хартиен и копия на технически носител.

- Адреса за кореспонденция със заявителя.

Заявленията за достъп до обществена информация подлежат на задължителна регистрация по реда, определен с Устройствения правилник на МОСВ и Заповед №РД-796/20.06.2003 г.

Всички заявления за предоставяне на достъп до обществена информация се приемат от служителите в сектор "Обслужване на едно гише" на Министерство на околната среда и водите След постъпване на заявленията за достъп до обществена информация, те се разпределят към съответните дирекции/отдели в з зависимост от характера на исканата информация.

Срокът за отговор по постъпилите заявления е до 14 дни. Възможно е удължаване на срока в изрично изброените в закона случаи.

За предоставянето или отказът от предоставянето на достъп до исканата информация се изготвя решение и се уведомява заявителя.

Достъпът до обществена информация се предоставя след заплащане на определените разходи и представяне на платежен документ. Таксата се заплаща в касата на сектор "Обслужване на едно гише" на Министерство на околната среда и водите.

Информацията се получава от сектор "Обслужване на едно гише", освен ако характерът ѝ не налага друго.

За предоставения достъп до обществена информация се съставя протокол, който се подписва от съответния служител в сектор "Обслужване на едно гише" и заявителя.

Човекът е продукт на природата, в това си качество той е зависим от нея. Природният баланс оказва пряко влияние върху човешкия организъм. Ето защо от особена важност е информацията за състоянието на околната среда.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Наумова, С., Основи въпроси на екологичното право, С., Тракия – М , 2007 г.

[2] Панайотова, Е., Актуални проблеми на защитата на информацията за гражданите, сп. Съвременно право, кн. 2/1992 г.

[3] Пенчев, Г., Право на информация за състоянието на околната среда, С., Юриспрес, 1995 г.

[4] Naumova, S. Public Opinion About Law – East – West Conference of Legal Policy, Oxford, 1996

[5] Сп. Екомонитор, м. май бр. 9/2005 г.

ИЗВОРИ

[1] Конституция на Република България

[2] Всеобща декларация за правата на човека

[3] Международен пакт за гражданските и политически права

[4] Европейска конвенция за правата на човека и основните свободи

За контакти:

Вера Пепелникова, студент по право, Русенски университет “Ангел Кънчев”,
e-mail: ver4e@gyuvetch.bg

Право на собственост върху земеделски земи

Вероника Ламбова,

Приетият от Великото народно събрание Закон за собствеността и ползването на земеделски земи осигурява осъществяване на поземлената реформа в селското ни стопанство чрез възстановяване правото на собственост върху земеделските земи и връщане на земеделските земи, върху които е възстановено правото на собственост, на собствениците или на техните наследници.

I. Право на собственост върху земеделски земи – понятие и обща характеристика

1. Правно положение на собствениците на земеделски земи в периода от 1944г. до приемането на ЗСПЗЗ.

С правни и фактически действия в периода след 1944 г. са отнети на българските граждани притежаваните от тях земеделски земи.

По силата на примерния устав на ТКЗС от 1950г. член-кооператорите имат задължение да внесат в ТКЗС за кооперативно земеползване своите обработваеми земеделски земи, като се включват земите в регулационния план, така и тези извън него. С внасянето на земите в ТКЗС юридически не се прекратява правото на собственост. Но тази собственост загубва реалните си граници и се превръща в собственост, определена само по площ и качество.

Кооператорът-собственик не може да упражнява лично владението върху внесената земя. Това правомощие се упражнява от ТКЗС. Той не може да ползва земята, да получава пряко добивите от нея – те се получават от ТКЗС и само косвено, чрез разпределението на печалбата отделят собственик извлича облаги от земята, и то съобразно с трудовото му участие. Собствениците могат да се разпоредят със своето право, но при съществени ограничения. Те могат да прехвърлят право на собственост само на друг член-кооператор, но нямат право да учредяват други вещни права. Те притежават една „гола собственост“. Въпреки това „голият собственик“ запазва правата си и те се възстановяват в пълнота, след като се прекратява правото на ползване с ликвидиране на ТКЗС и другите му сродни организации.

Със Закона за собствеността и ползването на земеделски земи (ЗСПЗЗ) от 1991г. се създава правна основа за възстановяване правото на собственост на лицата, от които земята е била отнета, или на техните наследници. ЗСПЗЗ от 1991г. е първият реституционен закон, който в последствие търпи много изменения.

2. Понятие за земеделски земи:

В законодателството няма точно определение на понятието „земеделски земи“, вместо това е посочено кои земи не са земеделски. Според чл. 2 от ЗСПЗЗ, земеделските земи са предназначени за земеделско производство и :

- не се намират в границите на урбанизираните територии (населени места и селищни образувания), определени с ПУП, или с околоръстен полигон
- не са включени в горския фонд;
- не са застроени със сгради на: промишлени или други стопански предприятия, почивни или здравни заведения, религиозни общности или други обществени организации, нито представляват дворове или складови помещения към такива сгради;
- не са заети от открити мини и кариери, от енергийни, напоителни, транспортни или други съоръжения за общо ползване, нито представляват прилежащи части към такива съоръжения).

3. Право на собственост върху земеделски земи – определение

Отношенията, които възникват във връзка със собствеността и ползването на земеделски земи са уредени в ЗСПЗЗ и от правилника за приложение на ЗСПЗЗ. В закона няма определение за право на собственост на земеделски земи. Затова като субективно право правото на собственост върху земеделски земи може да се изведе от общото понятие за право на собственост чрез конкретизиране на отделните негови елементи – обекти, субекти, предназначение. С оглед тези особености, правото на собственост може да се определи като призната и гарантирана от закона възможност на определени от него субекти да владеят, да ползват и да се разпореджат със земеделски земи за задоволяване на частни и (или) обществени интереси в граници, определени с нормативни актове.

II. Специфики на правото на собственост върху земеделски земи

1. Обект на правото на собственост върху земеделски земи

Обект на правото на поземлената собственост е земята. Тя е особена вещ, естествено дадена от природата. Характерна особеност на земята като вещ е нейната ограниченост. Като територия, като земна повърхност, тя не може да бъде увеличавана. Земята е особена по природа недвижима вещ. Тя не може да бъде премествана от едно място на друго. За нуждите на вещното право тя смислено се разделя на отделни части (имоти), които се третират като самостоятелни обекти на вещни права. Земята е и непотребима вещ – не се унищожава при първа употреба.

Земята може да принадлежи на различни правни субекти. Многообразните потребности, които тя може да задоволява, нейното различно стопанско предназначение, затрудняват класификацията ѝ като вещ. Класификацията може да бъде извършена според различни критерии – с оглед субекта на правото на собственост, с оглед стопанското предназначение.

Според носителя на правото на собственост земите могат да се разделят на:

- земи, които са изключителна държавна собственост;
- земи, собственост на общините;
- земи от Държавния поземлен фонд;
- земи от Държавния горски фонд;
- земи, които са частна собственост на граждани и на недържавни юридически лица.

Според стопанското предназначение земите са:

- земи, предназначени за земеделско производство;
- земи, включени в горски фонд и предназначени за горско стопанско производство;
- земи, предназначени за строителство. Това са земи в строителните граници на населените места.

2. Кой може да бъде собственик на земеделска земя?

Собствеността върху земеделските земи може да бъде както публична, така и частна. С оглед на това земеделските земи могат да бъдат собственост на държавата, общините, на гражданите и на юридическите лица. Държавата запазва собствеността си върху земеделските земи, заварени от ЗСПЗЗ, с изключение на земите, чиято собственост подлежи на възстановяване. Земеделската земя, която не принадлежи на граждани, юридически лица или държавата, е общинска собственост. Собствеността на общините върху мерите и пасищата е публична и може да се обявява за частна общинска собственост при промяна на предназначението на мерите и пасищата по реда на Закона за общинската собственост в следните случаи:

- изграждане на обекти на техническата инфраструктура по смисъла на Закона за устройство на територията;
- инвестиционни проекти, получили сертификат за инвестиции клас А или клас Б по Закона за насърчване на инвестициите;

- жилищно застрояване и включването им в границите на урбанизирана територия съгласно устройствен план на населеното място;
- инвестиционни проекти, свързани със социално-икономическото развитие на общината.

Чл. 3, ал. 2 ЗСПЗЗ забранява на политически партии и организации движения и коалиции с политически цели да притежават право на собственост върху земеделски земи.

Българското законодателство позволява чужденци да придобиват право на собственост върху земеделска земя чрез сделки или наследяване. Граждани на държавите-членки на Европейския съюз (ЕС), или на държавите-страни по Споразумението за Европейското икономическо пространство (СЕИП), могат да придобиват право на собственост върху земя, ако пребивават законно в Република България. Това означава, че чужденци, които имат разрешение за продължително или постоянно пребиваване в страната, могат да придобиват земя. Граждани на ЕС, които не пребивават постоянно в Република България, могат да придобиват земя за втори жилищен имот след изтичането на срока, определен при условията на Договора за присъединяване на Република България към ЕС, т.е. след 01.01. 2012г.

Земеделска земя може да бъде придобивана от чужденци, граждани на ЕС и на държавите-страни по СЕИП след 01.01.2014 г., когато изтича срокът, определен в Договора за присъединяване на Република България към ЕС. Освен едно изключение - съгласно чл. 3а., ал. 1 от Закона за собствеността и ползването на земеделски земи гражданите на държавите - членки на ЕС, които желаят да се установят и постоянно да пребивават в Република България като самостоятелно заети земеделски производители могат да придобиват право на собственост върху земеделски и горски имоти за земеделско ползване от деня на влизане в сила на Договора за присъединяване на Република България към ЕС. Чуждестранни граждани могат да наследяват по закон земя в Република България. От това правило следва изводът, че български гражданин може да бъде наследяван от чужденец, но български гражданин не може да завещава земя на чужд гражданин. Законът за собствеността и ползването на земеделски земи ограничава възможността на наследниците по закон, които не са граждани на Европейския съюз, да упражняват правото си на собственост върху земеделска земя. Съгласно чл. 3б от ЗСПЗЗ тези лица са длъжни в тригодишен срок от откриване на наследството да прехвърлят собствеността върху земеделска земя на лица, които имат право да придобиват такива имоти. За чужди граждани, които не са граждани на ЕС и на които е възстановено правото на собственост върху земеделски земи, тригодишният срок за прехвърлянето на собствеността тече от момента на възстановяването му.

При неспазване на законното изискване за прехвърляне на земеделската земя на правоимащи лица в рамките за тригодишен срок, държавата може да изкупи земеделските земи по цени, определени с наредба на Министерския съвет.

3. Предназначение на земеделската земя

чл. 21 от Конституцията постановява, че земята е основно национално богатство, а обработваемата земя се използва само за земеделски цели.

Според чл. 4 ЗСПЗЗ, собственикът свободно избира начина на ползване на земеделските земи според тяхното предназначение. От земята трябва да се получава земеделска продукция. Според чл. 2 от Закона за опазване на земеделските земи, нейното предназначение е за производство на растителна продукция и паша на добитък по начин, неувреждащ почвеното плодородие и здравето. При ползване на земята собственикът е длъжен да не уврежда почвата и да спазва санитарно-хигиенните, противопожарните и екологичните норми. Не е позволено земеделски земи да се използват за неземеделски нужди, например за строителство. По изключение според чл. 4, ал. 2 ЗСПЗЗ върху земеделските земи се разрешава строителство на сгради и съоръжения, свързани с ползването им, при условия и по ред, уста-

новени със Закона за устройство на територията. Според чл. 12, ал. 3 от ЗУТ, без промяна в предназначението на земеделски земи, както горски и защитени територии, се допуска застрояване на обекти, чиито функции са съвместими с предназначението на имотите, при спазване на действащата нормативна уредба и въз основа на подробен устройствен план или виза за проектиране, издадена от главния архитект на общината.

Чл. 21 от Конституцията допуска промяна на предназначението на земеделска земя при доказана нужда и при условия и по ред, определени със закон. Условията и реда за промяна на предназначението на земеделска земя се съдържат в Закона за опазване на земеделските земи (чл. 2, ал. 3).

III. Възстановяване правото на собственост

1. Обща характеристика

Правото на собственост се възстановява, по силата на закона. Субекти, в полза на които се възстановява правото на собственост по ЗСПЗЗ, са физически лица – бивши собственици или техни наследници, и определени от него юридически лица. В четиринадесетте алинеи на чл. 10 от Закона се уреждат отделни принципни положения за възстановяване. По този начин законодателят се стреми да обхване всички възможни хипотези. Съществува една особеност – земите, които са внесени в ТКЗС, ДЗС или са отнети неправомерно, не е необходимо към момента на възстановяване да са земеделски. Те са били земеделски, когато собственикът е внесъл земите си в кооперация.

Сега върху немалка част от земеделските земи са изградени жилищни комплекси или промишлени обекти. В този случай възстановяването се извършва не върху предишните земи, а върху земи от същото количество и качество. При това възстановяването се извършва след завършване на земеразделянето за уедряване на парцелите, т.е. на едно място, а не на няколко места, както може да са се намирили земите преди време. Собствеността върху отнета земеделска земя, включена в границите на населените места и регулирана в парцели, не се възстановява в два изрично посочени в ал. 7 на чл. 10 случая:

- ако върху тях законно са построени сгради от трети лица;

• ако е отстъпено право на строеж и законно разрешеният строеж към 1 март 1991 г. е започнал.

В чл. 10, ал. 2 от закона се съдържа едно специфично правило, което изключва действието на ал. 7. Съгласно с ал. 2 се възстановява правото на собственост върху земеделски земи, одържавени по отменения чл. 12 от Закона за собствеността на гражданите, след връщане на полученото парично обезщетение. Ако върху одържавената земя е учредено право на ползване или строеж в полза на трето лице, задължението на държавата се трансформира в плащане на обезщетение на бившия собственик по цени, определени от Министерския съвет. Изводът е, че законодателят възприема два подхода при възстановяване на земите – според количеството и качеството на внесените земи (чл. 10, ал. 7) и върху същите земи, които са били одържавени (чл. 10, ал. 2).

2. Доказване правото на собственост

Когато едно лице е притежавало земеделска земя и претендира за възстановяване правото на собственост, то трябва да го докаже. С оглед на изминалия дълъг период, с оглед на факта, че не всеки собственик на земеделска земя е притежавал към 1950 г. нотариален акт или друг валиден документ, законодателят предвижда по-опростен начин на доказване, но същевременно гарантираш правата на действителния собственик. Този начин се съдържа в чл. 12 (2) от ЗСПЗЗ. По силата на тази разпоредба доказване на отнетото право на собственост може да се извърши с примерно изброени писмени документи – нотариални актове, делбени протоколи, протоколи на трудовокооперативни земеделски стопанства, емлячни регистри, молби-

декларации за членство в трудовокооперативно земеделско стопанство, счетоводни книги за заплащане на рента, протоколи и решения за оземляване.

Когато такива доказателства липсват, заявителят за възстановяване правото на собственост може да установи вещното си право с декларация с нотариално заверен подпис, в която декларира правото си на собственост и уточнява земите, които счита, че са негова собственост. Тези данни се проверяват на място и се преценяват от съда или от поземлената комисия. За неверни данни деклараторът носи наказателна отговорност по чл. 313 НК и дължи обезщетение за претърпени вреди и пропуснати ползи от третото лице.

3. Органи на поземлената собственост и процедура по възстановяване на собствеността

Органите на поземлената собственост са два: министърът на земеделието и храните, областните дирекции "Земеделие" и общинските служби по земеделие.

Процедурата по възстановяване на правото на собственост върху земеделски земи е уредена в чл. 11-17 ЗСПЗЗ. Производството започва по заявление на собственика, към което се прилагат писмените доказателства за собственост. Общинската служба „Земеделие“ се произнася с решение. Отказите да се произнесе и самото решение подлежат на обжалване пред районния съд. Когато между граждани се породят спорове във връзка с възстановеното право на собственост, те се уреждат единствено по съдебен ред.

IV. Оземляване

Земеделската земя, останала след възстановяване правата на собствениците, се включва в общинския поземлен фонд. Земята от този фонд и от държавния поземлен фонд служи за оземляване на безимотни и малоимотни граждани. Оземляването е важна част от аграрната реформа у нас. С цел да се насърчи селскостопанско производство ЗСПЗЗ допуска възможността за физически лица, които се занимават или искат да се занимават със селскостопанска дейност да придобият право на собственост върху земеделски земи от държавния и общински поземлен фонд. Правната същност на оземляването се съдържа в чл. 23 от ЗСПЗЗ, според който правото на собственост се придобива с влизане на решението на общинската служба „Земеделие“ в сила, което се вписва в службата по вписванията. До изплащане на дължимите за оземляване суми върху имота се учредява законна ипотека.

V. Законопроект за изменение и допълнение на ЗСПЗЗ

На 29.03.2010г. е внесен законопроект за изменение и допълнение на ЗСПЗЗ от Десислава Танева, Стоян Гюзелев и Димитър Аврамов, с който се предлага въвеждане на нов член – чл. 4а. С новата разпоредба се предлага връщането на правото на пръв купувач в полза на арендаторите и наемателите по дългосрочни договори над 4 години, за ползваните по съответния договор земи. Собственикът има задължението да предложи земята при същите условия първо на дългосрочния ползвател и едва ако той не приеме предложението - да сключи договор с третото лице. Ползвателят трябва в едномесечен срок да обяви дали приема офертата за покупка на земята, а отказът му се удостоверява с обратна разписка или нотариално заверена декларация от собственика. С малки разлики тази разпоредба се съдържа в Закона от 2007г. и е отменена през 2008г.

Според вносителите чл. 4а ще помогне в процеса на комасиране на земята. Според мен повече ще попречи на комасацията на земята, отколкото да помогне, тъй като ограничава правото на разпореждане със собственост. Не подкрепям въвеждането на правото на арендатора на пръв купувач, защото затруднява процеса на разпореждане със земеделските имоти. Задължението на собственика, да предложи за продажба имота си първо на арендатори и наематели, с които има договор за наем със срок над 4 години, ограничава свободата на договаряне. Собственикът

също така е длъжен и да изчака отговор от ползвателя на имота му. Тези обстоятелства, както и установеното изискване за представяне на писмени доказателства за отказ от арендатора или наемателя, забавят процеса на сключване на сделка с други заинтересовани купувачи. При активността на пазарните отношения забавянето може да доведе до оттегляне на потенциалния купувач от преговорите, от което собственикът да претърпи вреди, изразяващи се в пропуснати ползи и евентуално претърпени загуби.

Предложеният чл. 4а много напомня на чл. 33 от Закона за собствеността, според който съсобственикът може да продаде своята част от недвижимия имот на трето лице само след като представи пред нотариус писмени доказателства, че е предложил на другите съсобственици да купят тази част при същите условия и декларира писмено пред него, че никой от тях не е приел това предложение. По този начин правото на собственика се приравнява на правото на арендатора. Това е недопустимо, тъй като арендаторът няма право да се разпорежда със земята, която обработва. Това е изключително право на собственика. В случая на чл. 33, две или повече лица имат право на собственост върху една вещ. Всеки от тях е собственик и има право да владее, да ползва вещта и да се разпорежда с нея. Арендаторът е ползвател, той владее вещта (земята) и получава добивите от нея.

Правото на собственост е абсолютно субективно право, защото кръгът на правнозадължените лица е неопределен. Задължението да не се пречи на собственика тежи върху всички други лица. С приемането на новата разпоредба се нарушава това правило, правото на арендатора на пръв купувач пречи на собственика да упражнява правото си на собственост.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Земята е необходимо и естествено условие за съществуването на човека. Земеделските земи са необходима основа за развитие на селскостопанското производство, фундаментална база с огромно обществено-стопанско значение.

Селскостопанският сектор е с големи перспективи, поради факта, че има да измине всички стъпки, които другите европейски държави вече са изминали, т.е. той има на къде да се развива и с какво да привлича инвеститори.

ЛИТЕРАТУРА

1. Боянов, Г., Вещно право, С., 1998г.
2. Джеров, ал. , Вещно право, С., 1999г.
3. Стоянов, В. „Бележки по закона за собствеността и ползването на земеделски земи”, Правна мисъл 3/1991г.

Конституция на Република България
Закон за собствеността и ползването на земеделски земи
Закон за собствеността
www.parliament.bg

За контакти:

Вероника Ламбова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, Юридическия факултет, тел.: 0884432586, e-mail: alek9@abv.bg

Учението на Платон за универсалните принципи на законодателстване отразени в неговия последен диалог „Закони”

Веселин Гецов Гръцманов

„Душата е причината за доброто и злото, за красивото и срамното, за справедливото и несправедливото, изобщо за всички противоположности.”

Метафизиката утвърждавана от Платон отрежда на правото възлово място в общата конструкция на универсалните стойности от битието. Прилагам като начало този цитат от „Закони”, защото той илюстрира много точно горното твърдение. Универсалните принципи, около които трябва да се съградят законите на всяка бъдеща държава са обект на интерес в този последен диалог на Платон, в който изчистеният и ясен модел на философско откровение е очевидно тематично продължение с отворен край на редица предходни негови произведения. Тук отново имаме среща с традиционната структура на наративност, която позволява консолидиращо търсене, съпътствано с изграждането на подходяща среда, генерираща достойни интелектуални предизвикателства, своеобразен акт на приобщаване. Приобщаване към сърцевината на формираните в динамиката на спора идеи, проявяващо се като лайтмотив и в тази закъсняла като превод у нас възлова творба. Няколко думи в тази насока. Би било без значение ако ставаше дума за периодично допълване на нашата библиотечна лавица с философски заглавия. В случая обаче липсата досега на това последно стъпало от цялостното творчество на Платон съвсем не е случайно и е доказателство за преднамереност и половинчато представяне на измеренията на това базисно философско учение. Една умишлена празнина целяща да режисира донякъде чрез ограничаване на достъпа до нея на представата у нас за концепцията за идеална държава, за мотивировка на една или друга позиция, касаеща политическият и социален смисъл на платонизма. Полемизирането по повод на „Отвореното общество и неговите врагове” на Карл Попър също изостри дискусиите по този повод и ето, най-сетне, дойде времето да изкажем адмирации за реализирането на очакванията на културната общественост у нас с този превод.

Диалогизирането всъщност е подходящата форма една доктрина да надхвърли рамките на конкретното историческо време и да припламва с нова сила през годините, хвърляйки по различен начин отражението на нашите сенки върху стената на неразгаданото. Диалогичният замисъл може да бъде видян и като проява на щедрост, вероятно вследствие от пряката връзка на Платон с царско-жреческия род на Кодритите от Егина. Подобно на своите знатни предци, боравили като посредници чрез мистериите с висшите духовни измерения, очакващи мигът към който към тях ще бъдат отпращени погледите на множеството и Платон, без да застава видимо в центъра на случващото се режисира сцена от своеобразна философска мистерия, в която главното божество е истината. Във всеобхватното му като теми научно търсене първостепенно място заема обществено-политическата и държавно правната проблематика. Тази тенденция вероятно пък е следствие от неговата родова връзка с видния атински законодател Солон.

Законът, като феномен изразяващ човешката нужда от подреденост, е в същността на всяко явление от заобикалящия ни свят. Изкуствата, занаятите градят своето изящество на подредбата, ритъма и стройния ред по начин, който да импонира най-цялостно върху възприемащото съзнание. Архитектурата, корабоплаването, военното дело бележат с точната педантичност на математическите изчисления победите и достиженията си и това също е закон, скрепяващ ефективните връзки на тяхната цялост. Държавата, такава каквато е в представите на древните елини съдържа в основата си закона като генеалогична връзка между човешката общност и

природните сили, доминирани от идеята за божествено. Светът на средиземноморските цивилизации, в това число светът на Платон, е немислим вън от контекста на обкръжаващата среда. Той представлява неразривно съчетание от натура и духовност, което не би могло да се реализира по толкова убедителен начин другаде. Така откриваме участниците в „Закони“обветрени от пътя по море и крачещи бавно към една бъдеща цел- да открият универсалните принципи, върху които да съградят законите на новата колония на древния Кнос.

От позицията на историческата дистанция разделението натурфилософия-антропология е отчетливо, но за нивото на конкретната историческа епоха нещата едва ли са били толкова подредени и ясни. Пътят на развой на философската мисъл е бил еволюционен, с натрупване на отделни компоненти и детайли, изграждащи нейната цялост. Платон има съдбата да бъде пряк участник и свидетел и на двете направления и това може да бъде доловено в „Закони“. Странно е, но първият досег с този диалог оставя усещането за разминаване на очакванията, вероятно породено от заглавието и . Приемаме за коректно, твърдението, че всяко тълкуване на даден автор трябва да отчита хронологическата последователност на неговите творби и в нея също да бъде откриван закодиран смисъл и йерархични съотношения.

Този последен диалог представлява завършек на едно търсене, ограничено в рамките на цялостната концепция на платонизма за света, а именно-какви са измеренията на доброто държавно устройство. Къде да търсим благоденстващия от добродетели град, съграден върху хармонични отношения между хората и справедливост. Сам Платон назовава трети етап от своите планове това свое мисловно, но и реално пътешествие из Крит. Първият естествено ни е познат от „Държавата“и „Държавникът“, където главен участник е Сократ. Вторият е историческата алюзия с древната държавна традиция на Египет от диалозите „Критий“ и „Тимей“, станали база за един от фундаменталните културологични спорове за съществуването на земята Атлантида. Погледнато в този контекст ще можем да обясним по лесно разминаването, за което споменах по-горе.

Сравнявайки „Закони“с другите диалози със социалнополитическа насоченост ще забележим отсъствието на разпалена диалогична полемика. Философското повествование и стилистиката на изложение на мислите са видимо балансирани и представени изцяло чрез думите на Атинянина. Подобно на Чужденеца от „Държавникът“и Сократ от „Държавата“ той доминира като мисловност. И ако действително елементи от спартанската конституционна традиция, установена от Ликург, могат да бъдат открити в структурата на „идеалната държава“ на Сократ в „Закони“ това съвсем не е така. Тук по-скоро става въпрос за компилиране, напомнящо като похват постмодерната традиция на мисловно изложение. Тук препратките са към гортинските закони на остров Крит, към религиозно-правните принципи от Делфи и най-вече към класическите конституции на Атина. Наблюдателите сме на последните думи от житейския път на Платон, достигнали през вековете до нас. Няма я обаче натоварената с очакване за развързка сократова напористост да се достига в дълбочина и да се доказва на всяка цена защитаваната теза. Това произведение е в истинския смисъл на думата платонов диалог-по замисъл, по участие и най-вече по близост до идеите на платонизма. То вероятно е и реално описание на опита да бъде реализиран един отдавна замислян план за изграждане на проспериращо и ефективно в управлението си общество, което да се базира на всичко познато и добро от античната политическа традиция до тогава. Жест към предците, за който вече споменахме, останал утопична надежда, но и жест към бъдещето.

Използвана е метафората за пътя, която динамизира възможностите за препратки и разсъждения. Участниците са поставени в състояние на дневна откритост, те имат мисия и цел, единни са в решимостта си да реализират идеите, към които вярват. Отчетливо е доловима нуждата от обединение на този разпокъсан от

природата и съществуващ от хилядолетия полисен свят. Прозряна е и бъдещата опасност от липсата на единство в него.

За да разберем йерархичната подредба на принципите на законодателстване според Платон трябва да изясним едно съществено съотношение и то е съотношението личност-общество. Така ще успеем да избегнем погрешната нагласа да тълкуваме с критичност явления и процеси, продукт на различна историческа епоха. Считам, че това неразбиране стои в основата на тълкуването на Попър. За да дадем отговор на този въпрос ще приемем задачата, чрез едно аналитично изброяване на откритите в „Закони” фундаментарни принципи на законодателстване, да даваме един или друг довод за изясняване на въпросното съотношение.

Вмешателството в личната сфера на индивида от погледа на днешното, изкушено от субективните права съзнание вероятно ще бъде определено като недопустимо. Тук обаче се тръгва не от дадена позитивна правната база, а от обичая и божественото начало, като правна основа. В такава позиция мястото на личните права е предопределено, те са инстинктивно предоставени или ритуално отнети още с акта на консолидиране на протодържавното обединение, без значение от теориите за възникването му. Личността не може да се конкурира по своята потенциал с общото съзнание и очаквания поне на етапа на античните цивилизации. Това още по-малко е могло да стане през Средновековието, което в областта на философията представлява една капсулирана и ограничена част от глобалната антична традиция. Стъпвайки очевидно на обичаите и религиозното, като подход към правото Платон разсъждава в насока, създаваща очакване те да бъдат променени. Чрез активна и съзнателна човешка намеса в тях те могат да се моделират под формата на закони. Такава нагласа сама по себе си е немислима и революционна в последвалото хилядолетие, от тази гледна точка платонизмът сам по себе си е отговор на въпроса за мястото на личността в общото цяло на държавата.

От всички дванадесет глави на диалога едва четири са в конкретиката на правото, като последователност от институти, уреждащи определена обществена проблематика и отношения. Останалите глави, и особено началните, свързват правото чрез генеалогични разсъждения за човека с божественото. Следователно правото е част от цялостната представа за явленията от действителността. Тук виждаме в действие основната мисия на създателя на атинската академия и тя е, да бъдат възпитани и обучени такива нови поколения, които да променят държавното управление.

В „Закони” са въведени множество метафори станали базисни понятия за всеки политически изкушен последовател - „стражи на законите”; „съвет от отчетници”; „човек е само кукла в ръцете на боговете”; „изпитания за душата” и др. Отношението към младите е свързано с всяко от тези понятия, то е първият важен принцип, около който да се съграждат законите, а мотивите за това са в репродуктивната мисия и в неосъзнавания потенциал за прераждане на идеите в новите поколения. Младите са обекти за интелектуално и физическо моделиране, за да се превърнат, чрез подходящо възпитание в добър ресурс за държавата. Как би следвало да живеят в периода на създаване на новия живот, дали би било добре бъдещите майки да оформят чрез подходяща физическа и мисловна активност неродените си деца, нещо за което екзистенциално структурираните концепции за личността биха изтрили като мисъл дори в зародиш. Педагогическата проблематика очевидно стои в основата на проекта за нова колония, защото тя ще формира качеството на градивния материал за това начинание. Разбира се могат да бъдат давани, както положителни, така и отрицателни доводи за едно подобно социално инженерство и то най-вече с оглед на личната воля, която очевидно е подценена.

Ограничаването на личната свобода може да доведе до повишение на физическото и духовното здраве на социума чрез бързото налагане на адекватни правила, който да реализират тази промяна на практика. Примерите в това отношение са много, първият от които е военната ефективност и надмощие на Спарта над тоталният лидер в демокрацията Атина. Свидетел на един такъв нелогичен крах няма как да не отчете в разсъжденията си причините за това и те според мен биват визуирани в принципите на възпитание на младите.

Показателно в тази насока е намерението да бъде премахната нездравата склонност на хората към хазартни игри и залози на боеве с животни, защото това е изместване на усилията от проекта за създаване на здраво и добродетелно общество, към страст обслужваща личния егоцентризъм. Такава страст и нагласа са осъдителни, поради своята деструктивност за останалите граждани на бъдещата колония.

Претенцията за тотален контрол над индивидуалното като законодателен принцип за бъдещите закони е дискутирана в „Отвореното общество и неговите врагове“ на Карл Попър. Съпоставката там е на базата между осъщественият експеримент на комунистическите тоталитарни режими, спрямо модерните демокрации на XX век. Със стихването на вълната от разочарование от този познат ни до болка неуспешен опит, по естествен начин в настоящето се заражда опасността на друга една крайност, която винаги е съществувала в контекста на пазарно ориентираните икономики. Икономическото неравенство и неконтролируемите процеси на производство и търговия само под диктовката на идеята за материален просперитет, без мисъл за общото единение, увеличават вероятността да се генерира социална ентропия. Нейните форми се разпростират от порочното привикване към леност, до тежки престъпления поради липса на перспектива.

Можем да се съгласим с упреците на Попър към проекта на Платон, но трябва да отчетем и казаното по-горе, защото замисленото в тази древна утопия е продукт на конкретната историческа епоха, в която е възникнала идеята за него, и за която то е предназначено. Това е класическата Античност, доминирана от робски труд и занаятчийска дейност на чужденците метеки в полиса. Време, в което държавните дела са били привилегия само и единствено на местните граждани. Това е и епохата на правото обичай, оформящо основните си институти посредством религиозни санкции и табута, черпещо казуистиката си директно от митологията.

Митологичното, правният обичай, божествената справедливост се явяват основания на правото и поради една друга причина. Тази причина е свързана с факта, че обичайното право, и като цяло обичаите, уреждат преимуществено частните дела. Представата за частното и публичното право е доловена и дефинирана от Платон, но още по-цялостно е развита от неговия ученик Аристотел. В седма глава на „Законове“ е представена и градацията, с която трябва да се съобразява всеки заел се с амбициозната задача да законодателства, т.е. да търси основните начала-принципи за правото на своя полис: „...ако уреждането на частните дела в градовете не е правилно, човек напразно би смятал, че общите дела ще постигнат някаква сигурност. Ако прозре това, човек сам би си служил със сега описаните положения като със закони, а като ги прилага би управлявал добре едновременно и дома и града си и би живял щастливо.“ От тук не може да не бъде направен извода, че не става дума за преднамерено вмешателство в личната сфера на индивида, а за осъзната цел да се реализира определен публичен интерес, като се мине през пренареждане на приоритетите и ценностите в частната сфера.

Значението на обичайното право, или както то е наречено от Платон „неписани указания, бащини закони“, е ключово за разбирането на правото, не само за древните общества, но и за обществата от Средновековието. Социалната еднородност, която всъщност стои като цел в основата на проекта „идеална държава“ на Платон е процес на синтезиране на вече познати в историята социални и културни

модели и механизми. Като основен социален закон, действащ в ограничените рамки на полисната култура на древна Гърция, той не може да бъде разглеждан, като тоталитарен и реакционен уклон, защото е обективна историческа реалност. Проблемът в този спор вероятно се задълбочава и от късните и ненавременни последователи на експериментирането в социалната и политическа сфера. Тези последователи в широките рамки на милионните национални държави от XX век, притежаващи оръжието на технологиите, спекулираха недостойно с естествено заложените в човека нагласи за равенство. Социалната еднородност от диалозите на Платон е жизнен модел, хармониращ с нагласите на общността, това личи от авторитета на неговото име в годините и от успеха на неговата Академия в Атина. Амбициозните цели, които той преследва в този трети последен етап от политическите си търсения, не са мотивирани от идеята да бъдат създадени закони ограничаващи личното, за сметка на доминацията в името на упражняването на властта. Диктуващата съвзн личността воля-предписание на закона е разбираема като принцип, защото съхранява в цялост и двата компонента на обществото-индивид и група.

Всъщност идеята за субективните права на личността по парадоксален начин присъства в разказаното в диалога. Тази идея стои на индивидуално ниво, като право на участващите и призиваните в него да разсъждават за правото, като за явление с божествен произход, но с хуманно приложение в конкретна земна ситуация. Разбира се това е представено в светлината на митологичните и религиозни стереотипи на мислене, а не в чист вид. От днешна гледна точка това синтезиране на основанията на правото, между позитивното и митологично-теологичното начало, започва да изглежда все по-разбираемо и приложимо. С оглед на пределните граници достигнати от човечеството в областта на технологията, свръх населението, нестихващите между- национални и религиозни конфликти, както и крайната бедност и богатство.

Традиционната идея за правото, като регулатор на ново възникващите и вече възникналите обществени отношения, загубва от неоспоримостта си и изостава разбираемо от динамиката и неимоверната бързина, с които се развиват те. Изостава и в бесилието си пред техния антагонизъм и противоречивост. Предписаното в „Закони“ е изпреварваща регулация, но не в смисъла на болшевишка намеса, а правото, като среда и територия, генерираща порядък и справедливост априори. Процесите свързани със създаването и налагането на новите закони са изведени преди възникването на самите обществени отношения. А когато тези отношения са вече налице, но са негативни, те биват декомутирани, като се оставя само рационалния повод за тяхното възникване в основата на новия правен институт, а всичко останало се изгражда с оглед на полезността за полиса и висшата добродетел. Следователно не сме поставени пред лицето на ретроградност или реакционен опит на аристокрацията да наложи едно изкуствено имперско обединение на разпиляваната елинска цивилизация, а пред изпреварило с хилядолетия времето си мислене.

В основата на едно такова мащабно начинание, дело на няколко велики личности, между които и Платон, стои рационален мотив – да бъде намерен пътят за политическо, икономическо и културно обединение на Средиземноморието, от Сицилия и Картаген, до Хелеспонт и Египет, да бъде тласнат този природен сбор от еднакви по бит и култура малки региони, към нещо голямо, към обкръпяване. Защо проектът не бива реализиран, или бива реализиран за кратко по времето на македонската империя на Александър Велики? Идеалната държава и конкретно нейният трети вариант, какъвто е представен в „Закони“ е немилитаристично ориентирана, като замисъл и структура, за разлика от „Държавата“. Тя култивира войнски дух и достойнства, но на нивото на личните качества, а не на ниво общност. По пътя към нея се достига с мирно приобщаване в едно цяло на равни по стойност и ценности хора.

Новата бъдеща колония на свещения град Кнос трябва да бъде изградена върху основите на всичко достойно и значимо от гръцката политическа традиция. От

военната сръчност и възпитанието в чест на лакедемонците от Спарта, през ефективното управление и търговски нюх на Атина, до верността и предаността на най-отдалечените елинистически полиси в Йония. В основата на религиозните принципи законите трябва да отразяват предричаното в Делфи. В областта на материалното право, касаещо устройството на институциите, гражданските и наказателни закони за база се приемат гортинските закони от Крит, но най-вече атинските конституции от времето на Солон и Клистен. Точно в това еkleктично начало и многообразието от принципни модели на държавно устройство и законодателство вероятно се крие причината да не може да бъде реализиран на дело този замисъл. Можем да приемем, че Делоският съюз представлява един подобен опит, провокиран от вълната от икономически подем и еуфорично желание за единство след войните с Персия, от който Платон е черпил вдъхновение. Той е бил свидетел на последиците от краха на тази мечта след края на Пелопонеската война. Твърде бързо противоречията между полисите на Елада заличават постигнатото с толкова усилия. Центроарадличителните сили, мнителността на малките в съюза, както и пасивната толерантност и самодоволство на Атина погребват възможностите това да се осъществи на практика. Разсъжденията на класическите философи от Атина са фиксация върху тази тема, съдбата буквално пред очите им е дала и отнела нещо голямо, което те съзнават, че трудно пак ще постигнат. Това нещо остава химера за гърците, но прибавяйки към него милитаристичния компонент римляните успяват да реализират този замисъл.

В проекта целенасочено са ограничени рамките, в които той да бъде реализиран, до ниво колония. Дали това не е израз на съзнаван ограничен потенциал или е израз на желание за качество и контролиране на предначертаното в малките видими рамки на държава град, с точно назован брой население 5040, с точно назован брой квартали 12, с точно назован брой гласове при гласуване?

Могат да бъдат изказани възражения за коректността на понятието държава изразено от Платон тук. Не е ли всъщност платонизма пречка за обединението с представите си за мащабите и пътя на държавно устройство, произтичащи до голяма степен от опозицията с източните империи, явяващи се традиционен противник на елинистичната култура. Осъществяването на единство по модела на Рим е тотално приобщаване във всички възможни посоки и със всички възможни средства, към един, макар и не така бляскав в културно отношение център. Приобщаване без проект за праведност, а поради желанието да се владее по-голяма част от съществуващия свят. Тази нагласа за Платон би била немислима поради несъответствието и с представата на гърците за свое пространство одухотворено с митовите и традициите им, защитавано и отблагодаряващо се с богатата на природата.

Една друга възможна препратка към проблемите на днешния ден, касаещи принципите на законодателстване и държавно устройство може да ни накара да се замислим за избора си между националната държава и глобалното държавно обединение от класически тип, в което регионалната обособеност и автономия, като че ли е само примамлив претекст. Дали не се девалвира преднамерено идеята за ефективно управление и просперитет на ниво съвременен „полис“, подобно на случилото се с проектите на Платон, за да бъдат дочакани легионите на единната империя. Конституцията от „Закони“ представлява вечно отиващият си свят на познатото, но този свят притежава удивителна устойчивост и способност да възвръща обаятелността си. Тази конституция е преди всичко подредба на ценности и правни принципи, назовани за пръв път в нея, но останали непроменени и до днес в правната наука. Тя е и една от нематериалните богатства, което римляните възприемат, за да устроят своите закони.

В много по-малък обем замисълът на Платон съдържа държавно устройствени правила и процедури, представени в геометрична образност, като че ли в унисон с виждането на автора за идеалните кръгови и сферични форми на телата. Един по внимателен поглед върху историческото развитие на обществата от средиземно-

морския басейн от Античността, през Средновековието, до днешни дни ще ни разкрие доста от характерните параметри на тази конституция. Обяснението за това е в нейният естествен път на възникване с помощта на географския фактор, и особеностите на темперамента и манталитета на народите населяващи този район. Естествената връзка е изведена от патриархалното семейство и обичайният начин на изкарване на препитание от хората в него. Поради благоприятните условия за земеделие и скотовъдство този географски регион винаги е давал възможност за добър стандарт на живот, дори и с минимални усилия. Реколтите на различните земеделски култури, за разлика от другите части на Европа, Африка и Азия, са от две до три през цялата година.

Морето, от което Платон толкова се стреми да се дистанцира, като извор на порочност в нравите, е важен търговски път и източник на блага. Като че ли в пре небрежителните думи към него се крие една добре пресметната тактика на хитрост на човек, който желае целенасочено да отдалечи другите от него, едно особено табу с политическа мотивираност.

Островният манталитет характерен за жителите на Егея, труднодостъпните пресечени местности на хилядите километри крайбрежни ивици, представляват своеобразна естествена крепост. Въпросната островна психология отразява по драматичен начин в епоса оставен след нея всяко нашествие точно поради изключителната рядкост на подобни събития. Столетия са нужни, за да достигне до нейните граници нещо ново, или враждебно посегателство да застраши статуквото на традицията. За пример можем да приведем животът, в който и да е друг регион на тогавашния свят и ще видим нестабилност и разрушение, дори и за такива цивилизации като египетската, развоят на която изобилства от падения и възходи, причинени от външно влияние. Ето например как Овидий описва усещането си за климата и нравите в земите на заточението си -град Томи на делтата на Дунав : „...щом като сух Аквилон изравни заледения Дунав, втурва се дивият враг, яздец на кон стремглав. Страшен е конникът враг със стрели надалече летящи: всички околни земи той разорява без жал.”

Преднамерени, но и обясними са критиките към поезията и особено тази на Омир за възможността да се говори чрез нейния популярен език за важни държавни дела и така те да станат достояние на всички дори и на враговете. Такава поверителност на диалогизирането в тесни рамки е също принцип на законодателстване, целящ да съхрани в тайна блаженството на новата колония. Консерватизмът и бавните темпове на битието на тази цивилизация са неин същностен белег. Тя е била винаги самодостатъчна, предизвиквала е завистта на източните сатрапи, но е съумявала да остане незасегната от тях, не толкова поради военната си мощ, колкото поради даденостите на географското си положение. Островният манталитет на дренния полис е една от причините, дори и по време на османското завоеване на региона, той да запази специфичните си особености.

Нравствените принципи, обичаите, традиционното право са по силни в случая от военното превъзходство. По думите на Платон връзката с природата представлява пътят към божествената справедливост : „Хората трябва да прекарват живота си в съгласие с природата си, играйки и постигайки милостта на боговете след като до голяма степен са кукли на конци, които само незначително са причастни към истината. Те не са приобщени към правото да променят с лека ръка обичайните закони, защото, когато при обичаите често се преобразува, то тези промени са твърде сериозни и заслужават най-голяма предпазливост.”

В областта на отношенията свързани с частната сфера на търговия, занаяти, износ и внос на стоки предписанията на Платон за законодателство са мотивирани от същата водеща идея за съхранение на местната традиция и интерес от евентуални външни заплахи. Израз на съществуващото кастово разделение на дейностите поддържащи икономиката са препоръките да бъде абсолютно забранена занаят-

чийската дейност за местните граждани. Тя е приоритет на чужденците метеки, които могат да упражняват занаят в колонията за не повече от 20 години, а след това трябва да напуснат държавата, но пък те не плащат данъци. Призиванието на местните граждани на брой 5040 е да участват в управлението на държавата. Дейностите свързани с внос и износ на стоки са освободени от данък, но в замяна на това не би било възможно в колонията да се внасят стоки, които се произвеждат на местна почва, т.е. тук е формулирана един от първите случаи на протекционистична политика. Социалната затвореност на кастовите групи е абсолютна, никой митек занаятчия не може да стане гражданин след време, това важи и за неговите деца.

Предписанията в областта на наказателните закони са на нивото на съвременната теория. Достигнатото от Платон тук ляга в основата на римското право на Юстиниан. Видовете наказания са парична глоба, заточение в храм, някакво публично излагане, бой, оковаване, смърт. За всяко престъпно деяние трябва да има наказание, като израз на възмездие за стореното. Наказанията за светотатство са застъпени в голям обем. Процедурата при наказателни дела, които предвиждат наказания за деянието смърт е винаги публична. Дава се възможност на страните да произнесат своите обвинителни и защитни речи. Разпитът на извършилия престъпление се прави от най-възрастния съдия, а след това от всички съдии. Провежда се и второ заседание на другия ден. За престъпленията се разсъждава с идеята, че това са деяния свързани с действие или бездействие, т.е. активната и пасивна форма е дефинирана отчетлив. Базисно е обособяването на престъпленията срещу държавното устройство и светотатството. Съществува и отговорност по родова линия за престъпления изискващи смъртно наказание, когато две поколения от рода са били наказани по този начин, наследниците на провинилия се биват отлъчвани от колонията без вина. Форма на превантивно отлъчване с елементи на проклятие. Тяхното имущество, по предписанието на делфийския оракул, се дава на достойни граждани от колонията.

Интересна е идеята за държавата като единно тяло и организъм с определени функции. Използвано е сравнението с кораб, което впоследствие ще стане основно при разсъждаването за държавното управление. Това е своеобразно продължение на казаното от Сократ за това, кои хора са призвани да управляват. „Едно държавно устройство по подобие на кораб и на някое живо същество, чиято цялост е единна природа, макар и разпръсната между много части.“

От институциите в държавата интересен е съветът на дванадесетте отчетници, който проверява и контролира дейността на управляващите. Те изпълняват и жречески функции, но и те биват контролирани от стражите на законите. Съветът на десетте е друга институция, която се попълва от стражите на законите. Стражите от своя страна са не докрай изяснени като роля, това са „талантливи млади хора“, притежаващи прозорливост в цялата си душа. Тяхната мисия е да пазят четирите вида добродетели-смелост, благоразумие, справедливост и разсъдливост, които са частите на общата мирска добродетел. Още по мистичен и без аналогия в познатото до тогава управление е нощния съвет.

Правото е специфична дейност, която Платон сравнява със занаятчийската дейност и професията на лекаря. Тази дейност е контролирана от душевното, то от своя страна в „Закони“ притежава възможност да осмисли и задвижи себе си само. Като предупреждение звучи възможността да бъдат вещи в правния занаят и талантливи хора, невярващи в божественото. Тези хора са считани за най-голямата опасност за обществото, поради своя магнетизъм и привлекателност за останалите. От тук би следвало да заключим, че представата за принципите, върху които трябва да се градят законите е неразривно свързана с идеята за справедливостта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Платон , „Закони”, изд. СОНМ, София 2006г.
2. Платон , „Диалози” том 4, изд. Наука и изкуство, София 1990г.
3. Платон , „Държавата” , изд. Наука и изкуство, София 1975г.
4. Лъчезар Дачев, „История на политическите и правни учения”, изд. София 2001г.
5. Карл Попър , „Отвореното общество и неговите врагове”, изд. Златорогъ 1993г. том 1 и 2
6. Бърtrand Ръсел, „История на Западната философия”, изд. Христо Ботев 1998г.

За контакти:

Веселин Гръцманов, Русенски университет “Ангел Кънчев”, „Юридическия факултет „

Проблеми относно прилагането на закона за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление

Георги Иванов Иванов

Problems concerning the execution of the Law for direct participation of the citizens in the government control and local authorities. These are problems caused by the law makers with adding debatable texts in the law. There are some suggestions for changing the debatable texts in a way which is going to allow the citizens to participate in making important decisions for the nation much rationally. At the moment in Bulgaria for the past 20 years there are no cases in which the government asked the people to decide important questions about themselves. Probably this is not a good statistic about a country which is a member of the European Union.

Key Words: referendum, government, law, citizens, county, local authorities, decision, nation;

Референдум (лат. Referendum – това, което трябва да бъде съобщено) е пряко гласуване, при което цялото население на дадена държава с право на глас трябва да одобри или отхвърли дадено предложение. Референдумът е най-демократичната форма на самоуправление. Оказва се, че референдумът като форма на пряка демокрация съвсем не е чужд на българския народ. България има дълга, но последователна практика в пряката демокрация. През 1909г. е приет Закон за допитване до народа по общинските работи. Съгласно него, някои решения на общинските съвети, преди да бъдат изпълнени, се подлагат на одобрение от народа.

Втори български закон за допитване до народа е приет по време на управлението на Александър Стамболийски. Приемането му има специален повод – този закон отваря път за първия национален референдум, на който народът да определи виновността на министрите от кабинетите на Иван Евстратиев Гешов (1911-1913), д-р Стоян Данев(1913) и Александър Малинов (1918) за обявени и водени войни и за последвалите ги първа национална (1913) и втора национална (1918) катастрофи. Законът постановява допитването да се извърши чрез гласуване с два вида бюлетини: черни и бели. Така се стига до първия национален референдум в България, който е проведен на 19 ноември 1922г. От 926 490 избиратели, участвали в допитването, 647 313 (69.86%) гласуват с бялата бюлетина, 223 587 (24.13%) с черната, а 55 993 бюлетини са недействителни.

Чрез референдум е променена формата на държавно управление в Царство България на 8 септември 1946 г. – България от монархия става Народна Република. Законността на този референдум се оспорва, тъй като, според противниците му, референдумът се провежда в условията на нечуван терор, а резултатите са грубо фалшифицирани от участниците в поставения на власт от СССР т.нар. Отечествен фронт, като при това България в този момент е окупирана от чужда държава, която грубо налага на страната своята политическа система, обществен морал и начин на живот. Тези твърдения, според противниците на референдума, са отхвърляни от тоталитарния комунистически режим и пренебрегвани от неговите привърженици.

През 16 май 1971 г. се провежда референдум за нова Конституция. Преди това е проведена широка обществена дискусия във връзка с основните текстове. Студенти от специалност "Икономика и Организация на туризма" при ВИНС "Д.Благов" от Варна предлагат в текста да се впише, че : "Ръководна сила в обществото и държавата е БКП", което става факт в прословутия член 1. Впоследствие, същата норма се появява и в Конституцията на СССР от 1977 г. В крайна сметка, през 1985-89 г., същите студенти, но вече като членове на Дружество "Нове" от Свищов, настояват този член да бъде премахнат.

Референдумите са често използвана форма в ЕС за вземане на важни решения. Много от държавите-членки след приемането на страната в Съюза са провеждали референдум за членство. Интересен е случаят с Норвегия – 2 пъти тя канди-

датства за член на ЕС, 2 пъти се подписва договор за членство и 2 пъти норвежкия народ чрез проведен референдум отхвърля членството.

ИЗЛОЖЕНИЕ:

В момента в България действа Закон за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление. След обстоен преглед на действащия закон считам, че има доста усложнения на някои текстове и напълно излишни изисквания относно организирането на едно допитване до народа. Да не забравяме, че истинската демокрация е непрекъснат контрол на управляваните върху управляващите, право на взимане на решения директно от суверена. Какво е положението в България? У нас, както и в много от развитите страни, мнозинството от гражданите са разочаровани от политическия живот. Пасивното мнозинство е дало власт на активното малцинство до гласува и да избира политиците. Референдумите са начин да се оживи мнозинството, да се даде алтернатива на разочарованите граждани сами да вземат управленски решения, след като не намират подходящи свои представители за това.

- Чл. 9, ал. 2, т.2 от ЗПУГДВМС относно чл. 84, т.10 от Конституцията: чрез национален референдум не може да се решават въпроси относно обявяването на война и сключването на мир. Смятам, че това е един доста важен въпрос, който вълнува точно народа и би следвало суверенът да може да реши дали страната да бъде въвлечена във война или да сключи мир. В нашата богата история имаме примери, когато управляващите политици докарват страната до национална катастрофа. Както вече споменах в изложението си дотук, това се случва на два пъти – през 1913 и 1918 година, а виновниците получават присъдата си директно от народа след провеждането на първия национален референдум от 19 ноември 1922г.

- Чл. 10, ал. 1, т. 5 – „Предложение до Народното събрание за призоване на национален референдум може да бъде направено от: инициативен комитет на граждани с избирателни права, събрал не по-малко от 200 000 подписа на граждани с избирателни права.”

- Чл. 10, ал. 2 – „Народното събрание приема решение за произвеждане на национален референдум, когато това е поискано от инициативен комитет с подписка, съдържаща подписите на не по-малко от 500 000 български граждани с избирателни права...” Въвеждането на подобни прагове – брой на избиратели, които да се включат в иницираща подписка, е масова практика, така се ограничава възможността от произвеждането на референдуми по несъществени въпроси. Огромната височина на тези бариери обаче няма никакъв смисъл – при прекомерни изисквания, както е в България, на практика се убива идеята за референдум. Високият праг е спиратка за инициативността, той дава предимство на институциите, а не на гражданите. Ако приемем, че страни като България, които от скоро са в Европейския съюз и които тепърва ще разкриват своя демократичен потенциал, трябва да се учат от най-добрите в това отношение, то тогава би било логично да погледнем към Швейцария - страна, която е близка по население до България. За да се внесе предложение до Федералното събрание за произвеждане на референдум, швейцарците трябва да съберат едва 50 000 подписа на граждани с избирателни права. В случай, че се съберат 100 000 подписа на граждани с избирателни права, Парламентът на Швейцария няма думата и е длъжен да насрочи дата за произвеждане на референдум.

- Чл. 13, ал. 5 – „Народното събрание може да редактира, без да променя смисъла на съдържащата се в предложението въпрос или въпроси, както и тяхната поредност.” Неясно е защо е предвидено парламентът да формулира въпроса, на който трябва да се отговори на националния референдум. Хората събират подписка под някакво искане с конкретен въпрос, но накрая депутатите могат да го преформулират незначително.

- Чл. 41, ал. 2 – „Предложението, предмет на референдума, е прието, ако в него са участвали не по-малко от участвалите в последните избори за общински съвет в съответната община и ако с „да“ са гласували повече от половината от участвалите в референдума избиратели.” Не съм сигурен в ефективността на един такъв праг от избиратели, които трябва да са дали мнението си по поставения въпрос. Тук законодателят следва да обмисли добре това условие за действителност на вота, получен от гласуването на един местен референдум. Това условие създава едно затруднение, което едва ли е от полза за упражняването на пряка демокрация. Създаването на пречки като тази, а и на изброените преди това от мен, говори само за едно – страх от собствените граждани – избиратели.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Чл. 1, ал. 2 от Конституцията на Република България прогласява, че държавната власт в нейната цялост произтича от народа и се осъществява от него не само чрез предвидените конституционни органи, но и непосредствено, т.е. чрез формите на пряката демокрация.

Щом Конституцията го изисква, значи трябва да се създадат достатъчно ефективни механизми и процедури, които да гарантират реално пряката демокрация. Действащият закон съдържа цялостна уредба за прякото участие на гражданите в управлението на държавата и общините. За съжаление обаче законовите изисквания за тяхното произвеждане са твърде рестриктивни, особено що се отнася до възможността самите граждани да подемат такава инициатива.

Разширяването на прякото гражданско участие в управлението в съзвучие и с духа и принципите на Конституцията ще допринесе за повишаване на доверието в политическата система и за по-нататъшното утвърждаване и стабилност на демократичните институции. Прякото участие на народа във властта е необходима гаранция за реалността на демокрацията. Капанът при всеки референдум е, че управляващите, които го свикват, често получават отговор, различен от този, който смятат за правилен. И въпреки това е ясно, че проблемите за една държава никога не са идвали от резултатите от референдум, а от начина на управление на съответната страна.

Механизмът на референдума днес е достигнал до географски ширини, за които не само пряката, но дори и представителната демокрация не беше характерна допреди няколко години. Около 3.1 милиона бурундци гласуваха през 2005 година на референдум за нова Конституция, която разпределя по-справедливо властта между двата основни етноса в страната, слагайки край на една от най-кръвавите граждански войни от новата история.

Прозрачността в управлението на държавата и активното използване на пряката демокрация са постижения на демокрацията на ХХ век. През последните 20 години България не извървя сериозни крачки в тази посока. Дълги години комунизмът беше извинение за липсата на истинско народовластие, но и през демократичните години пряката демокрация така и не се случи. Избирателят делегира права на избори, но няма право да контролира народните си представители. А в голямата си част те, народните представители, са определени предварително от партийните централи. Така изборите се превръщат в малък елемент в морето на представителната демокрация. Пред референдумите има и друг проблем освен нежеланието на властта да ги допусне – апатията на избирателите.

Истина е, че избирателната активност и при изборите, и при референдумите пада. Хората смятат, че от тях нищо не зависи. Ниската избирателна активност повдига въпроса за представителността. Гласуването на референдум на малък брой граждани обаче не би трябвало да прави вота по-малко демократичен, по – малко представителен. Основен принцип на демокрацията е, че активно мислещото малцинство би могло да стане представител на пасивното мнозинство. Активните хора,

хората с повече гражданска практика, по-често участват в избори. И това е нормално.

За финал отново ще дам пример с най-добрите в областта на пряката демокрация – швейцарците, които обичат да казват: „Не Швейцария е направила референдума, а референдумът – Швейцария“!

ЛИТЕРАТУРА:

[1] Интернет: Wikipedia.bg, google.bg;

[2] Попов, Г., Пеовска, Е., Иванова, Е., Минков, М., Кратък политически речник.

[3] Цеков, П. Пряката Демокрация. Преглед на историята и практиките. София, 2005г.

За контакти:

Георги Иванов Иванов, Юридически факултет, Русенски университет „Ангел Кънчев, тел. 0883 368 263;

Менителница

Димитър Неделчев Костадинов

ВЪВЕДЕНИЕ

За първа банкова институция може да се счита орденът на тамплиерите. Те извършвали охрана и транспорт на ценности, позволявали разплащане в отдалечени места (примерно одобряване на кредит в Париж и възможност за вземане на монетите в Йерусалим), отпускали заеми (дори на крале), управлявали чужди финансови дела (например френският крал Филип II им възложил да прибират приходите от земите му, докато бил на кръстоносен поход). Орденът вземал такса за всяка услуга, а при смяна на валутата печелел и от междувалутните курсове. За да гарантира абсолютната честност на своите служители, орденът забранявал използването на пари от самите тях – рицар загинал с неотчетени пари в джоба си бивал отлъчен посмъртно от ордена и не му се правело християнско погребение, т.е. бивал обречен на вечно проклетие. Тамплиерите не налагали лихва при никакви обстоятелства, тъй като е била забранена от религията. Орденът на тамплиерите е разтурен от крал Филип IV след масирана клеветническа акция (започнала 1307г.), арестуване на водещите рицари и изтръгване на “самопризнания” след изтезания (продължили години) и с помощта на папа Климент V, който издава за целта папска вула (22.март.1312г.).

След разтурването на ордена на тамплиерите с тяхната дейност (без религиозната окраска) започват да се занимават някои италиански семейства от Флоренция (Перуци, Барди, Ачияуоли). В клоновете на банките им от Кипър до Англия работели само техни роднини. Те предлагали услугите си по панаири и пазари като амбулантни търговци – на разгънати сергии (пейки). От италианската дума за пейка произлиза днешната дума “банка”.

За да се избегнат религиозните проблеми при начисляването на лихва, италианските банкери не давали “заеми”, а сключвали “финансови договори” и не начислявали “лихва”, а давали “менителници” (хартия, на която е написана сума за изплащане и време в което да се изплати). Разширяването на упортебата на менителници и размяната на менителници срещу други менителници, позволило на банкериите да издават менителници в по-голям обем от реално притежаваните пари от тях. Може да се каже, че менителниците са спомогнали за повишаване на оборота и разширяване на употребата на банкнотите.

1. Обща характеристика на менителницата.

Менителницата е ценна книга, писмено нареждане за безусловна плащане. Поради липса на легална дефиниция в практиката е прието под менителница да се разбира безусловно писмено нареждане от едно лице – издател /трасант, наредител/ до друго лице – платец /трасат, акцептант, изпълнител/ да плати на трето лице – поемател /ремитент, бенефициер/ фиксирана сума пари на определен падеж или на негова заповед.

Разпоредбите за менителницата се съдържат в чл. 455 – 534 от Търговския закон.

Менителницата е абсолютна търговска сделка. Тази сделка е едностранна, формална, безусловна и абстрактна. Менителницата е несъдебно изпълнително основание.

Менителницата е конститутивна ценна книга, тъй като правото, което тя материализира, се поражда с издаването и. Това право задължително е облигационно /вземане/ и винаги е за парична сума.

Съществуват 3 теории в кой момент менителницата се счита за издадена:

а) договорна теория – при нея се счита, че не е достатъчно само да се състави менителницата, а трябва да е сключен договор между издателя и поемателя.

б) креационна теория – приема се, че менителницата е издадена в момента, в който се създава този менителен документ (когато се напише менителницата). Следователно самото издаване на менителницата не е достатъчно да се осъществи правопограждащ фактически състав. Необходимо е втори елемент – нейното добросъвестно придобиване.

в) теория на добросъвестното придобиване на менителницата от поемателя – да се предаде на кредитора.

Има 2 особености при издаване на менителницата.

Менителница на заповед на издателя – при нея издателят и поемателят се сливат (И. Иванов нарежда на Г. Георгиев да плати на И. Иванов 15000 лв.). При сключването на сделката при отлагателно условие (тогава като още издателят не се знае кой ще е кредитор) издателят си издава менителница на себе си и после, ще я джирова на кредитора.

Менителница срещу издателя – при нея фигурата на издателя и платеца се покриват (Иван Иванов нарежда на Иван Иванов да плати на Г. Георгиев 15000 лв.).

Менителницата може да се издаде на заповедта на самия издател, както и срещу самия издател /Чл. 457от ТЗ/.

Това не се среща в практиката, защото се използва запис на заповед.

Последици от издаване на менителница.

С издаването и възниква правно задължение по нея единствено за издателя. Той е първият длъжник по менителницата и ако платецът не я приеме (не я акцептира), той си остава единствен длъжник.

Менителницата има шест неразривно свързани характеристики:

- движима вещь
- документ
- кредитно средство
- ценна книга
- сделка
- изпълнителен титул

Менителницата създава правоотношения между три субекта – издател, поемател и платец, като всеки от тях участва в две от правоотношенията. Това обстоятелство и съдържанието на правоотношенията квалифицират менителницата като форма на делегация за задължаване /в гражданското право/ или на асигнация /в търговското право/.

Две от правоотношенията са вътрешни, а третото е външно. Вътрешните правоотношения са основни /каузални/, а външното /менителничното/ правоотношение е абстрактно.

Първото вътрешно правоотношение е между издателя на менителницата и платеца. То се нарича отношение на покритие. По правило по това правоотношение платецът е длъжник на издателя по търговска сделка /например дължи цена на доставена стока/.

Второто вътрешно правоотношение е между издателя и поемателя /ремитента/ по менителницата. То се нарича валутно отношение. По правило по това правоотношение издателят е длъжник на поемателя.

Външното /менителничното/ правоотношение е между платеца и поемателя. То се поражда, ако платецът акцептира /приеме/ менителницата. Външното правоотношение е абстрактно, тъй като платецът не може да противопостави на поемателя /първи кредитор по менителницата/ възражения, основани на двете вътрешни правоотношения /например за забавено или лошо изпълнение, компенсация, новация и др./.

Съществуват различни видове менителници, които се отличават по определени признаци и начини за използване. Някои от видовете са:

- Търговски менителници – Те се издават от фирмите продавачи или износители срещу фирмите купувачи или вносители, и служат като гаранция за погасяването на отпуснатия търговски кредит.

- Банкова менителница – При този вид задължението за плащане се поема не от купувача на стоката, а от банката акцептант.

- Документарни менителници – Купувачът получава от банката комплекта от документи, които му дават правото да се разпорежда със стоката, след акцептиране на менителницата, която е включена в комплекта.

- Бланкова менителница – Това е менителница, в която липсват реквизити, но попълването на тези реквизити е прехвърлено от издателя на поемателя, който може да го прехвърли на последващите приобретатели. За бланкови реквизити се приемат: падеж, място на плащане, ремитент, сума. Бланковата менителница поражда действие не от попълване на липсващите реквизити, а от издаването си.

- Финансова менителница – издават се от една банка срещу друга банка.

- Съкровищни менителници – Те се издават от държавата, т. е. от Министерството на финансите и Националната банка и служат за покриване на бюджетния дефицит.

- Приятелски менителници – Срещу тях няма реално сключени търговски сделки. Тези менителници имат фиктивен характер и се преследват от законите на страната.

- Чиста – не се придружава от документи.

- Домицилирана – Местоплащането е различно от местожителството на платеща.

- Квитирана – С бележка от приносителя, че е платена.

- Поименна – Съдържа в себе си клаузата „не на заповед“ или „на заповед“. Носителят и може да определи поименно следващият приобретател.

- На собствена заповед – Бенефициент е издател на заповедта, с нея издателят нарежда да се плати на него, а не на трето лице.

- Преюдицирана – Менителница, по която не е направен протест. Липсата на протест води до невъзможност да се упражнят регресните искове по нея.

- Прескрибирана – Просрочена менителница, покрита с давност.

- Обратна, дефектна, панаирна, постдатирана, гаранционна и т. н.

2. Форма и съдържание на менителницата

Менителницата е строго формален акт. Тя трябва да е издадена в писмена форма, за да е действителна. Писмената форма е спазена, ако менителницата е съставена ръкописно, компютърно, машинописно или формулярно.

Друго условие за действителност на менителницата е, да съдържа всички реквизити посочени в чл. 455 от ТЗ. Те са:

- наименованието „менителница“ в текста на документа, на езика на който е написан. Не е достатъчно само в заглавието да присъства „Менителница“, трябва този термин да е повторен и в съдържанието на документа. В съдебната практика е прието, че наименованието „менителница“ може да се замества само с „менителничен документ /писмо/“. Никакъв друг термин използван в говоримия език или в счетоводството, като „полица“ или „трата“, може да се вписва в текста.

- безусловно нареждане да се плати определена сума пари. Нареддането трябва винаги да е за плащане на парична сума. Включването на каквито и да е условия във връзка с плащането води до недействителност на менителницата. Паричната сума трябва да е точно определена. Недопустимо е алтернативното посочване на две или повече суми или определяне на сумата чрез долна или горна граница. Определянето на сумата може да бъде словом, цифром или едновременно сло-

вом и цифром, като последното определяне се е наложило в практиката /словом в текста и цифром в горната дясна част на документа/. При различия между двата начина за определяне на паричната сума важи написаната с думи сума. А ако в менителницата сумата е написана няколко пъти с думи или цифри, при различие важи най – малката сума /чл. 460 от ТЗ/.

- падеж. Падежът може да се определи според чл. 486 от ТЗ по четири начина: на предявяване, на определен срок след предявяването, на определен срок след издаването или на определен ден. Менителница, издадена с падежи, определени по друг начин или с последователни падежи, е нищожна. Непосочването на падеж не води до недействителност на менителницата, тъй като тя се смята за платима на предявяване /чл. 456 ал. 2/. Менителница с падеж на предявяване има законоустановен краен срок за предявяване – 1 година от издаването. Издателят може да определи по – къс или по – дълъг срок за предявяване. Джирантите имат право само да съкратят едногодишния срок.

Падежът на менителницата на определен срок след предявяване се определя от деня на приемането и от платеца. Приемането трябва да се датира. Ако приемането е без посочване на дата, се смята, че то е направено в последния ден на срока за предявяване. Отказът за приемане и датиране следва да се установи чрез протест. В този случай срокът се изчислява от деня на протеста.

Падежът може да се определи и като срок след издаване на менителницата. В менителницата трябва да е посочена ясно датата на издаване, което е от основно значение.

Друга възможност е падежът да се определи на точно определена календарна дата /напр. 25.05.2010 г./ или към даден празник /напр. Коледа/. В този случай менителницата трябва да се плати в първия работен ден след празника. В чл. 489 от ТЗ са посочени няколко правила за тълкуване на сроковете по менителницата. Ако падежът е определен на един или няколко месеца след предявяване или издаване на менителницата, тя е платима на съответния ден на дадения месец. Ако в месеца няма съответен ден, падежът е в последния му ден. Ако падежът е определен в началото, в средата или в края на месеца, под тези изрази се разбират първият, петнадесетият или последният ден на месеца. Изразът „половин месец“ се разбира като срок от петнадесет дни.

- място на плащане. В менителницата трябва да е посочено мястото на плащане. Ако това не е направено, менителницата е платима в мястото, посочено до името на платеца, което се смята и за негово местожителство. Посоченото място на плащане може да е различно от местожителството на платеца. Това означава, че менителницата е домицилирана.

- името на лицето, на което или на заповедта на което, трябва да се плати. Ако е физическо лице следва да се запишат пълните имена по лична карта, а ако е юридическо лице, се посочва името по съдебна регистрация или договора за учредяване.

- дата и място на издаването. Непосочването на дата на издаване води до нищожност на менителницата. При изготвяне на менителницата датата и мястото на издаване се записват в горната лява страна на документа. Ако не е посочено място на издаване се смята, че е издадена в мястото, посочено до името на издателя.

- подпис на издателя. Подписът на издателя трябва да е поставен самолично. С него издателят се задължава да плати определена сума на приемателя.

3. Приемане и плащане на менителницата.

Плащането по менителницата се извършва, след като документът бъде предявен за плащане. След приемането на менителницата платецът става главен и пряк длъжник по нея, а издателят се превръща в регресен длъжник.

Всеки държател на менителницата, без значение дали е легитимния приносител или 3 - то лице, може да я предяви за приемане. Това е така, защото приемането ползва всеки кредитор по менителницата, тъй като платецът става длъжник по менителницата. Платецът е пряк длъжник за разлика от всички останали, които са регресни длъжници. По принцип предявяването за приемане се прави по адреса или седалището на платеца. Ако менителницата е домицилирана предявяването за приемане трябва да стане по мястото на плащане. Предявяването за приемане е право на приносителя на менителницата.

Предявяването се смята, че включва 2 действия – показване на оригинала и покана да се приеме менителницата. Приемането (акцепта) е едностранна сделка, формална, на платеца, която също като джирото и менителницата трябва да е безусловна – ако приемането включва някакво условие то самото приемане е недействително, но платецът остава задължен според поставеното условие. Няма формални изисквания за приемането, достатъчно е да се напише „приета“ или друг равнозначен израз като „акцептирана“, „съгласен съм да платя“, „не възразявам да платя“ и т.н. Акцептът трябва да се подпише саморъчно от платеца. Подписът на платеца има основно значение, защото ако е положен на лицевата част на менителницата, това означава приемане, независимо, че с думи не е отбелязано нищо. Приемането може да е само за част от сумата. Приемането има реален характер и ако менителницата не се върне на приносителя, тя няма действие. Не е необходимо приемането да е датирано по принцип, това е необходимо, само когато падежът е обусловен от приемането или ако има задължителен срок за приемането. Приемането на два вида менителници трябва да се датира задължително. Това са менителници с даден определен срок след предявяване и с реквизици за предявяване. Отказът да се датира следва да се установи чрез протест, за да се определи падежът, и за да се запазят регресните искове срещу джирантите и издателя.

Предявяването за плащане също включва 2 действия – представяне на документа и покана за плащане. Това положение установено в теорията, на практика търпи корекции. В живота менителничните длъжници не обичат да плащат и се укриват – може да се приеме, че предявяването за плащане, може да се извърши с копие от менителницата.

Предявяването за плащане трябва да се извърши от легитимен приносител на менителницата – последният във веригата на джиратар. Само на него може да се плати валидно.

Ако менителницата е на предявяване, тя трябва да се предяви в срок от 1 година от издаването ѝ. Във всички останали случаи, тя трябва да се предяви на падежа или в един от следващите 2 присъствени дни.

От предявяването започват да текат законни мораторни лихви. Ако менителницата не бъде предявена в тези срокове и не се извърши протест се губят регресните права /в някои случаи и само непредявяването е достатъчно/.

Плащането трябва да се извърши на падежа. Ако платецът плати преди падежа, той носи риска от повторно предявяване на менителницата на падежа. За да се плати валидно са необходими проверки – дали има външно валидна менителница, дали от външна страна веригата на джирата е непрекъсната. Платецът трябва да е добросъвестен, т.е. да не знае, че има проблем с правата на приносителя или да не действа при груба небрежност. Законът допуска частично плащане и кредиторът не може да откаже това частично плащане. Това правило е в интерес на всички кредитори, а не само на този, които предявява менителницата. За да се гарантира

срещу повторно предявяване на менителницата, платецът трябва да извърши 2 действия, за да ограничи възможността за придобиване на менителницата от добросъвестни лица. Ако плаща всички той може: 1) да изиска менителницата и 2) да отбележи плащането (в тази хипотеза не може да има добросъвестни 3 - ти лица). При частично плащане освен тези две възможности може да се иска и разписка от менителничния кредитор.

Ако платецът откаже да приеме или да плати менителницата се прави протест. Протестът поради неприемане освобождава приносителя от извършване на протест поради неплащане.

Протестът се извършва от нотариус по местоплащането или местоприемането. Нотариусът се сезира с писмена молба от приносителя /кредитора/. След това нотариуса предявява протеста на длъжника, с което му дава възможност да направи своите възражения или да даде обяснения, които се отбелязват в протеста.

Протестът има задължително съдържание. Той се състои от пълен препис на документа и трябва да посочва имената /фирмите/ на лицата, в полза на които и против които се протестира. В протеста трябва да се отбележи запитването към длъжника и дадения от него отговор или да се направи забележка, че той не е бил намерен или не е отговорил. При менителнично посредничество следва да се отбележи от кого и за кого е дадено и от кой вид е посредникът. Протестът трябва да съдържа място и дата на извършване и да се подпише и подпечата от нотариуса.

Оригиналът на протеста се предава на приносителя, а в менителницата се отбелязва, че е протестирана. Нотариусът е длъжен да впише в регистър съдържанието на протеста и да издаде преписи от него на заинтересованите лица.

Протестът не е абсолютна предпоставка за реализиране на регресната отговорност. Не е необходимо да се извършва протест при вписан реквизит „без протест“, „без разноски“ или друг равнозначен израз. Такъв реквизит може да включи издателят, джирант или авалист. Ако реквизитът е вписан от издателя, той освобождава приносителя от извършване на протест спрямо всички задължени лица по менителницата. Ако въпреки реквизита менителницата се протестира, разноските се поемат от приносителя. Ако реквизитът „без протест“ е вписан от джирант или поръчител, освобождаването е само за него. За да предяви успешно обратни иски срещу други задължени лица, приносителят трябва да извърши протест.

Менителницата трябва да се предяви за приемане и плащане първо на прякия длъжник /платеца, акцептанта, издателя/. След неприемане или неплащане на менителницата възниква солидарна отговорност на всички задължени по нея лица – пряко и регресно. Приносителят, може да предяви заедно и поотделно исковите си срещу всички длъжници, без да е от значение реда на тяхното задължение. Това право има всяко лице, което е платило менителницата, спрямо лицата, които са се задължили преди него.

Приносителят, който е предявил иск срещу един от длъжниците по менителницата, не губи правата си срещу останалите длъжници, включително и срещу тези, които са подписали след този, срещу когото е предявил иска си /чл. 513 от ТЗ/.

4. Прехвърляне на менителницата.

Под прехвърляне на менителница се разбира правно действие, при което титулярът материализира правата си и ги прехвърля на друго лице. Прехвърлянето на тези права може да стане чрез общия способ за прехвърляне на вземания - цесия. Те могат да се прехвърлят и по един специфичен за менителницата метод - джирос (индосамент).

Няколко са особеностите на джиросо, които го разграничават от цесията.

а. За джиросо се изисква писмена форма. То трябва да се запише на гърба на менителницата. Ако гърбът е малък то се записва на лист неподвижно закрепен за менителницата наречен алонж. Другото название на джиросо индосамент, указва, че

то трябва да е на гърба, но според някои автори може да е и на лицевата част. Според проф. Герджиков, бланковото джироско винаги трябва да е на гърба или на алонжа.

б. Единственият реквизит на джироско е подписът на джиранта. Не е необходимо то да е датирано и да се посочва името на джиратара. Може обаче да се съдържа името на приобретателя, ако го има джироско е пълно, ако не – бланково. Бланковото джироско поражда всички права на пълното джироско.

в. Текстът на джироско може да е свободен, но има задължителни изисквания за съдържанието. Джироско трябва да е безусловно, но ако има условие, то джироско е действително, а условието не поражда действие. Джироско трябва да е за цялата сума, частичното джироско е нищожно.

г. За да породи действие, джироско трябва да е придобито с реална сделка и джиратара да е добросъвестен.

д. Джироско е акцесорна сделка на менителницата, за да породи действие джироско трябва да има формална валидна менителница. При продължително прехвърляне, на менителницата се образува верига от джироско, за да може поредното джироско да породи действие трябва веригата на джирата да е непрекъсната, т.е. всеки следващ джирант трябва да е джиратар по предходното джироско. Ако веригата на джирата е прекъсната джироско не е оригинално придобивно основание, но менителницата може да се придобие на деривативно основание.

е. На последния джиратар могат да се противопоставят само възражения по менителницата /а на цесионера, освен възражения по цесията, могат да му се правят и лични възражения/.

Джироско не е нужно да бъде датирано, датата няма отношение към неговата действителност. Ако ценната книга не премине във фактическата власт на джиратара, той не може да упражнява своите права.

Особеностите на менителничния способ са в две насоки : като юридически факт и като правни последици:

- като юридически факт. Джироско, за разлика от цесията (договор) е едностранно волеизявление, комбинирано с предаване на ценната книга. Страни по сделката са джирант (който прехвърля) и джиратар (който приема). Волеизявлението е само на джиранта.

- като правни последици. Те са групирани в три групи: прехвърлително действие, легитимационно действие и гаранционно действие.

Прехвърлителното действие на джироско се изразява в това, че джиратарът става титуляр на правата по документа, така както те са вписани в менителницата. Няма значение какви са били правата на джиранта (за разлика от цесията, където се прехвърлят правата, които се притежават от прехвърлителя). При менителницата единственото, което трябва да провери приобретателя й е самия документ.

В края на краищата тежестта от невярното попълване на менителницата пада върху едно и също лице, както при цесията - върху ремитента. Но джиратарът има възможността по един бърз начин да събере своето вземане.

Легитимационно действие - чрез така наречения непрекъснат ред на джирата се определя кой е истинският кредитор. Ако менителницата е прехвърлена, то първият поемател вписва името на джиратара, ако последният също я прехвърли - вписва името на втория джиратар и също се подписва. Кредиторът трябва да е вписан като последен джиратар в менителницата. Трябва да има и правилна поредност на прехвърлянето. По обратния път трябва да се стигне до подписа на издателя. Всеки джирант трябва да е посочен от предходния, който трябва и да се е подписал. Ако някъде е нарушено правопримането, последният не може да се легитимира като кредитор.

Гаранционно действие - при менителницата е от значение платежеспособността на джиранта, докато при цесията платежеспособността на длъжника не е от значение. Всеки джирант носи отговорност за плащане пред последния джиратар.

Джиратарът може, ако платецът не приеме или не може да плати, да търси своето вземане от всеки от останалите джиранти. Той разполага с голям брой длъжници.

Менителницата може да се джирова на платеца, на издателя или на всяко друго задължено по менителницата лице. Тези лица могат да джирова менителницата отново /чл. 466 от ТЗ/.

Джирото трябва да е безусловно. Вписаното условие трябва да се счита за написано.

Чрез джиро се прехвърля цялата сума по менителницата. Частичното джиро е нищожно.

Има различни видове джиро:

При пълното първо джиро се посочват дотогавашният собственик и новия. Това джиро се изразява с фразата “Вместо на мен, на заповедта на...”

При бланковото джиро дотогавашния бенефициент вписва своето име и се подписва, с което се дава възможност името на новия собственик да бъде нанесено в последствие. Това джиро предава известна гъвкавост на документа, но и крие в себе си опасност от загубване или кражба. Когато джирата запълнят гърба на полицата, а тя трябва да бъде прехвърляна по нататък, към нея се прикрепва допълнителен лист –алонж, който да послужи за продължаване на джированията. За да се избегне възможността за фалшифициране, първото джиро от полицата се полага върху алонжа. Освен това на лицевата страна на алонжа се вписват всички задължителни реквизити от полицата.

Ако джирото е бланково, приносителят може да: попълни празното място със своето или с името на друго лице, джирова менителницата бланково, предаде менителницата на друго лице без да попълва празното място или без да я джирова.

Квалифицираното джиро съдържащо текст “без отговорност” освобождава от регресна отговорност.

При ректа джирото се забранява по нататъчно прехвърляне на правата по полицата. То съдържа израза “платета на ..., но не и на негова заповед”. Ако все пак менителницата се джирова, джирантите след посоченият текст губят правото на регрес срещу предшествениците си. Когато издателят е написал в менителницата думите “не на заповед” или друг равнозначен израз, менителницата се прехвърля по реда за прехвърляне на вземанията. Трябва да се отбележи, че менителницата може да се джирова на платеца, на издателя, или на всяко друго задължено по менителницата лице, като те могат да я джирова отново.

Заложно джиро – менителницата се залага и изпълнява функцията на гаранция.

При джиро с уговорка /за събиране, за инкасо, по пълномощие/ или друг израз, който означава упълномощаване, приносителят може да упражни всички права по менителницата, но може да я прехвърли само с джиро по пълномощие. С пълномощното или прокура - джиро се нарежда на притежателя да инкасира сумата. Той няма право да продължава веригата от по-нататъчни джиро. Това джиро има обикновено следният текст “Вместо на мен за инкасо на заповед на....” може да се посочи инкасиращия институт.

С джиро за инкасиране, собствеността на менителницата не се прехвърля, а само се упълномощава някоя банка да събере сумата за сметка на притежателя на менителницата.

Джирото придава на менителницата абстрактност и формалност и осигурява лесна и без проблемна смяна на бенефициентите. Без тази особеност менителницата би била само едно гражданско задължение и не би имала това значение за междуфирмения и международния платежен оборот. Менителницата може да се джирова и след падежа, но последният кредитор няма право да търси правата си по пътя на регреса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Менителницата е удобно средство за плащане за купувача, защото той има възможност чрез нея фактически да отсрочи плащането си до настъпването на падежа. Тя също дава възможност плащането да се извършва в страната на купувача, без да е необходимо той да превежда суми в чужбина или да пренася пари на далечни разстояния, при международни сделки. Опасенията на продавача за използване на менителницата са основателни, понеже до настъпването на падежа, някои купувачи могат да станат неплатежоспособни. Нежеланието на купувача да изплати менителниците произтича от това, че нерядко те се продават на паричния пазар с голям процент скonto. Това злепоставя купувача, който е акцептирал менителницата, защото продажбата ѝ с голямо скonto означава недоверие към платежоспособността на купувача. За да защити интересите си, търговецът, трябва да се стреми в договора да се залага уговорката акцептираните от него менителници да бъдат съхранявани в банка или нотариус. Малко са и подготвените специалисти запознати с тънкостите на менителницата. Ангажирането на няколко лица по тези сделки, ги усложнява и поражда съмнение за коректността на всички по веригата от джиранти. Всичко това обаче плаши ръководителите на фирми в България и те по - рядко ползват менителницата в своята практика. Те предпочитат по – опростени форми, като запис на заповед.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Проф. Георги Стефанов, Търговско право, В. Търново, 2005 г.
2. Проф. Мария Павлова, Записът на заповед и менителницата, София, 1998 г.
3. Проф. Огнян Герджиков, Коментар на Търговския закон, Кн. I, София, 2007 г.
4. Поля Голева, Търговско право, Кн. II, София, 2006 г.
5. Проф. Георги Стефанов, Лекции по търговско право, Русе, 2009 - 2010 г.

За контакти:

Димитър Костадинов, Русенски университет “Ангел Кънчев”, „Юридическия факултет”

Приращението – същност и правни последици

Мерлин Мехмед Юдает

Според Закона за собствеността чл. 92 „Собственикът на земята е собственик и на постройките и насажденията върху нея, освен ако е установено друго.”

Чл 93 „Добивът от вещта, като плодове, прираст от добитък, наем и други такива, принадлежи на собственика ѝ.”

Фактически състав на приращението

Фактическият състав на приращението включва три обективни елемента:

1. съществуването на недвижим имот и на движима вещ, които принадлежат на различни собственици.

2. прикрепване на движимата вещ към недвижимия имот.

3. траен характер на прикрепването.

При наличието на тези три предпоставки собственикът на недвижимия имот става собственик и на прикрепената към този имот движима вещ.

На първо място, приращението е възможно само при прикрепване на движима вещ към недвижим имот.

Липсва приращение, когато към една (главна) движима вещ бъде трайно прикрепена друга (допълнителна) движима вещ. В този случай е налице самостоятелен способ за придобиване на собствеността върху допълнителната вещ – присъединяване по смисъла на чл. 97 ЗС. Критерият за разграничаване на главната от присъединената вещ при присъединяването е функционалното предназначение на вещта след присъединяването. В резултат от присъединяването едната от движимите вещи губи своето самостоятелно съществуване като отделен обект на вещни права и се превръща в част от другата, вече съставна, вещ, обслужвайки нейното функционално предназначение. Правото на собственост върху присъединената вещ се погасява, т.к. се прекратява самото ѝ съществуване – тя става част от главната вещ, а, следователно, и притежание на собственика на последната.

Загубването на самостоятелността на присъединената вещ отличава присъединяването и приращението от случаите на превръщане на една вещ в принадлежност към друга, главна вещ. Главната вещ и принадлежността могат да бъдат притежавани от различни лица и да имат различна юридическа съдба. Така например, главната вещ може да бъде продадена без определена нейна принадлежност, ако това е изрично посочено в договора за покупко-продажба.

Присъединяването се различава от приращението с оглед вида на главната вещ. При приращението определяща е винаги земята (недвижимият имот), която „поглъща” собствеността върху всичко, трайно прикрепено към нея. При приращението законът дава възможност, която отсъства при присъединяването. Заинтересуваните лица могат да изключат изрично действието на приращението спрямо определени движими вещи, при което те ще останат притежание на своя собственик дори и след трайното им прикрепване към земята.

Недвижима вещ, към която се приращава, може да бъде земя, но може да бъде и сграда. Тя следва да се включва в определението по чл. 110, ал. 1 ЗС и да е притежание на лице, различно от собственика на прикрепената движима вещ. Когато собственикът на недвижимия имот е собственик и на трайно прикрепената движима вещ, няма да настъпи някакво изменение в собствеността нито спрямо недвижимия имот, нито спрямо движимата вещ, поради което няма да е необходимо и използването на приращението като особен вид придобивен способ. В резултат от прикрепването обаче, движимата вещ ще загуби своята самостоятелност, вещното право върху нея ще се прекрати и тя ще стане част от недвижимия имот.

Това което се приращава, следва да има характера на вещь (да притежава качествата материалност, обособеност, самостоятелност, полезност и достъпност), която е движима (не попада в обсега на дефиницията по чл. 110, ал. 1 ЗС).

Прикрепването на всяка една движима вещь представлява отделно приращение и в случай, че притежава качеството на подобрене на чужд имот, извършен от владеец, по смисъла на чл. 73 и следващите от ЗЗД, нейната равностойност следва да се търси въз основа на самостоятелен иск. Енергията може да се отдава, но не и да се прикрепва, като евентуалното ѝ използване от собственик на определен недвижим имот може да обоснове единствено търсенето на обезщетение поради неоснователно обогатяване.

Правилата за приращение намират приложение, когато прикрепването няма характер на самостоятелна вещь. Прикрепването става част от недвижимия имот и като такава влиза в патримониума на неговия собственик. По този начин, при липса на противна по смисъл законова разпоредба, ще се придобие собствеността например върху речния нанос към един крайбрежен имот, върху попилия в земята дъжд, върху попадналата в имота пръст в резултат от активизирало се свлачище.

Същност на прикрепването

Вторият елемент от фактическия състав на приращението е прикрепването. То се изразява в свързването на движимата вещь с недвижимия имот по начин, при който двете вещи се поставят в определена материална и фактическа общност. Прикрепването може да настъпи в резултат от осъществяването на определено човешко поведение (изкуствено приращение) или от действието на определени природни сили (естествено приращение).

Изкуствено приращение ще е налице при построяване на сграда, изграждане на различни мрежи и съоръжения, засяване на семена. Без значение от вещно правна гледна точка остава и въпросът за начина, по който прикрепването се отразява върху стойността на недвижимия имот. Ако приращението е намалило стойността на недвижимия имот, неговият собственик ще придобие прикрепеното, но ще може да предяви негативен иск за премахването му, обективно съединен с иск за обезщетяване на причинените от прикрепването вреди. Ако обаче прикрепването е довело до увеличаване на стойността на недвижимия имот облигационните отношения между страните следва да се уредят в зависимост от това кой е извършил прикрепването и какво е било отношението на собственика на земята към този факт. Ако прикрепването е извършено от трето лице, то може да носи деликтна отговорност, като неговото задължение спрямо собственика на недвижимата вещь следва да се намира в условията на несъщинска солидарност със задължението на собственика на земята да възстанови настъпилото в негова полза в резултат на прикрепването неоснователно обогатяване. Така, собственикът на прикрепената движима вещь ще разполага с две алтернативни възможности – да търси обезщетение за непозволено увреждане от лицето, извършило прикрепването, или да търси възстановяване на настъпилото неоснователно обогатяване от собственика на недвижимия имот. Ако третото лице изплати паричната равностойност на движимата вещь в полза на нейния бивш собственик, то ще има право да търси обезщетение за неоснователно обогатяване от собственика на недвижимия имот.

При естественото приращение прикрепването на движимата вещь към недвижимия имот е резултат от действието на природните сили, включително резултат от настъпили бедствия и катаклизми. Налице е естествено приращение при нанос (в полза на собственика на имота, към който са прикрепени носените от водата материали), при сливане на земни маси (в полза на собственика на имота, на територията на който са пренесени свлечените земни маси), при оттегляне на водата на воден басейн (придобиване на новопресушената земя в полза на собственика на крайбрежния имот), както е при промяна речното корито.

Трайност на прикрепването

За да е налице приращение по смисъла на чл. 92 ЗС, не е достатъчно налицето на прикрепване на една движима вещь към чужд недвижим имот – необходимо е то да бъде трайно.

Общ критерий за определяне на трайността на прикрепването може да се търси с оглед последиците от отделянето на прикрепената вещь. Възможно е да се твърди, че движимата вещь ще е трайно прикрепена, ако отделянето ѝ ще доведе до увреждане на недвижимия имот. С оглед възможността на собственика на движимата вещь да търси обезщетение след приращението въз основа на неоснователно обогатяване, е по-справедливо да се признае траен характер и на прикрепването, при което отделянето на вещи няма да доведе до увреждането на недвижимия имот, но ще увреди самата прикрепена вещь. Така, трайно прикрепване ще е налице, ако в резултат от отделянето стойността на която и да е от новообразуваните вещи е по-малка от стойността на тези вещи преди прикрепване.

Функционален критерий – прикрепването ще има траен характер, ако в резултат на отделянето ще се възпрепятства използването на недвижимия имот или на прикрепената движима вещь съгласно тяхното предназначение. Посочените два критерия не се изключват взаимно, а следва да се прилагат кумулативно. Във всеки конкретен случай трябва да се преценяват последиците на отделянето, както с оглед настъпващото изменение в стойността на вещиите, така и с оглед на възможността за използването им съгласно тяхното предхождащо прикрепване.

Според действащото българско законодателство трайно прикрепеното към земята може да бъде обект на самостоятелно право на собственост при налицето на валидно учредено право на суперфиция и то, след като сградата е построена в груб строеж.

Трайно прикрепеното по правило става част от недвижимия имот и като такава не може да бъде самостоятелен обект на вещи права (като например засятите в имота растения, трайно прикрепени строителни материали). Законът е предвидил и изключение от това правило в случаите на изграждане на сграда в груб строеж.

Отграничения – приращение и добиви

Добивите от една вещь са ползите, които нейният собственик може да извлече от или по повод на нея. Те могат да се разделят на естествени плодове и граждански плодове и прираст (увеличаване на теглото на животните в резултат от протичащите в тях естествени биологични процеси). До настъпването на вещноправни последици може да се стигне едва при отделянето на естествените плодове от вещица – майка, като в този случай законът постановява, че собственикът на плододаващата вещь е и собственик на отделените от нея плодове. При добивите липсва приращение, тъй като или въобще не настъпва вещноправна промяна, или такава настъпва, но не вследствие от трайното прикрепване на една движима вещь към чужди недвижим имот, а в резултат от отделянето на една движима вещь от плододаващ недвижим имот.

Присъединяване

Приращението следва да се отграничава и от присъединяването.

Действие на приращението

Автоматично действие – за да произведе приращението своето действие не е нужно извършването на каквото и да е било волеизявление от страна на собственика на недвижимия имот. С трайното прикрепване на една движима вещь към чужд недвижим имот, тя прекратява самостоятелното си съществуване и става част от недвижимия имот, към който е прикрепена, съответно става собственост на собственика на този имот.

Необратимо действие – веднъж придобил правото на собственост върху прикрепеното, собственикът на недвижимия имот няма да го загуби при отделянето му, независимо от това поради каква причина настъпва това отделяне. Възможно е

прикрепеното впоследствие да бъде отделено от недвижимия имот под действие на природни сили или в резултат от извършването на определено човешко поведение.

Правни последици на приращението

Тъй като придобиването на правото на собственост върху определена вещь от едно лице е основание за прекратяването на правото на собственост на предходния ѝ притежател, в резултат от действието на приращението вещните права върху прикрепената движима вещь се прекратяват. За разлика от вещните, облигационните права, съществуващи спрямо прикрепената движима вещь, имат относително действие само между страните по съответното облигационно отношение, поради което по правило не са противопоставими на трети лица, включително и на собственика на недвижимия имот, към който вещта е трайно прикрепена.

Правен режим на приращението

Ако нищо не е уговорено, приращенията следват юридическата съдба на недвижимия имот.

Приращението и съпружеската имуществена общност

Приращението намира специфично приложение при прикрепване на движими вещи към недвижим имот по време на брака. Когато те са прикрепени към имот, представляващ СИО, не възникват проблеми от вещноправно естество, тъй като прикрепването се подчинява на СИО.

Право на премахване на прикрепеното

Собственикът на недвижимия имот може да иска както премахване на приращението за сметка на извършилото го лице, така и обезщетение за причинените му вреди.

Изключване действието на приращението

Изключването на действието на приращението е възможно, ако това е установено в самия закон. До своеобразно последващо изключване на действието на приращението се стига при прехвърлянето на право на собственост върху сграда, при прехвърлянето на право на собственост върху сграда, притежавано до този момент от собственика на земята върху която тя е построена.

ЛИТЕРАТУРА

„Въпроси на българското вещно право” – Стоян Ставру;

За контакти:

Мерлин Юдаев, Русенски университет “Ангел Кънчев”, „Юридическия факултет”

Владение, придобито въз основа на предварителен договор-същност и правни последици

Миглена Маринова Добрева

Domain acquired based on preliminary contract - nature and legal implications

Key words: possession, preliminary contract, necessity expenses, usefully expenses, expenses for fruits, claim, lien, an action of protection possession, announcement of preliminary contract for final contract.

ВЪВЕДЕНИЕ

Вещните права дават възможност на своя носител да упражнява непосредствена власт върху вещите. Така собственикът владее, ползва и се разпорежда със своята вещ. Той упражнява тези правомощия, защото законът му ги признава и гарантира, защото има право да ги упражнява. Но има случаи, когато лице, което няма вещно право, фактически упражнява съдържанието на това право. Такова е положението на крадеца или на лицето, което е намерило чужда, изгубена вещ. Тези лица фактически имат вещта, те я държат, ползват, могат да се разпореждат с нея като я продадат, подарят, изоставят. Те фактически упражняват съдържанието на едно вещно право, което не притежават, а истинският собственик има такова право, но фактически не го упражнява. Едно е правното, друго е фактическото положение над вещта.

Лицето, което фактически упражнява съдържанието на едно вещно право, наричаме владелец. При владението не се поставя въпрос за субективни права, то е факт, фактическо отношение между хората по повод на вещите. Още в римското право се давала закрила на владението като факт, урежда го и българският Закон за собствеността в чл. 68-76.

Легалното определение на владението е в чл. 68 от Закона за собствеността: "Владението е упражняване на фактическа власт върху вещ, която владелецът държи лично или чрез друго като своя". От тук могат да се извлекат основните признаци на владението: обективен и субективен.

Външен, обективен признак е упражняването на фактическа власт върху вещ, това е корпусът (corpus) на владението. Владелецът упражнява пълна власт върху вещта, като изключва възможността други лица да въздействат върху нея.

Субективен признак на владението е намерението (animus) на владелеца, това означава, че владелецът се смята или иска да стане собственик или носител на друго вещно право. Намерението е факт от душевния мир на човека, който трудно се доказва. Ето защо чл. 69 от Закона за собствеността въвежда презумпцията: "предполага се, че владелецът държи вещта като своя, докато не се докаже, че я държи за друго". Презумпцията е оборима, тя трябва да се обори от заинтересованите лица, като докажат, че владелеца държи вещта като своя.

Двата минимално необходими признака, на владението трябва да съществуват едновременно, за да е налице владение. Владението трябва да е постоянно-владелецът изразява трайна воля да държи вещта за себе си, като се противопоставя и търси защита срещу действия на други лица върху определената вещ. Владението трябва да е непрекъснато. То се прекъсва с изгубването му в продължение на 6 месеца. Владението трябва да е несъмнено. Съмнително ще е ако не могат да се установят неговите съществени признаци. Трябва да е спокойно- когато не е установено по насилствен начин. Трябва да е явно, ако не е установено по скрит начин и всеки може да разбере, че се упражнява фактическа власт с цел да се свои вещта. Предмет на владение могат да бъдат всякакви движими и недвижими вещи и вещни права, независимо в чия собственост се намират.

Владение, придобито въз основа на предварителен договор е един особен случай, предвиден в чл. 70, ал. 3 от Закона за собствеността. С предварителния договор едната или двете страни се задължават да сключат определен окончателен договор. Целта е да се фиксира постигнатото съгласие при наличието на правна или фактическа пречка за осъществяването на целия фактически състав. Правните норми, които уреждат предварителния договор се намират в Закона за задълженията и договорите (чл.19), ГПК и други специални норми. Най-често в практиката предварителния договор като правна фигура се използва при сделките с недвижими имоти и въз основа на него може да се предаде владението върху имота.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Владение, придобито въз основа на предварителен договор- същност

Възможността за придобиване на владение може да стане по няколко начина: с едностранни действия на лицето, което осъществява фактическа власт върху вещта и започва да я държи като своя; придобиване на владение със съгласие на предишния владелец; придобиване на владение чрез друго.

Има случаи, при които може да се придобие владението, без да се придобие веднага и вещното право. Такъв е случаят при владението придобито чрез предварителен договор. С него страните поемат задължение да сключат в бъдеще друг договор. Обикновено предварителен договор се сключва, когато страните имат нужда от по-дълъг период от време до обвързването си с окончателен, с оглед сигурността в гражданския оборот и правната действителност и трябва да бъде сключен от лицата, имащи право да сключат договора, който предварителният подготвя.

Основната класификация на владението го дели на добросъвестно и недобросъвестно. чл. 70 от ЗС дава легално определение за добросъвестното владение. Според него „Владелецът е добросъвестен, когато владее на правно основание, годно да го направи собственик, без да знае, че праводателят му не е собственик или че предписана от закона форма е била опорочена...”. Видно е, че освен основните два признака на владението, чл. 70 въвежда за добросъвестното владение още два. Единият е обективен - владелецът трябва да е придобил владението на основание, годно да го направи собственик, а другият - субективен, владелецът трябва да не знае в момента на възникване на правното основание, че праводателят му не е собственик или че предписаната от закона форма е била опорочена. Всички останали случаи извън хипотезата на чл. 70 се класифицират като недобросъвестно владение. Определението разкрива още, че и добросъвестния, и недобросъвестния владелец се разглеждат от закона като несобственици. Под правно основание се разбира акт, който е годен според действащото право да прехвърли или учреди право на собственост или друго вещно право. Правното основание е обективна предпоставка за добросъвестно владение, то предопределя намерението на владелеца и ограничава вещта, спрямо която се проявяват последиците на добросъвестното владение. Правното основание трябва да е реално съществуващо, да е действително.

Сам по себе си обаче предварителният договор за сключване на окончателен, който прехвърля вещни права или учредява такива, на основание чл. 18 ЗЗД няма транслативен ефект, тъй като закона установява за валидна единствено и само нотариалната форма. Точно на това основание предварителният договор, чрез който се придобива владение върху недвижим имот или ограничено вещно право не е годно правно основание да направи владелеца собственик. Следователно съгласно чл. 70 от ЗС владелецът, придобил владението си въз основа на такъв договор, не е добросъвестен. Закона за собствеността с цел да защити този вид владелци, е поставил тяхното владение под един малко по-особен режим, съдържащ се в хипотезата на чл. 70, ал. 3 от ЗС. Към владението придобито въз основа на предварителен договор (като недобросъвестно) законодателят е прикрепил последиците на добро-

съвестното владение. Изключение само прави възможността владелецът да придобие собственост по реда на кратката придобивна давност (чл.79 ал. 2). Той придобива това право по общия ред на чл. 79 ал. 1 – с изтичането на 10 годишна давност. Владелецът по предварителен договор може да се ползва от вещта, както и да придобива плодовете ѝ, т.е той става техен собственик. чл. 71 обаче поставя едно ограничение свързано с тези последици. Владелецът има правата, които той му установява, но до предявяване на иска за връщането ѝ. ал. 1 на чл. 72 дава право на добросъвестния владелец да иска сумата, с която се е увеличила стойността на вещта вследствие на тези подобрения. Това увеличение се определя към деня на постановяване на съдебното решение. Сумата, която владелецът по предварителен договор може да иска на основание чл. 72, ал. 1 е разликата между стойността на подобрения имот и стойността, която същият имот би имал към същата дата, ако тези подобрения не бяха направени. ал. 2 на същата разпоредба говори за необходими разходи. Право на вземане има както добросъвестния, така и недобросъвестния владелец. ал. 3 на същата разпоредба дава и още една защита на владелеца придобил владението си чрез предварителен договор. Той има право да задържи вещта докато му бъдат изплатени подобренията и необходимите разноски. Тази възможност се нарича право на задържане.

Правната норма изрично признава на недобросъвестните владелци някои права на добросъвестните. По този начин недобросъвестните не се фингират за добросъвестни, не се приравняват изцяло с добросъвестните владелци, а придобиват само някои техни права. В случая, при който имаме владение, придобито въз основа на предварителен договор, владелецът, придобил владението от собственика на имота, съгласно чл. 70, ал. 3, има правата на добросъвестен владелец по чл. 71 и 72, но няма правата на добросъвестния по чл. 78 и 79, ал. 2. За да може владелецът, придобил владението чрез предварителен договор да се възползва от правата по чл. 71 и 72 е нужно:

Трябва да е налице предварителен договор, който трябва да бъде действителен. Необходимо е договърът да е сключен в предписаната от закона форма, която е писмена, когато окончателния договор трябва да се сключи в нотариална или в нотариално заверена форма. Предварителният договор трябва да има за предмет сключване на окончателен договор за прехвърляне или учредяване на вещни права.

С предварителния договор трябва да е уговорено предаването на владението от продавача на купувача, и то да е наистина предадено, връчено. Купувачът трябва да упражнява владението лично или чрез друго.

Предварителния договор трябва да е сключен със собственика на имота, а не с мним собственик. Субективната добросъвестност на купувача, който смята, че се договаря със собственика, е без значение.

Достатъчно е да липсва едно от посочените три изисквания, за да не може владелецът да се възползва от правата на добросъвестния владелец. Възможно е окончателния договор да не може да се сключи по обективни причини, напр. отчуждаване на имота. Съдебната практика приема, че обективната невъзможност за обявяване на един предварителен договор за продажба на недвижим имот не лишава купувача от правата по чл. 70, ал. 3 ЗС.

Макар и владелецът по предварителен договор да е недобросъвестен, от обективно и субективно гледище той превъзхожда добросъвестния владелец. Добросъвестния владелец не владее въз основа на правно основание, годно да го направи собственик, но предварителния договор дава право на купувача да води иска за сключване на окончателния договор и с влизане в сила на решението на съда договърът се счита сключен - чл. 19, ал. 3 ЗЗД. Следователно владелецът по предварителния договор владее на правно основание, което при определени предпоставки може да го направи собственик.

В отношенията между собственик и купувач - владеец по предварителен договор, законът с пълно основание създава засилена закрила на купувача - владеец. Продавачът може да развали предварителния договор или да продаде с окончателен договор същия имот на трети лица. През време на владението си купувачът използва имота, събира плодовете от него, прави подобрения и пр. Крайно несправедливо би било при разваляне на договора или при продажба с окончателен договор на трето лице, купувачът по предварителния договор да трябва да бъде третиран като недобросъвестен владеец - да връща плодовете, които е могъл да събере, да получи за подобренията по-малката сума измежду разноските и повишената стойност на имота. В името на справедливостта и за да гарантира купувача - владеец по предварителния договор, Законът за собствеността му дава засилена защита.

Права на владееца за направените от него разноски върху чуждия имот

Глава седма на закона за собствеността, озаглавена „Владение“, се състои от 9 члена, а 4 от тях са посветени на уреждане отношенията между собственика и владееца за направените от последния разноски във връзка с вещта - чл. 71-74.

Владеецът упражнява фактическа власт върху вещь, която държи като своя. Той ползва вещта като собственик, използва полезните свойства на вещта и събира плодовете, които тя дава. За да може обаче да се ползва една вещь, за нея трябва да се правят разходи. Според вида на вещта тези разходи са различни - за поддръжане, за текущ и основен ремонт, за гориво, в някои случаи за храна, в други - за суровини и материали. Владеецът, както и всеки собственик, е заинтересуван да използва вещта по - ефективно, за да може по - добре да задоволява потребностите си. Често това го кара да прави такива разходи за вещьта, чрез които единствено той може да осигури по – доброто ѝ използване. Така владеецът извършва постройки или надстройки, той пристройва към заварени сгради, а може да прави посеви и насаждения. От тях той получава добиви. Наистина владеецаът не е собственик, но той знае, че може да стане собственик, чрез придобивна давност. Владеецът е изразходвал средства, вложил е собствен труд и материали, наемал е коли, работници и пр. В следствие на това собственикът се е обогатил, а владеецът се е обеднил, защото за разходите не получават еквивалент. Гражданското право не допуска неоснователно обогатяване на едни за сметка на други. Нарушено е имущественото равновесие между собственика и владееца: владеецът строи за себе си, а друг става собственик, а собственикът без да строи увеличава имуществото си. Правото не търпи неоснователното обогатяване и затова урежда отношенията между собственика и владееца.

Отношенията, които се създават между собственика и владееца, могат да бъдат вещноправни и облигационноправни. Те са вещноправни, когато се отнасят до придобиването на плодовете, до придобиването на собственост по давност или въз основа на добросъвестно владение за движимите вещи, до защитата. Но тези отношения са облигационноправни, когато не засягат вещните права, а имат за предмет личните отношения между собственика и владееца, няма договор, за това са извъндоговорни. Владеецът дължи обезщетение на собственика, ако е увредил вещьта или го е лишил от добивите на вещьта. Собственикът на свой ред дължи обезщетение на владееца, ако в резултат на действията на последния се е увеличило имуществото му.

Фактически състав на правата на вземане на владееца. Видове разноски.

За да се породи вземането на владееца, необходимо е да са налице две предпоставки: да са направени от него разноски за вещьта и вещьта, съответно подобренията да съществуват при предявяване на вземането. Само едновременната

даденост на тези две условия дава право на владелеца да търси обезщетение за направените разноски.

Първото искане е да са направени разноски за вещта. Под разноски трябва да се разбира извършването на парично оценени разходи. Разноските могат да бъдат направени в пари, в натура, в труд. Те могат да бъдат направени със собствени или със заети средства. Всичко онова, с което е намаляло имуществото на владелеца и е отишло за вещта, поради което се е увеличило имуществото на собственика, има характер на разноски. Паричната оценимост на разноските е нужна, за да може да се определи обезщетението за тях, защото винаги обезщетението на владелеца е парично. Обезщетение в натура не може да се присъди на владелеца от съда. Меродавно е дали има намаление на имуществото на владелеца и увеличение на имуществото на собственика. За една вещь могат да се направят няколко вида разноски. Според ЗС разноските биват три вида — необходими, полезни и разноски за плодовете. Критерият за разграничението е ползата от разноските за вещта.

Необходими разноски (*impensae necessariae*) са тези, без извършването на които вещта би се повредила или погинала. Необходимите разноски са условие за запазването на вещта за нейното използване. Извършването на тези разноски причинява по-голяма загуба на собственика, следователно извършването им предотвратява настъпването на тази загуба. Самият термин „необходими“ показва, че е налице обективна наложителност за извършването им, следователно не става дума за някаква особена грижа или старание на владелеца, за желание той да вложи труда си, за да може да търси неговата равностойност. Необходимите разноски трябва да се направят, ако се желае запазването на вещта. Но необходимите разноски не съставляват задължение за извършването им. Както владелецът, така и собственикът не са длъжни да направят необходимите разноски - те могат да оставят вещта да се повреди или да погине и за това не носи никаква отговорност. Владелецът не е отговорен към собственика, ако не направи необходимите разноски, а още по-малко собственикът може да бъде отговорен към владелеца за това. Не трябва да се смята, че законът създава задължение за извършването им.

Полезни разноски (*impensae utiles*) или наричани от закона подобрения са тези разноски, които водят до увеличаване стойността на вещта. За да има полезни разноски не е достатъчно само да са направени разноски за една вещь. Необходимо е тези разноски да са се отразили върху стойността на вещта, и то в положителна насока. Не се търси целесъобразност, достатъчно е да се е увеличила стойността на имота в следствие на действията на владелеца. Полезните разноски увеличават ползата на вещта.

Разноски за плодовете са тези, с които се е намалило имуществото на владелеца, за да се осигури получаването на плодове от вещта. За тези разноски се говори в чл. 73 ЗС. Получаването на каквито и да е плодове от една вещь е свързано с разноски. Най-ясно е това положение при естествените плодове - разноски за семена, торове и др., но разноски се правят и за гражданските плодове - наемодателят има разноски за поддържане на вещта в изправност, разноски за данъци, такси и др. разноските за плодовете трябва да се различават от необходимите и полезните разноски. Разноски за плодове са само тези без които плодове не биха се получили. Ясно е, че разноските за плодовете не са свързани със запазването на вещта и затова те се различават от необходимите разноски.

Правни последици от владение, придобито въз основа на предварителен договор

Вземане за необходимите разноски. Вземане за необходимите разноски има както добросъвестният, така и недобросъвестният владелец - чл. 72, ал. 2 и 73,

ал. 2. Необходими са разноските, които се извършват, за да се запази вещта, тези разноски, без извършването, на които вещта би се повредила или би погинала.

Причините, които предизвикват извършването на необходимите разноски, могат да бъдат различни и зависят от самата вещ. В едни случаи причината е самата вещ, напр. животно, на което трябва да се дава храна, иначе то ще умре. В други случаи необходимите разноски може да са предизвикани от оветхването, обикновеното изхабяване на вещта, напр. разноските за ремонт на покрива, за измазване на сградата, за заменяне на изхабените части на леката кола и пр. В тези случаи грижливо трябва да се разграничат необходимите разноски, тези, без които вещта не може да се използва, от полезните, тези, които не са необходими, но ако се направят - увеличават стойността на вещта. Необходими са разноските по препокриването на протеклия покрив, но полезни са разноските по направата на ламаринени обшивки на покрива, поставянето под керемидите на изолационна мушама, подмяна на ламаринен покрив с керемиден.

Третата причина за необходими разноски могат да бъдат различни случайни, непредвидени събития, които повреждат по такъв начин вещта, че е необходимо веднага да се вземат мерки за нейното запазване, напр. градушка изпочупва стъклата, порен дъжд или наводнение подкопава основите на сградата и пр.

Не се поражда вземане за необходимите разноски в следните случаи:

Когато разноските са предизвикани от увреждане на вещта, причинено от владелеца или лице, за което той отговаря. Отстраняването на причинените повреди е задължение на владелеца и той не може да търси обезщетение за тях.

Когато разноските се правят за дребни текущи поправки, свързани с нормалното поддържане и използване на вещта от владелеца. При тези разноски липсва елемента обективна наложителност, освен това те са твърде малки по размер и са неизбежно свързани с използването на вещта, напр. смяна на брера, кран, контакт, боядисване на помещение, разноски по използване на вода и електричество и пр.

Когато разноските се правят, за да може по-добре да се използва вещта, но нито увеличават стойността на имота, нито е необходимо извършването им за запазването на вещта, напр. събаряне на вътрешна преградна стена в едно помещение.

Владелецът, който има вземане за необходимите разноски, трябва да установи обективната наложителност на разноските и размера им. Обективната наложителност е фактически въпрос, преценката за който се прави от съда.

Разноските трябва да са направени по нормирани законоустановени цени. Дължат се само направените разноски - колкото е платено, толкова може да се търси, стига размерът на отделните пера да е законен. Промяната в цените или облагата, която извлича след време собственикът от направените необходими разноски, няма никакво значение за вземането за необходимите разноски. Вземането за необходимите разноски на добросъвестния владелец се ползва с обезпечения, както и вземането за подобренията: добросъвестният владелец има право на задържане върху вещта за тях.

Вземане на добросъвестния владелец за подобренията. „Добросъвестният владелец - разпорежда чл. 72 - може да иска за подобренията, които е направил, сумата, с която се е увеличила стойността на вещта, вследствие на тези подобрения. Това увеличение се определя към деня на постановяване съдебното решение." От посочения текст следва, че собственикът няма право да иска и от добросъвестния владелец унищожаване на подобренията. Но и добросъвестният владелец няма право да си вдигне подобренията - той може да иска за тях само обезщетение.

Размерът на обезщетението е точно определен - увеличената стойност на имота. В процеса няма нужда да се установява размерът на разноските по отделни пера. Съдът се интересува от увеличената като последица на подобренията стой-

ност на имота. А увеличената стойност е разликата между стойността на имота като цяло към датата на постановяване на съдебното решение, и стойността, която същият имот би имал към същата дата, ако извършените подобрения не бяха направени. Рискът от промяната на цените и на търсенето и предлагането се носи от собственика при увеличаването им, и от добросъвестния владеец – при намаляването им. Така, ако без подобренията имотът струва 3000 лв., а с тях 15 000 лв., независимо, че направените разноски са само 9000 лв., добросъвестният владеец има право на обезщетение в размер на 12 000 лв. Но ако без подобренията имотът струва 3000 лв., а с тях 9000, въпреки че за тях са изразходвани 7000 лв., добросъвестният владеец има право само на 6000 лв. обезщетение. Законът е възприел това, което обикновено става, да се увеличават цените на имотите.

Ако направените подобрения погинат и добросъвестният владеец ги възстанови наново, макар че той прави два пъти разноски за едни и същи подобрения и сумирани те могат да надминат повишената стойност на имота, въпреки това добросъвестният владеец има право само на повишената стойност, защото с нея той обогатява собственика.

Размерът на повишената стойност се определя не към момента на извършване на подобренията, а към момента на постановяване на съдебното решение. По този начин се осигурява реалността на обезщетението за подобренията.

Вземане за разноските за плодовете. Както вече се посочи, разноски за плодовете са тези, без които плодовете не могат да се получат, при положение че съществува плододаващата вещ. Разноските за плодовете са необходими за тях разноски, те са обективно необходими.

Право на обезщетение за разноските за плодовете има само недобросъвестният владеец. Добросъвестният владеец става собственик на всички плодове, които вещта дава. От момента на предявяването на иск срещу добросъвестния владеец за връщане на вещта, той става недобросъвестен владеец и ако продължава да държи вещта и събира плодовете, по отношение на тях той се подчинява на единния режим на недобросъвестния владеец, който се съдържа в чл. 73.

Право на задържане. Правото на задържане се урежда в чл. 72, ал. 3: „До заплащане на подобренията и на разноските той (добросъвестният владеец) има право да задържи вещта.“ Текстът е много лаконичен, а той дава едно изключително важно право в ръцете на добросъвестния владеец. В практиката се поставят много въпроси, на които само въз основа на посочения текст трябва да се отговори. Самият текст трябва да се тълкува във връзка с останалите алинеи на чл. 72, за да се разбере, че под „разноски“ се имат предвид необходимите разноски, направени от добросъвестния владеец и уредени в предходната алинея. Няма съмнение, че „той“, т. е. носителят на правото на задържане, е добросъвестният владеец, който е подлогът на изречението и по предходните две алинеи и чиито права са предмет на уреждане в чл. 71 и 72.

Правото на задържане е субективно право на добросъвестния и приравнения на него владеец, признато по съдебен ред, да държи една вещ, върху която са направени необходими разноски или подобрения до заплащането им. През време на задържането не се упражнява владение, а държане, вещта се държи за собственика. Това е правомерно държане, осъществявано въз основа на съдебно решение. Съдът може да учреди правото на задържане-съдебното решение е пораждащият го юридически факт.

Правото на задържане е обезпечително право на добросъвестния владеец-кредитор срещу собственика-длъжник. Това право гарантира добросъвестния владеец за изплащане на дължимото му се обезщетение. Гаранцията обаче се изразява не само в правото да се държи подобрената вещ, във временно отпадане право-

то на собственика да получи държането на вещта, но и в признаване на задържачия на привилегия и превръщане на вземането му в привилегирано. Носителят на правото на задържане има особена привилегия върху задържания имот - чл. 136, т. 4 ЗЗД. Въз основа на нея той може да се удовлетвори предпочитателно от стойността на имота на трето място - след вземанията за разносните по обезпечаването и принудителното изпълнение, както и за исковете по чл. 134 и 135 ЗЗД и след вземанията на държавата за данъци върху задържания имот.

Като гаранционно право правото на задържане има акцесорен характер. То съществува само ако и доколкото съществува право на вземане за подобренията или за необходимите разноски. Ако тези вземания са погасени по давност, отпада и правото на задържане и задържачият дължи връщането на вещта на собственика.

Правото на задържане не е вещно право. То не дава право на задържачия да се ползва от вещта за себе си или да извършва други въздействия върху нея. Правото на задържане е само обезпечителна мярка, затова то не е посочено между вещните права върху чужда вещ, то не се ползва от режима на вещните права по отношение на защитата, от правото на следване и пр. Със загубване на държането на вещта и преминаването ѝ в ръцете на собственика или на друго лице, правото на задържане вече не може да се упражнява и затова то се погасява.

Правото на задържане е лично право на владелеца срещу собственика, а не абсолютно право като вещните права. През време на упражняване на правото си задържачият държи вещта за собственика и му дължи обезщетение за ползите, от които го лишава: той има право да използва вещта безвъзмездно. Освен това той не придобива собственост върху плодовете, които, ако е събрал, дължи да върне на собственика.

Според ЗС правото на задържане за необходимите разноски и подобренията принадлежи на:

Добросъвестния владелец, който, ако е направил подобрения, е наричан в теорията и практиката още и добросъвестен подобрител. Но и без подобрения добросъвестният владелец има право на задържане за необходимите разноски, затова не само подобрителят има това право, както понякога се приема от ВС.

Приравненият към добросъвестния владелец купувач по предварителен договор, сключен със собственика на имота, за подобренията и необходимите разноски - чл. 70, ал. 3 от Закона за собствеността. Правото на задържане обезпечава винаги вземането за подобренията на владелците, посочени по-горе, вземането за необходимите разноски на добросъвестния владелец и на владелеца по предварителен договор при условията на чл. 70, ал. 3 и лихвите върху тези две вземания. Правото на задържане не може да се ползва за обезпечаване на други вземания, освен ако това е предвидено в ЗЗД или други нормативни актове. Правото на задържане не може да се ползва за обезпечаване напр. на вземането за връщане на продажната цена по развален предварителен договор или нотариална продажба.

В чл. 72, ал. 3 се говори само за задържане на „вещта“, във от съмнение е, че това е владяната вещ, а тя се състои от: първоначално владяната вещ, върху която е започнато и продължава владението; подобренията, които са направени върху нея; плодовете, които тази вещ дава.

Необходимо е обаче да се разграничи вещно-правното положение на обекта на правото на задържане от правата на задържачия върху този обект. Собственикът на владения имот става по приращение собственик и на подобренията, а също и на плодовете, като е предявен искът за връщане на вещта. Без да се засяга притежанието на вещта, правото на задържане се простира върху нея, като се упражнява само държане. Но правото на задържане не включва безвъзмездно ползване на вещта до погасяване на вземането. Кредиторът, в чиято полза е признато правото на задържане, има право само да държи вещта и да я ползва като наемател. Упраж-

няващият право на задържане може да прихване вземането си за подобренията и необходимите разноски с плодовете, които е събрал и дължи на собственика.

Според акад. Л. Василев и И. Велинов владелецът може, когато реши да предаде вземанията си, и то с първоначален иск, без да изчаква собственикът да предаде иск за собственост на имота.

От деня, в който са присъдени обезщетенията за разноските с влязло в сила решение, собственикът се намира в забава и дължи лихви върху обезщетението - това следва от чл. 86 ЗЗД. Не е необходимо владелецът да изпраща на собственика отделна покана, нито пък може да се смята, че добросъвестният владелец, който упражнява правото си на задържане, няма право на лихви докато трае правото на задържане. Тъй като владелецът, който упражнява правото на задържане, дължи обезщетение на собственика за времето, през което ползва вещта, със задължение-то на собственика за лихви върху подобренията се постига известно изравняване.

Погасяване по давност на вземанията за необходими и полезни разноски и на правото на задържане. Вземанията на владелците като всички останали облигационни вземания се погасяват по давност, прилагат разпоредбите на погасителната давност. Според чл. 114, ал. 1 ЗЗД давността започва да тече от деня, в който вземането е станало изискуемо - от момента, в който може да се търси вземането, то е изискуемо. Докато владелецът владее имота, погасителна давност за вземанията му не тече. По отношение на разглежданите вземания в сила е петгодишната давност по чл. 110 ЗЗД. Ако на владелеца са присъдени с влязло в сила решение разноски, за тях съгласно чл. 117, ал. 2 ЗЗД започва да тече петгодишна погасителна давност. Упражняването на правото на задържане не е пречка, за да тече погасителна давност. То не я и прекъсва. Основанията за спиране и прекъсване на давността са изброени изчерпателно в чл. 115 и 116 ЗЗД, и между тях не е предвидено като основание правото на задържане. При това положение, ако съдът признае право на задържане в полза на владелеца за събиране на присъдените му разноски, с изтичането на петгодишен срок се погасяват и вземанията, и правото на задържане. Правото на задържане като акцесорно право съществува, докато съществува правото на вземане. Щом се погаси вземането, погасява е и то.

Искове за защита на владението

Иск за защита на нарушено владение (чл. 75 от ЗС) „Владението на недвижим имот или на вещно право върху такъв имот, включително и върху сервитут, което е продължило непрекъснато повече от 6 месеца, може да бъде защитавано срещу всяко нарушение. Искът може да се предяви в 6-месечен срок”. С този иск се защитава владение само на недвижим имот, владение на вещни права върху такъв имот или на сервитут. Владението трябва да е продължило повече от 6 месеца. Искът се предявява само при нарушено владение - с всяко действие с което се отстранява отчасти или напълно фактическата власт на владелеца върху вещта. Ответник по делото ще е всяко лице, което нарушава владението. А предмет на иска е прекратяване на нарушението и възстановяване на владението. Искът може да се предяви в 6 –месечен срок. Срока започва да тече от дена на нарушението, а ако то се е състояло от повтарящи се действия - от последното действие, последното нарушение.

Иск за защита на отнето владение (чл. 76 от ЗС) „Владелецът или държателят, на когото е отнета чрез насилие или по скрит начин движима или недвижима вещ, може в 6-месечен срок да иска връщането ѝ от лицето, което я е отнело. Това не изключва правото на лицето, което е отнело вещта, да предяви иска по предходния член.” С този иск може да се защитава както владението, така и държането. Може да се предявява от владелец и от държател. Нарушението трябва да е извършено по насилствен начин- чрез употреба на физическа сила от нарушителя върху

имота, за да установи власт върху него или по скрит начин, в такова време, по такъв начин и с такива средства, че да не може в момента на нарушението то да стане известно на владелеца. Ответник е всяко лице, което е отнело вещта по насилствен или скрит начин. Иска има за цел преустановяване на нарушението, връщане на владението. Искът трябва да с предяви в 6-месечен срок от момента на нарушението.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По своята правна същност предварителният договор е съглашение, с което страните уговарят съществените условия на друг окончателен договор, чието сключване трябва да последва с изтичането на определен срок, при настъпването на определени обстоятелства или предпоставки.

От дефиницията на предварителния договор (чл. 19, ал. 1 ЗЗД) следва, че той е облигационен и двустранен – всяка от страните по него има задължение да сключи окончателен договор в бъдеще и правото да изисква същото от другата страна.

С предварителния договор се създава едно взаимно задължение за сключване на друг договор, окончателен. Предварителният договор, с който се уговаря продажбата на дадена вещ, няма вещноправен ефект – той не прехвърля правото на собственост или ограничени вещни права върху нея, а създава задължение за страните да сключат окончателен договор за покупко-продажба.

По силата на изричната разпоредба на чл. 70, ал. 3 ЗС, владението, предадено въз основа на предварителен договор се ползва със засилена законова закрила. Без да е добросъвестен владелец, придобилият владението въз основа на предварителен договор се ползва от правата по чл. 71 и 72 от Закона за собствеността, а именно:

- има право да се ползва от вещта и да получава добивите, които тя е дала до предявяването на иска за връщането ѝ;
- може да иска за подобренията, които е направил, сумата, с която се е увеличила стойността на вещта вследствие на тези подобрения;
- може да иска да му се заплатят необходимите разноски, които е направил за запазване на вещта;
- има право да задържи вещта до заплащане на подобренията и на разноските.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Боянов, Г., Вещно право, ИК Авалон, София, 2004;
- [2] Кожухаров, ал. , Облигационно право, книга първа, Софи-Р, 1992;
- [3] Таджер, В., Владение, Софи-Р, 2001.

За контакти:

Миглена Маринова Добрева, Русенски университет “Ангел Кънчев”, „Юридическия факултет”, GSM 0889/015-772, e-mail: megi_dobрева_88@abv.bg

Съдебно-счетоводни експертизи. Същност, значение, проблематика, бъдеще.

Симеон Иванов

Da mihi faktum, dabo tibi jus!

Съдебните експертизи са неразделна част от процеса на правораздаване. Те са въведени за да дадат възможност на Съда да реши правен спор, да достигне обективната истина в наказателния процес или истината в гражданския спор твърдяна от страните, чрез установяването по безспорен начин наличието на конкретен юридически факт. Доказаното наличие на юридическия факт обосновава съдебното решение. Тя се различава от експертизата в досъдебното производство по това, че този вид експертиза служи за мотивиране действията само на органите на досъдебната производство и в никакъв случай не е обосноваваща пряко съдебното решение. Тя може да бъде приета от Съда при хипотезата, при която ответната страна я признае, не оспорва заключенията на експерта и се съгласява със заключенията му. Самооценъчната експертиза може да бъде приета само като твърдение на една от страните по спора. Обратното би нарушило принципа на обективност задължителен за заключението на вещото лице. Справедливо решаване на правен спор, както в наказателното, така и в гражданското, административното, финансовото, данъчното право, и други отрасли на правото често налага използването на специфичните за предмета на спора знания на съдебните експерти. Тези знания са придобити въз основа на научните познания в счетоводно-отчетната дейност на експертите и практическите им способности. Това се отнася в пълен обем за съдебно-счетоводните експертизи. Този тип експертизи са най-често назначаваните в практиката на съдебното производство и то по най-различни дела. В преобладаваща група от гражданските спорове както и в немалък брой наказателни дела, резултатите от съдебно-счетоводната експертиза са ключов фактор за правилността на съдебното решение и при изчисляване реалната стойност на иска. Сложността и спецификата на наказателните, търговските, гражданските и т.н спорове породени от икономическите отношения обществото са основната причина, поради която се налага прилагането на съдебно-счетоводната експертиза.

Този тип експертиза е приложима при търговски и трудови спорове, при банкови и застрахователни, при данъчни и финансови, при спорове за установяване на вреди и пропуснати ползи. И това далеч не изчерпва всички възможни видове спорове в гражданското право за решаването на които, са необходимо прилагането на специфичните икономически знания. Особено важно е значението на съдебно-счетоводната експертиза в наказателния процес при дела за „пране“ на пари, за укрити данъци, дължостни присвоявания, различните злоупотреби с бюджетни финансови средства и средства от Европейската общност. Доказването пред съда на практиката на „фиктивни заеми от физически лица“ или случаите на „спонсорство“ на спортни или „културни“ прояви, злоупотребите с обществени фондове в областта на общественото здравеопазване и държавното обществено осигуряване ще налага използването на този правен институт? С навлизането на новите съвременни технологии и във връзка със свободното движение на стоки и капитали, все повече ще се увеличават и без това големият брой подобни посегателства върху основите на правния граждански оборот и финансовата, данъчната и осигурителна държавна дейност.

Всичко това освен, че нанася тежки вреди върху споменатите по-горе дейности, в повечето случаи директно поразява икономиката на страната и лишава държавата от приходи, жизнено важни за осъществяване на общата държавна политика. В

крайна сметка подобни деяния извършени в големи и изключително големи размери могат да нанесат и нанасят тежък удар върху Националната сигурност на страната.

Може ли да бъдат събрани факти доказващи в едни такива деяния отговорно поведение в отношенията на гражданския оборот без специфичните знания на специалистите в счетоводната отчетност, тази тъй широка област на икономическите отношения в обществото.?

Тук е и мястото на дейността на съдебно-счетоводните експерти, да дадат отговор на въпроси по отчетността, коректното регистриране на икономическите операции, тяхната хронологичност по отчитане и начисляване на данъчните и осигурителните задължения, плащанията и т.н.

Отчитайки спецификата на тази правно-икономическа дейност, каквато е счетоводно-отчетната, съда или страните по съдебния спор търсят установяването на правнорелевантни по процеса факти за потвърждаване или отхвърлянето на повдигнатите твърдения. Съдът като орган, на който Закона вменява правораздаване и забранява отказ от правосъдие трябва дори и да разбира съществуването на предмета на спора, да изясни всички възможни факти релевантни към процеса. Това става с помощта на специалистът-експерт призован да внесе допълнителна яснота, точност и недвусмисленост на фактите отразени чрез счетоводните записи нанесени в счетоводните книги, първични счетоводни документи, технически носители, декларации, банкови и други документи регламентирани в нормативните актове.

Въпросите, на които Съдът търси отговорите чрез съдебно-счетоводна експертиза, това могат да бъдат всички онези въпроси ненамерили своята правна и допустима от закона обособеност в твърденията на страните по съдебния спор. Тези въпроси като правило са свързани с икономическата дейност, с финансови параметри, чието отразяване в пари като основен общ икономически еквивалент са неразривно свързани с предмета по делото. Те могат да бъдат отделни и уникални за всеки правен спор повдигнат пред Съда. Право и задължение на Съдът е да отсъди защита на интересите съобразно Закона и за изпълнението на тази основна дейност в съзнанието на съдебния състав трябва да се създаде онази представа съответстваща на фактическото състояние, независимо от неговата сложност.

Конкретните въпроси на които Съдът търси ясен, недвусмислен и категоричен отговор се отправят към предвидената от Закона фигура на вещото лице – експерт. Тези въпроси Съда формулира в Задача, която става задължителна за експерта. Той става натоварен с намирането на отговорите на въпросите. По тази причина е ясно, че те трябва да са точно и ясно формулирани, изразени недвусмислено, да съдържат конкретност, да посочват целта на експертизата.

Не е за пренебрегване важноста на въпроса за границите на задачата, за да бъде предпазен експерта от излишни проучвания на вече изяснени за съда факти и обстоятелства. Точното и ясно очертаване на тези граници има за цел процесуална икономия, конкретизиране на отговорите на поставените в задачата въпроси, тяхното пълно и коректно формулиране и предпазване на експерта от впускане на изследвания и уточняване на факти, които могат да внесат в съзнанието на Съда погрешни впечатления в общия контекст на нужното за изясняване по делото. Отговорите на вещото лице е необходимо да са в рамките на поставената от Съда задача, да се отличават с правдивост, коректност, яснота при излагането и по същество, да не включват пристрастност. Те не могат да остават впечатление за внушения за вина, презумпция за виновност, или представяне на решение по делото. Тези отговори са за да покажат и изяснят законосъобразността, добросъвестността и точността на отразяваните стопански операции. Вещото лице не е съдебна инстанция и не може да се произнася по въпроси от изключителната компетентност на Съда. Това би било грубо вмешателство в прерогативите на съдебния състав, едно крайно нежелано поведение и като такова то е недопустимо и укоримо. Всяко отклоняване от целите и въпросите поставени в Задача по конкретната експертиза е ненужно и подлежащо

на санкция, като в по-незначителните случаи Съдът може да се ограничи като не вземе предвид такива отклонения. Поставя се обаче въпросът какво трябва да предприеме Съда, ако в експертното заключение са допуснати явни непълноти, несъответствия, не е работено по всички или по някои поставени въпроси или ако някои от тях не са достатъчно добре и изчерпателно изяснени или ако някои отговори и заключения не са напълно законообосновани. Може ли да назначи нова съдебно-счетоводна експертиза.

Познати са много видове съдебни експертизи които можем да класифицираме според вида на юридическите факти, обект на доказване. Те могат да бъдат действия, събития или състояния. Те могат да бъдат определени със срок, вид /технически, медицински и т.н./, важност и т.н. От гледна точка на научно-познавателното им естество те биват: съдебно-медицински, съдебно-химични, съдебно-трасологични, дактилоскопски, съдено-счетоводни, съдебно-икономически, съдебно-технически и т. н. С напредването на технологиите всеки един нов метод за анализ, основан на научно-обоснован метод и опити, доказали се чрез метода на повторемост на резултатите може да стане основополагащ способ на поредния вид съдебна експертиза, например метода на ДНК-тестовите при определяне на бездействието. Съдебно-счетоводната експертиза изучава юридически действия и бездействия с правно значение отразени върху документи, записи известни за сделката.

Основния нормативен акт който третира правната регламентация на съдебно-счетоводната експертиза и мястото ѝ в наказателния процес е Наказателно-Процесуалния Кодекс. Там тя е поставена в Раздел III „Експертиза“ където в чл. 144 са нормативно определени всички случаи при които се назначава тя. Това прави излишно въобще всяко друго определение или становище освен, че и този вид експертиза както и всяка друга впрочем е само и единствено способ за проверка на доказателства. По граждански спорове регламентирането на този вид експертиза е в Раздел 5-ти, Вещи лица, чл. 195-203 от Граждански Процесуалния Кодекс.

Развитието на подзаконовата правна регламентация е свързана с твърде старата Наредба № 1461 от 1975 година на Министерство на Финансите. Основание за издаването ѝ е ПМС №111 от 1975. Причината за издаването на Наредбата касаеща съдебно-счетоводната, финансово-счетоводната, а по-късно и експертизата за оценка на недвижимите имоти, да бъде издадена от Министерство на финансите е изявеното към този момент становище залегнало в ПМС № 111 да бъдат „предадени“ отделните видове експертизи към съответните ведомства. Едно не особено правилно становище според нашето мнение. Друг е въпросът, че Наредба № 1461 достатъчно пространствено и точно разработва и урежда в правилната посока проблемите на съдебно-счетоводната експертиза. Длъжни сме да отбележим, че този подзаконен нормативен акт не е отменен или заменен с друг по-съвършен или отговарящ на развилите се след 1989 година, нови социално-икономически отношения. С Наредбата се регламентира освен всички останали въпроси, които ще засенем по-нататък и създаването на Службите за съдебно-счетоводни експертизи към Министерство на финансите. От 1984 година тези служби преминават към Министерство на правосъдието, без да последва привеждане на нормативната база в съответствие с този факт. През 2002 година последва радикално оттегляне на държавата от съдебно-счетоводната експертиза чрез закриване на въпросните служби. Радикалното действие е обосновано като откриване на път за независимите съдебно-счетоводни експерти, които да не бъдат в положение на зависимост - административна и фактическа. Това отстъпление на държавността е според нас, една поредна умишлена проява на nihilisticния подход в правораздаването и се явява малка подготвителна брънка, от това което се случува в държавата в непосредствено последвалия времеви период. Период с невероятни злоупотреби с бюджетни и европейски средства. Чудовищни по размери и нагlost дължностни присвоения и лично облагодетелстване. Това са много малка част от деянията, по които трябва да се

произнесе или ще се наложи да се произнася, изпадналата в морално-кадрова, институционална, а също не и професионална криза съдебна власт. Ярък пример за това е делото „Марио Николов“ където е излишно да съпоставяме развитието на процеса в Германия и България. Най-вероятно голям е делът в „боксуването“ на делото и на съдебно-счетоводните експертизи изготвени от „независимите“ експерти у нас. Съгласно чл. 35 ал. 1 от Наредба № 1461 за съдебно-счетоводните и финансово-икономическите експертизи, когато заключението е непълно, неясно, погрешно, неправилно, незаконосъобразно, необективно и др., службата не прави поправки в него, а го връща на експерта с указания в каква насока да се извършат проверки или в какъв смисъл да се поправи, измени или да се допълни. Сега това е невъзможно тъй като службата не съществува от 2002 година. Експертизата е част от съдебния процес и има пряка връзка с административната подчиненост на вещото лице от съдебния състав. Веднага можем да формулираме въпроса: Защо бяха закрити съдебно-експертните служби към окръжните съдилища, защото не са независими ли? Такава зависимост имат и сегашните експерти тъй като списъкът им се попълва след произнасяне на комисия, чийто състав законодателят е предвидил подробно. Неотдавна практиката показва казус, в който всички вещи лица - експерти към Бургаския Окръжен Съд направиха отвод и делото по отнемане на незаконно придобитото имущество заведено от Комисията „Кушлев“ срещу известния ръководител на престъпна група разпространяваща наркотици „Митьо Очите“, спря. Това е красноречивата проява на практика, на виждането за „независимостта“ на вещите лица и категорично подлага на основателна критика схващането, че вещото лице замества съда в част от неговата дейност по доказването. В нашата правна теория и съдебна практика е приет принципът „...че съдът не е длъжен да удовлетвори искането на страните по делото, за назначаването на съдебно-счетоводна експертиза, ако счита, че е достатъчно компетентен да се произнесе по определен въпрос“. Едно такова схващане ни се струва определено твърде крайно при развитието на модерните компютърни технологии намиращи приложение в съвременното счетоводство и данъчно производство, във връзка с бъдещото електронно Правителство и постоянно променящата се административна дейност.

Нашата правна уредба не ни дава легално определение за съдебна експертиза и то се налага да бъде изведено от няколко нормативни акта. Закона за съдебната власт в чл. 200а огласява, че експертиза се назначава от органите на съдебната власт за изясняване на обстоятелства по делата, за които са необходими специални знания и умения. чл. 144 ал1. на Наказателно-Процесуалния Кодекс конкретизира, че експертизата се назначава от съдът или органът на досъдебното производство когато за изясняване на някои обстоятелства по делото са необходими специални знания из областта на науката, изкуството или техниката. ал. 2 на същия член определя пет хипотези при които задължително се назначава съдебна експертиза. В чл. 195 ал. 1 на Гражданския Процесуален Кодекс се определят същата необходимост за назначаване на вещо лице по делото.

От всичко това може да се изведе определението, че съдебната експертиза е способ за изясняване на някои обстоятелства по делото когато за това са необходими специални знания и умения из областта на науката, изкуството или техниката, назначен от съда или органите на досъдебното производство в наказателния процес и от съда в гражданския процес. За извършване на експертизата съдът назначава вещи лица – експерти в изследваната област на познанието.

За назначаването на Съдебната експертиза по административни и трудови спорове субсидиарно се прилагат разпоредбите на Гражданския Процесуален Кодекс.

Нормативната уредба указва недвусмислено, че правната допустимост на съдебната експертиза възниква *ex lege*. Инициативата може да е на страна или служебно. ГПК допуска назначаването на експертизата да става по инициатива на страна по делото, като това право възниква и за ищеца и ответника. Това става като страна по делото направи искане пред съда. Съдът не губи правото си на прилагане на служебното начало. Възражение на другата страна на практика е неприложимо при упражняването на това правомощие на съда. Напротив НПК императивно поставява задължение на съда по смисъла на чл. 144 ал. 2.

Нашето определение за съдебно-счетоводна експертиза е, че това е официален анализ на счетоводна информация, изготвен от вещо лице - експерт със специфични професионални познания в областта на счетоводството, на базата на прегледани, разчетени и анализирани счетоводни документи или база данни, изготвен по поставена от съда задача, за да изясни определени правнорелевантни факти и обстоятелства във връзка с правния спор предмет на делото.

Ако направим анализ на това определение можем да изведем следните заключения. Първо, тази специализирана експертиза е способ за доказване признат от закона, като правото на възлагането ѝ е прерогатив на съда и се допуска от съда, което го и официализира. Второ, използват се специални знания по счетоводен анализ на икономическа и друга стопанска информация съдържаща се в първични и други счетоводни документи и база данни /на електронен носител/ даващи възможност да бъдат установени факти и обстоятелства имащи отношение към делото. Трето, този специфичен анализ не е и не може да се разглежда като друга разновидност на одиторската дейност. Отграничаването се налага заради факта, че и одита и експертизата използват знания от областта на счетоводството, но се извършват по реда на различна нормативна база и завършват с изготвянето на различни по вид и процесуална стойност документи. Одиторът изготвя Доклад, а вещото лице – експерт представя Заключение. Четвърто: експертът работи по поставена от съда задача, за да изясни конкретни факти и действия във връзка с предмета на делото. Различен е процесуалния статус, докато одиторът може да бъде привлечен като свидетел по делото и не може да бъде заменян, то експертът може да бъде заменен във всеки стадий на съдебния процес.

От горното определение се налага и изводът, че обектите, от които чрез изследване експерта установява фактите релевантни към делото са главно счетоводни, банкови документи, счетоводни книги и регистри, записвания извършени на електронен носител, декларации подадени чрез информационните системи, бази данни на хартиен и електронен носител. Този широк кръг носители на информация могат да предизвикат и други експертизи без резултатите, от които, експерта може да срещне трудности или да изготви заключения с погрешни изводи. Например почеркова експертиза или информационно-технологична по възстановяване на загубени записи или част от тях на електронен носител. Тук може да споменем важното условие, че съдът не определя кои точно счетоводни документи, книги, регистри и други подобни ще подлежат на изследване. Експертът има свободата да определи именно от кои документи или технически носители може да се извлече полезна информация за нуждите на съдебното производство. В редки случаи вещото лице получава указания за конкретните обекти на за изследване. В същото време експертът за по-пълно изясняване на фактите подлежащи на изследване може да поиска и да пристъпи към насрещна проверка, като това става в рамките на задачата.

Предметът на една съдебно-счетоводна експертиза се състои най-напред от поставените на експерта задачи за изследване на съответния обект. И тези въпроси трябва да отговорят на някой основни изисквания. Да са свързани с изясняване на доказателства, факти или обстоятелства по конкретното дело предмет, на които може да се отговори само с помощта на специфичните за счетоводството знания. Да са формулирани ясно, без двусмислие и да са конкретни. Да са от професионалната

област на експерта изключваща юридически квалификации. Всичко това поставя високи изисквания към формулирането на въпросите като освен всичко те трябва да се подчиняват на изискванията за съзнателност, всестранност и обективност.

Безусловно разпоредбите на Закона за счетоводството дават възможност в стопанските организации да има други вътрешни нормативни актове от административен характер, които да са свързани с пряката организация на счетоводната, счетоводната и касова отчетност, отчетността на материално-отговорните лица, дълготрайните материални активи, стокowo-материалните ценности и вътрешната одитна дейност. Тези вътрешно-административни разпоредби обикновено отразяват вида на упражняваната икономическа дейност, и естествено е спецификата например на корабния транспорт, външната търговия, транзитирането на енергия и енергоносители, строителството и т.н. да влияят пряко на формата и съдържанието на различните първични документи, регистри, методи на счетоводно-отчитане, използваните програмни продукти и други. За изпълнението на една съдебно-счетоводна експертиза трябва да се вземат предвид както общите методи така и частните такива съотнесими към конкретния казус, към конкретния съдебен спор.

Тя се изпълнява чрез прилагане на методички общи за всички видове експертизи основаващи се на утвърдени действия от практиката. Невъзможно е да си представим извършването на съдебно-счетоводна експертиза без документите да бъдат огледани с цел установяване на тяхната цялост, физическо или химическо въздействие, начинът на изготвянето им, хронологията на издаването им или изготвянето им, наличието на всички предвидени от закона реквизити, спазването на принципа на хронологията, коректността. Важно е да се провери наличието на поправки, зачертавания, нанесената дата дали е коректна, дали документите са взаимосвързани и реално ли са извършвани описаните и осчетоводени стопански операции. Последното най-ефективно се установява чрез извършване на поредица от насрещни проверки при контрагентите по сделките или някои държавни институции, например Агенция „Митници“. Тези насрещни проверки се състоят обикновено в преглед, сверяване на счетоводната документация, засичания на наличности от определени видове материално-стокови ценности.

Познаване на специфичните особености на всеки отрасъл в икономическата дейност е задължително, за извършване на съдебно-счетоводната експертиза, но едва ли е достатъчно без изучаване на различните регламентиращи документи за всяко направление в отделните отрасли. Малък преглед би показал огромните разлики например в сферата на машиностроенето. От една страна те са различни за направлението на производството на машините за хранително-вкусовата промишленост и на агрегати и механизми с възможна двойна употреба и пр. Тези документи не могат да бъдат напълно еднакви в един отрасъл, както е в строителството, например в пътното строителство и строителството на сгради, или пък тунелостроителството в областта на железопътния транспорт. На първо време експертът се нуждае от общи познания за технологичния процес, за разходните норми и специфики на труд, за специфичните материали използвани в процеса. Тук е важно да бъдат изучени предварително всички правоотношения между контрагентите, предприятията и подотчетните лица, наредбите, правилниците и заповедите за извършване на инвентаризации, вътрешен одит и ревизии. Да се изучи и отчете спецификата на бракуване и унищожаване на негодните материални активи /например скрития кофраж който остава под бетона при някои видове подземно строителство/. Наличието, организацията и отчетността на приобектовите складове. Използването, съхраняването, използването и отчетността при взривните материали при работата и бораването с тях, при бракуването им. В други случаи се изследват въпросите с транспортните и производствените фирми, като се отчетат специфичните условия за реално реализираните фирми и отчетените. Важен е реално получения рандеман от стоки при преработка на заготовки и материали. Пред експертът стоят и множество проблеми отна-

сящи се до отчитането на настъпилите застрахователни събития, на транспортните и други разходи по придобиване, необходимостта от поддържането на определен списък и количества от конкретни материални запаси. Цените им на придобиване и т.н. /например делото „Топлофикация“/.

Нередки са случаите на нарушения в кешовите плащания, преводните разходи, банковите и валутните операции /фрапиращите случаи на „сгрешени“ получатели на банков преводи от агенция „Митници“, които същите връщат след като реализираха големи печалби от валутни операции по време на „скоковете“ на валутните курсове през 1996 година/.

Различни са и специфичните изисквания за работа с държавни и европейски средства, където специфично е, че дори частните икономически субекти подлежат на действия по финансов контрол, ако работят с такива средства, и при използване на средства от земеделските фондове и др. Съвсем друга е същността им и при нарушенията на данъчното и осигурителното, и трудовото законодателство, където освен нанасяне на вреди на национално-осигурителната система, се нарушават правата на работници и служители, укриват се лични данъци за извършена работа или корпоративни данъци при разплащания „в кеш“. Тук кумулативно настъпват и нарушенията на здравно-осигурителното законодателство.

Строго специфични са нарушенията в банковата сфера. Те там са свързани по-често с отпускането на необезпечени кредитите, с изчисляване на риска, с приемането на залог и при учредяването на ипотека, със стойностите на приетите като залог вещи, с прането на пари, извършването на преводи за граница и т.н.

От всичко казано по-горе може да се каже, че все по-често ще се налага в съдебната практиката прилагането на комплексната и колективна експертиза, защото само тя може да отговори на всичкото разнообразие на изследваните въпроси дори в рамките на един казус.

Приемайки, че целта на една съдебно-счетоводна експертиза е да отговори на поставената задача от съда, с която се търси изясняване на доказателства, факти или обстоятелства по конкретното дело, то изяснените вече такива трябва да се представят съгласно изискванията на Наказателно-Процесулния Кодекс в официално изготвено заключение.

В правната теория се счита, че определенията служат като актове, с които съдът се произнася по процедурни въпроси. Определението на съда за назначаване на Експертната по същността си е съдебно постановление с което не се решава спора по същество. То е от категорията на необжалваемите защото не попада в правния обхват на чл. 274 от ГПК, тъй като с него не се прекратява производството, не се спира временно и с него не се отказва възобновяване на делото. Това определение не попада и в хипотезата на чл. 220 ГПК, която не се допуска участие на трето лице в производството.

ГПК в чл. 197 определя всички задължителни елементи на съдържанието на определението. Той изрично посочва предмета и задачата на експертната, материалите, които се предоставят на вещото лице, името, образованието и специалността на вещото лице както и срок за изготвяне на заключението. В гражданския процес при съществена сложност на предмета на изследването се допускат до три вещи лица. Ако страните по делото не са съгласни със заключението съдът може да назначи нов състав от три вещи лица или състав. чл. 145 от НПК постановява аналогични изисквания относно съдържанието на определението за допускане на експертиза в наказателния процес. С цел гарантиране на по-голяма обективност, точност и солидност на заключението, експертната се допуска да бъде извършена в колективен състав най-малко от трима експерти, а няма процесуални пречки да се възложи и петорна. Това обикновено става когато в заключението има противоречиви мнения на експертите.

Вещо лице качество, съвместимост и несъвместимост, граници без правна квалификация

Процесуалното качество на вещото лице в гражданския процес е изяснено в чл. 196 ал. , което ни препраща към чл. 22 ал. 1 на ГПК. Там в точки от 1 до 5 са посочени основанията за отвод на съдебния състав. Тези основания с пълна сила важат и за вещото лице като процесуална гаранция за обективността на заключението. Ако се открият обстоятелства влизаци в противоречие с разпоредбите на чл. 22, то вещото лице е длъжно по силата на разпоредбите на чл. 196 ал. 3 да съобщи на съда известните му такива. ал. 2 на същата правна норма дава възможност и на всяка от страните по спора да иска отстраняването на същите основания. Процесуалното качество „вещо лице“ се придобива изключително във връзка с конкретното дело и то в момента на възлагане на експертизата, защото от този момент възникват неговите права и задължения. Ж. Сталев на стр. 307 на съчиненията си твърди, че „вещото лице замества съда в неговата дейност по доказването“. Това твърдение не може да се приемем като вярно или състоятелно. Ако вещото лице замества съда, то тогава то, вещото лице би се явило като особена юрисдикция заместваща съда. А ако експертизата се извършва от трима експерти „заместващи съда“ то тогава сме изправени пред нова форма на „тричленка“. След придобиването на качеството вещо лице, за него възникват правата на които са отразени в разпоредбите на чл. 150 ал. от НПК. Те са и предпоставките за извършване на експертизата и включват правото да се запознае с материалите по делото отнасящи се към въпросите на експертизата и правото да иска допълнителни материали, както и да взема участие в отделни съдебно-следствени действия. От наличието тези права и възниква задължение на съдът да му ги предостави.

Изготвянето на експертното заключение по съдебно-счетоводните експертизи е регламентирано по-подробно в Наредба № 1461. Още в чл. 25 са отразени общите изисквания към Заключението, да бъде представено в писмен вид, да е мотивирано и да е ясно, точно, изчерпателно, и коректно в констатациите и изводите си, а те от своя страна да са в отговор и да не излизат от границите на поставената задача. Заключението има за цел да изясни конкретен юридически факт.

Чл. 26 изброява подробно в ал. 1 задължителните реквизити и съдържание които, идентифицират експерта, и органа назначил експертизата с имената и адресите им, принадлежността експертизата към дело с неговия номер и характер, размера на иска, датата на съдебното заседание и местоизвършването на експертизата. Тук се съдържа изискването за съдържанието на Заключението, а именно задачи на експертизата, обстоятелства по делото, посочват се проверените документи, книга, бази данни, а като самостоятелни раздели се включват констативно- съобразителната част и отделно заключителна част.

Разпоредбата на ал. 2 изяснява поставените задачи така като са формулирани от органа-възложител на експертизата. Тук съществува изрична забрана за вписване на изменения и допълнения разширяващи задачата.

Основанията за делото и неговия характер са задължителни по смисъла на ал. 3 и се излагат според изискванията на текста в раздел „Обстоятелства по делото“.

Чл. 26 в своята съвкупност постановява изграждането на съдържанието на Заключението на раздели по отделни алинеи. Така например в ал. 4 е посочено задължителното съдържание на раздел „Проверени документи и книга“. Тук не са включени съвременните електронни носители на информация и бази данни поради това, че Наредбата не е съобразена с новите информационни технологии. Определени изисквания към експерта възникват в текстовете на ал. 5 и ал. 7 във връзка със съдържанието на констативно-съобразителната част. Тези изисквания включват констатациите и мотивираните изводи придружени с преписи от носителите на информацията с изисквания за ясност и прегледност, чрез таблици и други подобни. Изис-

кванията са и за използването на ясен и точен български език, за придържане към рамките на компетентостта му, защото съда се доверява на професионалната компетентност, но не е задължен да приема всички констатации. Тъй като не е допустимо от нито един нормативен акт, експертът не може да събира свидетелски показания и обяснения освен в случаите когато съдът назначил експертизата, изрично не му възложи да проучи събраните в досъдебното производство такива.

Правните последици от експертизата са, че те дават основание на съда за решаване на спора, ако той приеме заключението. Заключението на експерта може да бъде оспорвано от страните в съдебния спор. Съдът също може ако не приеме заключението да назначи нова експертиза. Това става и когато поради разногласие между експертите в съдебния състав не може да се формира становище по разногласието. Съдът може да приеме или не приеме отчасти заключението, които случаи може да назначи допълнителни изследвания, когато неприемането се дължи на достатъчна пълнота и яснота, В случаите, когато на заключението липсва обосноваване и има съмнение в правилността му възникне съмнение съдът назначава повторно заключение.

При създаването на нов нормативен акт регулиращ дейността по изготвянето на съдебно-счетоводни експертизи, необходимостта, от което едва ли предизвиква съмнение в средите на експертите и на юристите-процесионалисти, е необходимо чрез едно широко научно обсъждане да се потърси становището на изтъкнати наши учени и специалисти-практици. Несъстоятелността на съществуващите текстове в чл. 28 и чл. 35 на Наредбата силно ограничават независимостта на експерта, поставянето му в ненужна административна зависимост при изготвянето и представянето на Заключението по зададената експертна задача. Поръчител на експертизата не е службата. Това е правомощие на съдът и само той би следвало да има право на преценка върху обективността, пълнотата и законосъобразността на извършеното от експерта.

Не може и да става дума за запазване на сегашното положение на административна организация на експертите работещи по съдебно-счетоводни експертизи. Огромната празнина останала след ликвидирането на Окръжните служби за съдебно-счетоводни и финансово-икономически експертизи показва несъстоятелността на това решение. Сегашното състояние на експертната дейност, оттеглянето на държавата от тази част на съдебния процес е един от многобройните проблеми стоящи за решаване пред съдебната власт. Не може да има алтернатива в тази насока. Спешно е приваждането на законодателството в тази област чрез уреждането на проблематиката с нов подходящ, адекватен нормативен акт, подкрепящ държавното начало, държавната инициатива в дейността. Належача е нова регулация чрез специален Закон, който да доведе до възстановяване на Службите закрити през 2002 година. Необходимо е прецизиране на подзаконовата нормативна база. Не буди съмнение и идеята, че тази дейност е в прерогативите на съдебната власт и създадените с нов нормативен акт Служби, които сега не съществуват, трябва да бъдат поставени в разпореждане, управление и администриране на Министъра на правосъдието. За повишаване на нивото на този вид експертизи като цяло, правилният подход би бил назначаването на експертите да става със Заповед на Министъра на правосъдието след полагане на съответния конкурс. Не е пречка в изпитната комисия да бъдат включени експерти на Министерството на финансите, такива би било и необходимо да бъдат поканени при изготвяне на изпитната програма. Идеята за независимите експерти е добра, но те могат да бъдат включвани при възлагането на съдебно-счетоводни и финансово-икономически експертизи в апелативната и касационната фаза на делото, в състава на тройните експертизи наред с щатните експерти с цел засилването и подчертаването на обективността в Заключенията. Необходимо е също при подготвянето на нормативния документ регулиращ горните въпроси да се включат текстове определящи вида, размера и облагането на възнагражденията за

положения труд при изготвяне на експертизите, материалното и финансово осигуряване, статута на служителите-експерти и на включените допълнително независими експерти. Важно е и да бъде включен регламент за провеждането на конкурсите за заеманите длъжности, като се изготвят ясни, прозрачни, публични правила за гарантиращи водещото начало на обществения интерес при подбора на кандидатите. Безспорно има още много проблеми в сегашното състояние на съдебно-счетоводната експертна дейност, но ако спешно не се вземат необходимите мерки процеса на правораздаване в България остава на сегашното положение правилно характеризирано от Ив. П. Цанков като „архаично и безпътно“.в с /Докога с тази архаична правна уредба и очевидна безпътица ще се извършват съдебно-счетоводните експертизи. сп. Български счетоводител. кн.4. 2002. с.24-26/

Не е възможно да бъде оставена тази важна дейност в ръцете на частни интереси или тя направо да се приватизира чрез всякакви сдружения на „съдебно-счетоводните експерти в България“ или „Национален експертно-образователен център“ както и „научните постижения“ на УНСС, който монополно подготвя съдебно-счетоводни експерти в страната. Сегашното статукво явно отлично устройва ръководствата на „Съюза на счетоводителите България“ както и „Съюза на експерт-счетоводителите“ защото досега не са правени никакви опити от тези две организации да поставят всички тези въпроси. Практиката показва, че работата без адекватна нормативна база може да обслужва доста ефективно определени лични, групови или корпоративни икономически интереси. Трябва ли сегашното ниво на съдебно-счетоводната експертна дейност да се окаже следващият възможен повод за непризнаване на съдебните решения на българските съдилища от съдебните инстанции на останалите страни-членки.

Чл. 02 Гражданския Процесуален Кодекс постановява категорично, че за съда не възниква задължение да приеме заключението на вещите лица. Напротив, съдът е длъжен да го вземе в предвид /да го обсъди/ с другите доказателства. Съдът има пълно право да отхвърли Заключението на съдебно-счетоводната експертиза, но със задължението да се мотивира. Нашето становище по този въпрос е, че е без значение дали съдът приема или не заключението на експерта, той не може да оспорва констатациите в него, не може да ги оборва, да влиза в ролята на експерт след като веднъж е преценил, че не притежава и не разполага със специални знания за изясняване на факти по делото, което е наложило назначаването на експертизата. Ако съдът е имал тези специални знания умения и квалификация необходими за изясняване на специфичните факти и обстоятелствата, то той не би назначил експертизата. чл. 154 на Наказателно-Процесуалния Кодекс посочва, че съда може да не е съгласен със заключението на вещото лице, а в ал. 2 му се вменява задължението да се мотивира.

Връзката на юридическия факт с приеманата позиция от субекта в спора може да се приеме като причинна-следствена. Юридическия факт я обуславя. Чрез експертизата той се установява и съда приема този факт за доказан. Това се отнася само правнорелевантните факти. Чрез констатациите в заключението от експертизата прието от съда спорните факти приемат качеството безспорност. На експертиза не се подлагат общоизвестни факти и такива известни на съда по служба защото те са безспорни. Мотивите на съдът към съдебното решение по спора, отразяват вътрешното убеждение на съда обусловено от заключението на вещото лице извършило експертизата, на основание неговата компетентност, качества, знания и опит.

ЛИТЕЛАТУРА:

1. Наказателно-процесуален кодекс
2. Граждански процесуален кодекс
3. Постановление № 111/16.08.1975 г.

4. Наредба №10 /29.11.1983 г. Министерство на правосъдието
5. Наредба 1461 /31.10.1975 г. Министерство на Финансите
6. Съдебни експертизи – обща част П.Цанков и Й.Кунчев
7. Съдебни експертизи – особ. част Колектив Й.Кунчев, Е.Коцева и др.
8. Винберг А.И. Крим.експертиза в советском уголовном процессе. 1956 г.

За контакти:

Симеон Иванов, Русенски университет “Ангел Кънчев”, „Юридическия факултет”

Използване на съсобствена вещ от един от съсобствениците – същност и правни последици.

Стелияна Боянова Димитрова

ВЪВЕДЕНИЕ

Съсобственост : Няколко лица могат да бъдат съсобственици на една и съща вещ. В такъв случай говорим за съсобственост. Юридическото построение на съсобствеността е много спорно. Според мнението, което господства във Франция и в Италия, при съсобствеността общата вещ е поделена идеално, т.е. мислено, между съсобствениците във всяка своя частица: всеки съсобственик има отделно право на собственост върху така получената общо идеална част, т.е. върху сбора от мислени поделения на всички части на вещта. Според него правото на собственост на съсобственика се простира върху една фиктивна вещ – идеалната част, която в действителност не съществува, а има само мислено съществуване. Според схващането, което е преобладаващо в германската доктрина, при съсобствеността имаме само едно право на собственост, но то принадлежи едновременно на всички съсобственици. Това схващане е очевидно повлияно от особената германска съсобственост "на обща ръка", която у нас не съществува. За да може да се възприеме то, нужно е да се приеме предварително, че едно и също право може да принадлежи едновременно на няколко субекта. Между другите схващания е и това, според което при съсобствеността правото на собственост е разделено между няколко лица, така че всяко едно от тях притежава само част от това право, а сборът от всички части дава пълното право на собственост. Има и схващане, според което при съсобствеността всеки съсобственик има отделно право на собственост върху цялата вещ, но упражняването на това право е ограничено от конкуренцията на правата на другите съсобственици върху същата вещ. Знае се, че върху една и съща вещ могат да съществуват едновременно няколко каквито и да са различни вещни права – например право на собственост и право на ползване, или право на собственост и суперфиция или право на преминаване и т.н. Ако върху един имот има право на собственост и суперфиция, упражняването на собствеността е ограничено от съществуването на суперфицията, която се упражнява в пълния си размер. Ако освен суперфицията, върху същия имот има и право на преминаване, то упражняването на правото на собственост е ограничено и от правото на суперфиция, и от правото на преминаване, а упражнението на суперфицията е ограничено от правото на преминаване. По същия начин бихме могли да допуснем, че е възможно върху една и съща вещ да съществуват две еднакви вещни права, например две собствениости, и че в този случай двете права се ограничават взаимно.

Становище относно правната същност на съсобствеността изразява и проф. П. Венедиков. Според него всеки съсобственик има отделно право на собственост върху цялата вещ, но упражняването на това право е ограничено от конкуренцията на другите съсобственици върху същата вещ.

Изложение

1. Съсобственост и законови правила за съвместно ползване на общата вещ

1.1. *Определение* |

Общото право на собственост върху движима вещ или недвижим имот е нормативно уредено в глава III от Закона за собствеността (ЗС).

Съсобствеността е дефинирана в разпоредбата на чл. 30 ЗС и се определя от теорията като единно субективно право на собственост, принадлежащо на две или повече лица.

Съществуват и други виждания в българската правна доктрина относно опре-

делението за съсобствеността, като например, че тя за всеки съсобственик е право на собственост върху част от вещта, като частта не е материално обособен дял, а вещта е поделена мислено, че всеки съсобственик има отделно право на собственост върху цялата вещ, но упражняването му е ограничено от конкуренцията на останалите съсобственици и др.

1.2. Използване на общата вещ

Всеки съсобственик може да си служи с общата вещ съобразно с обикновено то й предназначение (чл.30, ал. 3 ЗС). "Обикновено предназначение" е онова, което общата вещ е имала при възникването на съсобствеността.

Но ако законът позволява на всеки собственик да си служи с вещта съобразно с обикновеното и предназначение, то във всеки случай това му е позволено " по начин, доколкото той не би пречи на другите съсобственици да си служат с нея според правата им" (чл. 30, ал. 3).

Спорът между съсобствениците във връзка с реда на използването на вещта и с начина на използването й могат да бъдат разрешени от мнозинството.

Ако един съсобственик се е ползвал сам от общата вещ, той не дължи за това никакво обезщетение на останалите, освен ако е предупреден писмено, че искат обезщетение. Писменото предупреждение, за което говори законът, е едностранното изявление на съсобственика, който иска обезщетение. При иска за обезщетение трябва да се докаже, че то е получено от ответника. Доказването може да стане с всички доказателствени средства.

Съсобственикът, който е предупреден по този начин, може да отхвърли претенцията за обезщетение, като ограничи ползването си от вещта до размера на своята идеална част.

1.3. Основни правила

Общият режим на ЗС урежда реда за упражняване на правата, произтичащи от съсобствеността, използването и разпореждането с общата вещ. Освен него, в редица други нормативни актове, като Закона за държавната собственост, Закона за общинската собственост и правилниците за прилагането им, както и Закона устройство на територията се съдържат отделни разпоредби, които определят специални режими за използването и разпореждането с вещи, които са съсобствени с държавата и общината, при осъществяване на действия по устройство на територията, за разрешаване на строежи в такива имоти и др.

ЗС установява следните основни правила за управление и използване на съсобствената вещ:

- частите от вещта на отделните съсобственици се считат за равни до доказване на противното;

- всеки съсобственик участва в ползите и тежестите на общата вещ съразмерно с частта си;

- всеки съсобственик може да си служи с общата вещ съобразно нейното предназначение и по начин да не пречи на другите съсобственици да си служат с нея според правата им;

- ако общата вещ се използва лично само от някои от съсобствениците, те дължат обезщетение на останалите;

- общата вещ се използва и управлява съгласно решението на съсобствениците, притежаващи повече от половината от нея.

Както е видно от тях, законът изисква на всеки съсобственик да бъде предоставена възможност да упражнява правото си, като според притежавания дял от вещта взема участие в съвместното й ползване и управление, получава полагащите му се ползи и покрива направените разноски.

1.4. *Отграничения*

Изброените предоставени от закона права не могат да се осъществяват недобросъвестно с цел ограничаване съвместното ползване на общата вещ и дори лишаване на някой от съсобствениците от него. Това становище е потвърдено от ВС в решение № 156 от 12.02.1971 г. на II г.о. по гражд. д. № 2620/70 г., съгласно което правото по чл. 32, ал. 2 ЗС на болшинството от съсобствениците да определят как общата вещ да се ползва от тях или чрез трети лица следва да се упражнява така, че да не накърнява възможностите на всеки съсобственик да използва вещта, гарантирани му от чл. 31 ЗС, както и определеният начин на ползване да е възможен.

Мнозинството не е овластено да вземе решение, с което да отнеме на някой от съсобствениците полагащите му се използване или получаване на дял от естествените или гражданските плодове на вещта. Подобно решение се разглежда като действие по лишаване на съсобственик от ползите на общата вещ и като основание за засегнатото лице да потърси защита по реда на чл. 30 и 31 ЗС. В този смисъл е и решение № 659 от 07.04.1998 г. по гражд. д. № 241/1998 г. на V г.о. на ВКС.

2. Лишаване на съсобственик от ползите на общата вещ

2.1. *Правни последици*

Лишаването на съсобственик от ползите на общата вещ е едно от най-често срещаните нарушения на установения от ЗС режим за упражняване на съсобствеността. По него е натрупана значителна съдебна практика, която е създавала устойчиви механизми за защита на правата на всеки от съсобствениците. За случай на лишаване на съсобственик от ползите на общата вещ се счита хипотезата, при която на един или повече от съсобствениците по вина на останалите е отнета възможността да си служат с вещта според обикновеното ѝ предназначение или да получават обикновените или гражданските ѝ плодове.

За обикновено предназначение на вещта се приема онова предназначение, което тя е имала при възникването на съсобствеността.

Следва да е налице лишаване на съсобственика въпреки волята му от възможността да използва вещта според притежавания от него дял. То възниква поради нарушаване от страна на друг съсобственик на правото по чл. 30 ЗС на всеки от съсобствениците да участва в ползите на общата вещ и на задължението по чл. 31 ЗС да си служи с общата вещ по начин да не пречи и на останалите да си служат с нея.

Член 31, ал. 2 ЗС гласи, че когато общата вещ се използва лично само от някои от съсобствениците, те дължат обезщетение на останалите за ползата, от която са лишени, от деня на писменото поискване.

Според определение № 333 от 25.03.2004 г. по ч. гражд. д. № 94/2004 г., IV г. о. на ВКС, употребеното в чл. 30, ал. 3 ЗС понятие "ползи на общата вещ" е по-широко от понятието "използване на общата вещ" по чл. 31, ал. 2 ЗС и включва не само прякото служене с вещта за задоволяване на лични и семейни нужди, но и съответните квоти от естествените и граждански плодове, които тя дава, както и увеличенията в нейната стойност, дължащи се на извършени подобрения.

За разлика от чл. 30, ал. 3 ЗС, разпоредбата на чл. 31, ал. 2 ЗС има предвид само личното ползване на съсобствената вещ или както е изразено в чл. 31, ал. 1 ЗС, визиращо "служене" със същата вещ. Касае се за такова служене със съсобствена вещ, при което последната не се използва като средство за производство или стока, нито съсобственикът, който я ползва, събира някакви доходи от нея, а извлича полза само за задоволяване на свои лични нужди, съобразно предназначението на вещта (например съсобствена жилищна сграда се ползва от съсобственик за задоволяване на лични и семейни нужди, но не събира наеми от лица, на които е отдал част от сградата).

Практическите аспекти на това разделение и някои от особеностите на защита на правата на засегнатия съсобственик и редът за обезщетяването му при всяка

от двете хипотези ще бъдат предмет на разглеждане в следващото изложение.

2.2. Изключения

В съдебната практика често се срещат няколко хипотези, които имат част от признаците на лишаване на съсобственик от ползата на общата вещ по смисъла на чл. 30 и 31 ЗС, но се различават от тях по правните си последици. При тях са налице обстоятелства, които изключват предвидената от цитираните разпоредби на ЗС отговорност на съсобственика.

2.2.1. С решение № 163 от 20.03.2002 г. по гражд. д. № 622/2001 г., I г.о. на ВКС, съдът е счел, че съсобственикът дължи обезщетение на другия съсобственик само тогава, когато с действията си реално го е лишил от ползата от общата вещ.

Съгласно разпоредбата на чл. 31, ал. 2 ЗС, когато общата вещ се ползва лично, само от някои от съсобствениците, те дължат обезщетение на останалите за ползата, от която са лишени, от деня на писменото поискване. В случай че бъде установено, че съсобственикът е могъл да ползва вещта (напр. имал е ключове от общия лек автомобил, който се е намирал пред блока) и другият съсобственик не е създавал пречки за да осуети това ползване, ирелевантно е обстоятелството, дали ползването е било реално осъществено, след като е имало възможност правото да се упражни.

2.2.2. Съгласно решение № 73 от 29.01.1985 г. на I. г. о. на ВС съсобственикът не дължи на останалите съсобственици обезщетение за ползата, от която са лишени, когато самият той, макар и да държи общата вещ, не е в състояние да я използва.

Дължи се обезщетение на тези съсобственици, които са били лишени от законна възможност да се ползват от общата вещ съобразно своите права, когато един от тях сам я ползва в повече от правата, които той има. Обезщетението се дължи, когато общата вещ се ползва, но не и когато тя не се използва въобще от съсобственика, у когото се намира. Ако например общият автомобил е бил спрял от движение по надлежно нареждане на административен орган, никой от съсобствениците не получава ползи от него и затова никой не дължи на другите обезщетение.

2.2.3. За да възникне задължението за обезщетение за съсобственика, който ползва вещта, е необходимо другият съсобственик, който не ползва вещта, да му отправи писмено искане. Според решение № 721 от 28.10.1992 г. по гражд. д. № 580/92 г., I г. о. на ВС, ако ползващият съсобственик след получаване на писмено искане за обезщетение от другия съсобственик отговори, че предоставя ползването на общата част в съответствие с правата на съсобственика, който не я ползва, и последният откаже, обезщетение не се дължи.

Това е така, тъй като в разглежданата хипотеза не е налице поведение на ползващия съсобственик, с което той да е възпрепятствал другия съсобственик да упражни правата си.

След като по собствена воля лицето се е отказало от упражняването им, то не може да търси от друго обезщетение за пропуснатото ползване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

При съсобствеността възникват не само правоотношения с трети лица, но и вътрешни правоотношения между собствениците. Колкото са собствениците, толкова са и правата на собственост, които са свързани поради това, че имат за предмет една и съща вещ. Тези еднородни по съдържание права са взаимно ограничени чрез мярката на дяловете или идеалните части. Никой не може да индивидуализира частта от своето право върху вещта – собствеността е обща. При съсобствеността няма съпритежание на обекта, а съпритежание на самото субективно право. В резултат на това по косвен път се стига до съпритежание на обекта. Този смисъл влага и законодателството в термина “идеална част” – в смисъл на част, дял от правото на собс-

твеност върху определена вещ. При съсобствеността единното право на собственост е разделено тъй да се каже, по вертикала – всеки от собствениците има в съответен обем, в съответна част и право на владение, и право на ползване и право на разпореждане. Реализирането на правото на ползване на съсобственика, трябва да се осъществи така, че съсобственикът “да не пречи” на другите съсобственици да си служат с нея. Той не може да им пречи да си служат с нея, не може и да им отнеме владението. Той не би могъл да ограничи или отстрани другите съсобственици от възможността да използват общата вещ, като например им предложи заем или обезщетение. Затова, ако на практика някой от съсобствениците използва изцяло общата вещ, той дължи “обезщетение” на останалите съсобственици за ползата, от която са лишени. Не става въпрос тук за плащане на парична сума, представляваща наем, или за отговорност за вреди поради непозволено увреждане, а за особено вземане на останалите съсобственици, основано на правото им да придобиват естествените и гражданските плодове от общата вещ, съответно на своя дял.

ЛИТИРАТУРА

Георгиев, Ал. сп. “Собственост и право”

Венедиков, П. “Ново вещно право”

Боянов, Г. “Вещно право”

За контакти:

Стела Боянова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, „Юридическия факултет”

Владение и държане – разграничение и правно значение на делението

Юлия Миткова Николова

Носителите на вещни права упражняват правомощията си върху вещите. Това са тези въздействия, които правната норма им признава и гарантира въз основа на притежаваното от тях право. Не винаги обаче в живота е така. Понякога въздействия върху вещите упражняват лица, които нямат вещни права, но искат да имат такива. Тези лица фактически упражняват съдържанието на правото на собственост или на друго вещно право. Погледнати отстрани те не могат да бъдат разпознати от собственика или друг носител на вещно право. Има и случаи, в които носителите на право на собственост или вещни права, са лишени от възможността да упражняват правата си, които в същото време фактически се упражняват от други лица.

Разграничение на владението от държането

Общото между владението и държането е, че и при двете се упражнява фактическа власт върху вещта. Разликата е само в *animus-a*, в намерението – държателят няма намерение да свои вещта. Той държи вещта за друго, за владелеца или за собственика. От тях той е получил фактическата власт на основание, което изключва намерението вещта да се държи като собствена. Държатели например са наемателят, заемателят, превозвачът и други. Обикновено те упражняват фактическата власт на правно основание – на основание договор. Владението може да е установено дори и неправомерно. Все пак връзка между владение и държане има и тя се проявява във възможността държането да прерасне във владение със съгласието на предшестващия владелец. Възможна е обратна хипотеза – владението да се превърне в държане, като се промени намерението.

Същност на владението

Следва да разграничим вещното право от владението. При вещното право носителят има субективно право, установено от закона, а при владението владелецът фактически упражнява съдържанието на едно субективно вещно право.

В чл. 68 от ЗС се съдържа легално определение за владението, който гласи: „Владението е упражняване на фактическа власт върху вещь, която владелецът държи лично или чрез друго като своя”.

От легалното определение на владението могат да се извлекат неговите основни признаци. Те са два: обективен и субективен.

Обективен признак е упражняването на фактическа власт върху вещь, това е корпусът на владението. Владелецът държи вещта, служи си с нея, употребява я. С две думи – упражнява пълна власт върху нея, като изключва възможността други лица да въздействат върху същата вещь.

Субективен признак на владението е намерението на владелеца. Той трябва да държи вещта „като своя”. Това ще рече, че той се смята или иска да стане собственик или носител на друго вещно право. Намерението е факт от душевния мир на човека, който трудно се доказва. Ето защо чл. 69 от ЗС въвежда презумпцията: „предполага се, че владелецът държи вещь като своя, докато не се докаже, че я държи за друго”. Тази презумпция е оборима.

Двата признака на владението трябва да съществуват едновременно, за да е налице владение. Те са минимално необходими за определяне на неговата същност. Но с оглед практическите нужди и обстоятелството, че ЗС свързва някои правни последици и с други условия на владението, необходимо е да се посочат и други негови признаци.

Владението трябва да е постоянно. Не е необходимо владелецът непрекъснато да упражнява фактическата власт. Той трябва да изразява трайна воля да държи вещта за себе си, като се противопоставя и търси защита срещу всяко действие на друго лице, което иска да установи фактическа власт върху завладяната вещ.

Владението трябва да е непрекъснато. А то се прекъсва с изгубването му в продължение на шест месеца (чл. 81 от ЗС).

Владението трябва да бъде несъмнено. Съмнително е владението, когато не могат да се установят неговите съществени признаци.

Владението трябва да е спокойно. А то е спокойно, когато не е установено по насилствен начин. Насилието опорочава владението само по отношение на това лице, срещу което се упражнява насилието.

Владението трябва да е явно. То е явно, ако не е установено по скрит начин, когато всеки, включително и предишният владелец, може да разбере, че се упражнява фактическа власт с намерение да се свои вещта.

Предмет на владението

Предмет на владението могат да бъдат всякакви вещи – движими и недвижими, независимо в чия собственост се намират. Различни са само последиците, а в някой случаи и защитата на владението.

Вещни права също могат да бъдат предмет на владение. Щом едно лице упражнява ограничена фактическа власт, съответстваща на съдържанието на едно ограничено вещно право върху чужда вещ, на лице е владение на това вещно право.

Начини за осъществяване на владението

Чл. 63 от ЗС сочи, че фактическата власт може да се упражнява не само лично от владелеца, но и „чрез друго лице“. В този случай фактическата власт се упражнява от друго лице. Затова е необходимо владелецът да има намерение да държи вещта чрез това лице. Но нужно е също и другото лице да има намерението да държи вещта не за себе си, а за владелеца. А щом няма намерение да я държи като своя, това друго лице е просто държател.

Възможно е фактическата власт върху една вещ да се упражнява от няколко владелци. В този случай е налице съвпадение. То не е уредено от закона.

Видове владение

С оглед обема на фактическата власт, владението може да бъде пълно или ограничено.

Пълно владение е налице, когато владелецът упражнява такава фактическа власт, такава въздействие върху вещта, каквито може да извършва и собственикът. Владелецът в пълен обем владее, ползва и се разпорежда с владяната от него вещ.

При ограничено владение владелецът осъществява фактически действия, които по обем съответстват на едно ограничено вещно право. Възможно е при това положение върху една вещ да има едновременно пълно владение и ограничено владение.

Според наличието на правно основание за възникване на владението ЗС разграничава два вида владение: добросъвестно и недобросъвестно.

Според чл. 70 от ЗС: „Владелецът е добросъвестен, когато владее вещта на правно основание, годно да го направи собственик без да знае, че праводателят му не е собственик или че предписаната от закона форма е била опорочена.

Недобросъвестно е онова владение, което не отговаря на признаците на добросъвестното владение, установени в чл. 70 от ЗС.

Значението на тази класификация е с оглед на правните последици. Добросъвестният владелец е в по-благоприятно правно положение от недобросъвестния.

Действие на владението

Владението е факт, а не право. Като юридически факт то поражда правни последици. Затова този факт трябва да се докаже от онзи, който ще се ползва от тях. Доказването може да стане с всякакви доказателствени средства – свидетелски показания, договор, протокол за въвод във владение и други. За улесняване на доказването чл. 83 от ЗС въвежда презумпцията: „Който докаже, че владял в различни времена, предполага се, че е владял и в промеждутъка, ако не се докаже противното“. Последниците от владението могат да се разграничат на две групи: материално-правни и процесуално-правни.

Материално-правните последици се свеждат до придобиване право на собственост по давност; право на обезщетение за необходимите и полезни разности; право на обезщетение за вреди при нарушено или отнето владение; право на задържане.

Процесуално-правните последици се свеждат до тежестта на доказване и правото на защита. При спор за право ищецът трябва да докаже, че например е собственик и че владелецът няма права, а владелецът просто има положението на ответник.

Процесуалните предимства, свързани с владението, се свеждат до това, че владението създава презумпция за съществуване на право. При спор за правото владелецът има положението на ответник, а ищецът трябва да доказва липсата на права у ответника. Не само тежестта за доказване лежи върху ищеца, но ако той не успее да докаже липсата на права у владелеца, той губи делото.

Способи за придобиване на владението

Чрез едностранни действия. При този способ владението се придобива без съгласието на предишния владелец. Тук едно лице с едностранни действия установява фактическа власт върху вещта, като започва да я държи като своя.

Вещи могат да се завладеят с едностранни действия, и то понякога неправомерни – кражба, присвояване. Законът санкционира такива деяния, като освен наказателна или административна отговорност, не се допуска да се придобие чрез давност собствеността върху вещь, ако владението е установено чрез престъпление (чл. 81, ал. 2 ЗС).

Със съгласието на досегашния владелец. Когато една вещь е във владение на някого и с негово съгласие владението се предаде на друго лице, това лице придобива владението като започне да си служи с вещта като своя. Може да се придобие владение със съгласието на предишния владелец. Не е необходимо съгласието да бъде дадено в някаква форма, защото то не е правна сделка, която да поражда, изменя или погасява права и задължения.

Чрез превръщане на досегашния владелец в държател. Това е частен случай на придобиване на владение чрез друго. Такъв е случаят, при който едно лице е във владение на вещьта, но по съгласие с друго лице досегашният владелец се лишава от владението, като се отказва от намерението да свои вещьта и започва да я държи за новия владелец, за другото лице.

Чрез наследяване. Макар владението да не е част от имуществените права на наследодателя то може да се придобива от наследниците.

Способи за изгубване на владението

Изгубване на владението поради изгубване на фактическата власт. За да съществува обективният признак на владението не е необходимо постоянно, непрекъснато да се упражнява фактическата власт върху вещьта. Владението продължава докато бъде отнето.

Изгубване на владението чрез отпадане на намерението да се свои вещта. Намерението ще се изгуби, а оттам ще се изгуби и владението, само ако владелецът изяви воля, и обективира своето намерение да не държи повече вещта като своя.

Изгубване на владението чрез превръщане на държането във владение. Необходимо е да настъпи промяна в основанието на фактическата власт. Това може да стане със съгласието на предишния владелец или с едностранни действия от страна на държателя.

Държане

чл. 68, ал. 2 от ЗС определя държането като „упражняване на фактическа власт върху вещь, която лицето не държи като своя”.

Придобиване и изгубване на държане

За да се придобие държане, нужно е да се установи фактическа власт върху една вещь, без държателят да има намерение да я държи за себе си. Чрез основанието, на което се упражнява фактическа власт, се опровергава презумпцията на чл. 69, който гласи: „Предполага се, че владелецът държи вещта като своя, докато не се докаже, че я държи за друго. Държането може да се придобие също като владението лично или чрез друго.”

Държането се изгубва с отпадане на фактическата власт и предаване или изземване на вещьта от друго лице или с превръщане на държането във владение.

ЛИТЕРАТУРА:

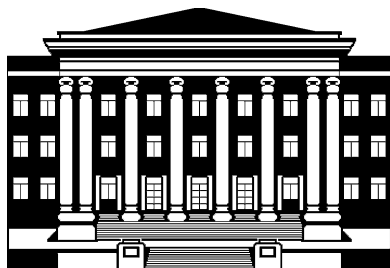
„Вещно право на Република България” част четвърта Владение – Витали Е. Таджер

„Вещно право” – проф. д-р Георги Боянов

За контакти:

Юлия Николова, Русенски университет “Ангел Кънчев”, „Юридическия факултет”

**РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“АНГЕЛ КЪНЧЕВ”**

**СТУДЕНТСКА НАУЧНА
СЕСИЯ
СНС'11**

П О К А Н А

**Русе, ул. "Студентска" 8
Русенски университет
"Ангел Кънчев"**

Факултет „Юридически“

**СБОРНИК ДОКЛАДИ
на
СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ – СНС'10**

Под общата редакция на:
проф. д-р Л. Дачев

Отговорен редактор:
доц. д-р Ангел Смрикаров

Народност българска
Първо издание

Формат: А5
Коли: 7,625
Тираж: 20 бр.

ISSN 1311-3321

Печатна база
при Русенски университет “Ангел Кънчев”

<http://conf.uni-ruse.bg/bg/>

The screenshot shows a Windows Internet Explorer browser window displaying the website for a scientific conference. The browser's address bar shows the URL <http://conf.uni-ruse.bg/bg/>. The website has a dark red header with the text "РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ 'АНГЕЛ КЪНЧЕВ' СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ - РУСЕ". Below the header, the main content area features a quote: "Work, finish, publish" Michael Faraday, above an illustration of a classical building with columns. The text "НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ" is displayed in red, followed by the dates "29 - 30.10.2010" and the theme "ПОСВЕЩАВА СЕ НА ДЕНЯ НА НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ" in green. A left sidebar contains a navigation menu with various options, including "ENGLISH", "Начало", "Покана за участие", "Организатори", "Организационен комитет", "Тематични направления", "Работни езици", "Изисквания към оформлението на докладите", "Публикуване на докладите", "Такса за право на участие", "Фирмено участие", "Срокове", "График на провеждане", "Адрес за кореспонденция", "Телефони за резервация", "Програма на конференцията", and "Сборници с доклади". A red arrow points to the "Сборници с доклади" link. At the bottom of the sidebar, there is a section for "СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ" with links for "Покана за участие" and "Сборници с доклади". The footer of the website includes the copyright notice "Copyright © 2008-2010".

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ "АНГЕЛ КЪНЧЕВ"
СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ - РУСЕ

"Work, finish, publish" Michael Faraday

НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

29 - 30.10.2010
ПОСВЕЩАВА СЕ
НА ДЕНЯ НА НАРОДНИТЕ БУДИТЕЛИ

- ENGLISH
- Начало
- Покана за участие
- Организатори
- Организационен комитет
- Тематични направления
- Работни езици
- Изисквания към оформлението на докладите
- Публикуване на докладите
- Такса за право на участие
- Фирмено участие
- Срокове
- График на провеждане
- Адрес за кореспонденция
- Телефони за резервация
- Програма на конференцията
- Сборници с доклади

СТУДЕНТСКА НАУЧНА СЕСИЯ

- Покана за участие
- Сборници с доклади

Copyright © 2008-2010